

Doorstroom van kleuters

Achtergrondrapportage bij de brochure
voor scholen en besturen

Lia Mulder en Bianca Leest (ITS)
Annemiek Veen en Iris Bollen (Kohnstamm Instituut)
Janneke Huizinga en Geertje Damstra (Oberon)

Doorstroom van kleuters

*Achtergrondrapportage bij de brochure
voor scholen en besturen*

Lia Mulder en Bianca Leest (ITS)

Annemiek Veen en Iris Bollen (Kohnstamm Instituut)

Janneke Huizinga en Geertje Damstra (Oberon)

Projectnummer: 34002117

© 2016 ITS, Radboud Universiteit Nijmegen

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, en evenmin in een retrieval systeem worden opgeslagen, zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van het ITS van de Radboud Universiteit Nijmegen.

No part of this book/publication may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

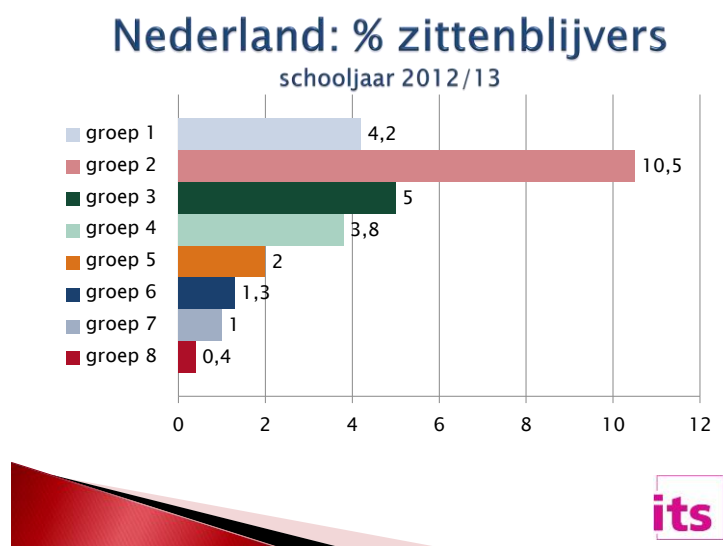
Inhoud

1 Inleiding, doel en opzet van het onderzoek	1
2 Wat is er in de literatuur bekend over kleuterbouwverlenging?	3
2.1 Kenmerken van de kleuterbouwverlengers	3
2.2 De ‘harde’ overgang van groep 2 naar 3	4
2.3 Effecten: niet of negatief	5
2.4 Een lastig keuzemoment	5
2.5 Wetenschappelijke literatuur	7
2.5.1 Criteria voor kleuterbouwverlenging	7
2.5.2 Interventies/strategieën ter voorkoming van kleuterbouwverlenging	8
2.5.3 Wetenschappelijk onderzoek naar de effecten van interventies	10
2.5.4 Leertijdverlenging	10
2.5.5 Extra begeleiding in groep 2 en/of 3	12
2.5.6 Intensief inzetten van de VVE	14
2.6 Adaptief onderwijs, doorbreken leerstofjaarklassensysteem	16
2.7 Flexibele overgang: kindvriendelijker maken van groep 3	18
2.8 Onderwijs in kleine(re) klassen	20
2.9 Algemene strategieën ter voorkoming van zittenblijven	21
2.10 Samenvatting literatuur	22
3 Protocollen onderzoek	27
3.1 Resultaten van de protocol-analyse	27
3.1.1 Criteria cognitief gebied	27
3.1.2 Criteria sociaal-emotioneel gebied	28
3.1.3 Overige criteria	28
3.1.4 Instrumenten	29
3.1.5 Procedure	29
3.1.6 Betrokkenen	29
3.1.7 Doorstroommomenten	29
3.1.8 Invulling extra kleuterjaar	30
4 Interviews scholen	31
4.1 Selectie en benadering van scholen	31

5 Expertmeeting	33
5.1 Opmerkingen expertmeeting naar onderwerp	33
Bijlage 1 – Doorstroomprotocollen	37
Bijlage 2 – Interviewleidraad	81
Bijlage 3 – Deelnemers expertmeeting	83

1 Inleiding, doel en opzet van het onderzoek

Vergeleken met andere landen heeft Nederland een hoog percentage zittenblijvers: ongeveer één op de vier 15-jarige scholieren geeft aan minstens één keer te zijn blijven zitten, terwijl het gemiddelde in OECD-landen een op de zes is.¹ Het grootste deel daarvan heeft in het basisonderwijs al een keer gedoubleerd, vooral in de vorm van kleuterbouwverlenging in groep 2.² In onderstaande figuur, die betrekking heeft op schooljaar 2012/13, is dat duidelijk te zien.

Uit de cumulatieve percentages is af te leiden dat bijna 20% van de basisschoolleerlingen aan het eind van het basisonderwijs een keer heeft gedoubleerd, waarvan meer dan de helft (10,5%) in groep 2. Het percentage kleuterbouwverlengers ligt al jaren rond de 10 procent. Roeleveld en Van der Veen kwamen in 2007 tot hetzelfde percentage over de periode 1994-2002 en ook in latere rapportages van de Inspectie zien we dit percentage steeds terug.

Kleuterbouwverlenging is een verschijnsel dat veel landen niet kennen. Zo hebben leerlingen in Noorwegen gedurende de leerplichtleeftijd recht op een automatische doorstroming. Dat is ook het geval in Liechtenstein en (binnenkort) in IJsland. In Bulgarije kunnen kinderen niet blijven zitten in de eerste vier leerjaren, in Polen niet in de eerste drie jaren en in Griekenland niet in de eerste twee jaren en in Duitsland, Oostenrijk en Portugal worden leerlingen automatische be-

1 Inspectie van het Onderwijs (2012). *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2010-2011*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

2 Driessen, G., Leest, B., Mulder, L., Paas, T. & Verrijt, T. (2014), *Zittenblijven in het Nederlandse basisonderwijs: een probleem?* Nijmegen: ITS.

vorderd van leerjaar 1 naar leerjaar 2.³ Ook in Nederland zou er sprake moeten zijn van een doorgaande lijn. Volgens de inspectie moet elke school bevorderen dat de verblijfsduur van een leerling in het basisonderwijs acht aaneengesloten jaren bedraagt, maar door al in groep 2 een jaar vertraging op te lopen, lukt dat bij veel kinderen niet.

In het gezamenlijke project ‘Doorstroom van kleuters’ van het ministerie van OCW en de PO-Raad wordt de focus gelegd bij het terugdringen van het percentage zittenblijvers in groep 2. Het project heeft tot doel schoolbesturen en scholen te ondersteunen bij het nemen van onderbouwde beslissingen over kleuterbouwverlenging, en inzicht te bieden in effectieve interventies waarmee kleuterbouwverlenging zoveel mogelijk voorkomen kan worden.

In het kader van dat project willen het ministerie en de PO-Raad informatie ontsluiten over de wijze waarop scholen daarbij te werk (kunnen) gaan. Ze hebben het ITS, Kohnstamm Instituut en Oberon de opdracht gegeven daar onderzoek naar te doen en de resultaten beschikbaar te stellen in de vorm van een brochure/handreiking voor scholen en besturen die gebruikt kan worden bij het nemen van een beslissing over (alternatieven voor) kleuterbouwverlenging.

Het onderzoek bestond uit een literatuurstudie, bestudering van door scholen gehanteerde protocollen en criteria bij kleuterbouwverlenging, interviews met scholen over interventies ter voorkoming van kleuterbouwverlenging en een expertmeeting. In dit rapport beschrijven we de werkzaamheden en resultaten van de verschillende onderdelen van het onderzoek. Hoofdstuk 2 geeft een samenvatting van het literatuuronderzoek. Hoofdstuk 3 beschrijft het onderzoek naar de protocollen en criteria die op scholen worden gebruikt bij de overgang van groep 2 naar groep 3. In hoofdstuk 4 wordt ingegaan op de selectie van scholen voor de interviews en de gespreksleidraad. In hoofdstuk 5 staat een puntsgewijs verslag van de expertmeeting.

3 Hierbij is het uiteraard van belang rekening te houden met hoe het onderwijs is georganiseerd. Er zijn grote verschillen tussen Europese landen wat betreft de beschikbaarheid van voorschoolse voorzieningen, of er sprake is van apart kleuteronderwijs of dat dat geïntegreerd is in het basisonderwijs, op welke leeftijd kinderen gebruik kunnen of moeten maken van dergelijke voorzieningen, op welke leeftijd de leerplicht begint (tussen 4 en 7 jaar) en of er één of meer (vaste) instroommomenten zijn per schooljaar of dat dat flexibel is.

2 Wat is er in de literatuur bekend over kleuterbouwverlenging?

2.1 Kenmerken van de kleuterbouwverlengers⁴

Sinds de invoering van het basisonderwijs in 1985 is de leeftijdsgrens voor overgang naar groep 3 afgeschaft. Die leeftijdsgrens hield in dat een kleuter vóór 1 oktober zes jaar moest zijn om naar de lagere school (nu dus groep 3) te kunnen gaan. Tegenwoordig mogen ook kinderen die op 1 oktober jonger zijn dan 6 jaar, doorstromen naar groep 3. Van scholen wordt verwacht dat zij kijken naar de ontwikkeling van het kind, los van geboortedatum. Toch hanteren veel scholen nog wel 1 oktober als leeftijdsgrens voor de overgang naar groep 3. De zogenaamde ‘najaarskinderen’ (ook wel ‘herfstkinderen’ genoemd), de kinderen die tussen 1 oktober en 1 januari zijn geboren doen op die scholen groep 2 vaak nog een jaar over. Tegenwoordig richten scholen zich ook nogal eens op 1 januari als grensdatum. Dat hangt samen met de verwachting van de Inspectie dat scholen bevorderen dat leerlingen binnen acht jaar de basisschool doorlopen.

Behalve najaarskinderen, doen ook allochtone leerlingen, kinderen van laag opgeleide ouders en jongens groep 2 relatief vaak nog een keer over. Bij allochtone leerlingen is er substantieel vaker sprake van kleuterbouwverlenging dan bij autochtone leerlingen, ook bij eenzelfde ouderlijk opleidingsniveau. Bij leerlingen met het hoogste leerlinggewicht is er bijna drie keer zov vaak sprake van verlenging als bij leerlingen zonder gewicht. Kleuterbouwverlengers zijn gemiddeld genomen iets jonger (1,5 maand) dan leerlingen zonder verlenging. Deze kenmerken kwamen ook al naar voren in het onderzoek van Roeleveld en Van der Veen (2007) over de periode 1994-2002.

Kleuterbouwverlengers scoren voorafgaand aan het zittenblijven beduidend lager op taal en rekenen dan leerlingen die onvertraagd naar groep 3 doorstromen. Het verschil op de toets Taal voor Kleuters bedraagt ongeveer 9 punten, wat overeenkomt met bijna 1 standaarddeviatie. Op de toets Ordenen is het verschil nog iets groter. Ook op niet-cognitieve aspecten scoren kleuterbouwverlengers ongunstiger: ze hebben een minder positieve werkhouding, stellen zich afhankelijk op van hun leerkracht en presteren lager dan ze volgens hun leerkracht zouden kunnen. Bovendien zijn ze meer dan twee keer zo vaak een zorgleerling dan een doorstromer.

4 Smeets, J., & Resing, W. (2013). Overgang van najaarsleerling naar groep 3 nader onderzocht. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 52 (9), 442-453.

Driessen, G., Leest, B., Mulder, L., Paas, T. & Verrijt, T. (2014), *Zittenblijven in het Nederlandse basisonderwijs: een probleem?* Nijmegen: ITS.

Driessen, G. (2013). *De bestrijding van onderwijsachterstanden. Een review van opbrengsten en effectieve aanpakken*. Nijmegen: ITS.

Roeleveld J., & Veen, I. van der (2007). Kleuterbouwverlenging in Nederland: omvang, kenmerken en effecten. *Pedagogische Studiën*, 84, 448-462.

Paas, T., Mulder, L., & Roeleveld, J. (2012). *Zittenblijvers en verwezen leerlingen in het Cohortonderzoek COOLS-18*. Nijmegen: ITS.

2.2 De ‘harde’ overgang van groep 2 naar 3⁵

Het hoge percentage kleuterbouwverlengers heeft veel te maken met de ‘harde’ overgang van groep 2 naar 3, waar het ‘echte’ leren begint. Leerlingen moeten aan bepaalde eisen voldoen om die stap te kunnen maken. Die eisen liggen zowel op het gebied van cognitieve vaardigheden (voorbereidend taal en rekenen) als op het gebied van sociaal-emotionele ontwikkeling (rijpheid). Bij kleuterbouwverlenging wordt vaak een te weinig ontwikkelde ‘werkhouding’ of ‘leerhouding’ genoemd als een belangrijke overweging om een kind niet naar groep 3 te laten gaan. Op scholen met veel allochtone kinderen speelt taalachterstand een grote rol bij verlenging.

Na de invoering van het basisonderwijs was het de bedoeling om in groep 3 meer adaptief te gaan werken en de sterke aspecten van het kleuteronderwijs te benutten. In 2010 stelde de Onderwijsraad echter vast dat het tegenovergestelde is gebeurd: groep 1 en 2 worden primair gezien als voorbereidend op groep 3. Het gevolg daarvan is dat kleuters die nog niet voldoen aan de eisen van groep 3 nog langer in groep 2 moeten blijven. En vanwege het leerstofjaarklassensysteem dat door verreweg de meeste scholen wordt gehanteerd betekent dat in de meeste gevallen: een heel jaar vertraging, wat gezien de sprongsgewijze ontwikkeling op deze leeftijd vaak ongewenst en wellicht onnodig is als er alternatieven voor kleuterbouwverlenging zouden bestaan.

Doornbos stelde al in 1973 dat ‘het laten herhalen van leerjaren nauw verweven is met de klassikale organisatie van het schoolsysteem, en dat veel school- en leermoeilijkheden die zich voordoen als probleem van of met kinderen, in feite systeemgebonden fenomenen zijn.’

Wat dat betreft is er sindsdien niet zo heel veel veranderd.

5 Driessen, G., Leest, B., Mulder, L., Paas, T. & Verrijt, T. (2014), *Zittenblijven in het Nederlandse basisonderwijs: een probleem?* Nijmegen: ITS.

Boland, A. (2015). *Onderwijs aan jonge kinderen: intersubjectiviteit als onderlegger voor ontwikkeling*. Lectorale rede, Hogeschool iPabo, Amsterdam.

Onderwijsraad (2010). *Naar een nieuwe kleuterperiode in de basisschool*. Den Haag: Onderwijsraad.

2.3 Effecten: niet of negatief⁶

Over het nut van zittenblijven, waaronder kleuterbouwverlenging, bestaan grote twijfels. Belfi e.a. (2011) hebben op basis van een omvangrijke literatuurstudie de argumenten pro en contra zittenblijven geordend vanuit vier perspectieven: sociaal-economisch, ontwikkelings-psychologisch, psychosociaal en didactisch. De resultaten van internationaal empirisch onderzoek geven voor elk van de perspectieven meer ondersteuning aan argumenten tégen zittenblijven dan aan argumenten vóór. De belangrijkste bevinding is dat zittenblijven op de korte termijn doorgaans een gunstig effect heeft, maar op de lange termijn vooral negatief uitpakt: naarmate de leerjaren vorderen, doen zittenblijvers het minder goed dan vergelijkbare zwak presterende vroegere klasgenoten die wel zijn doorgestroomd.

Ook uit onderzoek van Roeleveld en Van der Veen (2007) bleek dat kleuterbouwverlenging hooguit tijdelijk positieve effecten laat zien. In de hogere groepen bouwen ze vaak weer opnieuw een achterstand op, en een deel van de leerlingen (13%) wordt na een verlengde kleuterperiode alsnog naar het speciaal basisonderwijs verwezen of blijft in de hogere groepen nog een keer zitten (3%). De onderzoekers pleitten er destijds al voor dat scholen meer terughoudend met kleuterbouwverlenging omgaan en zich meer richten op preventieve en diagnosticerende maatregelen in de kleuterbouw en op het adaptiever maken van groep 3.

2.4 Een lastig keuzemoment⁷

Leerkrachten ervaren de overgang van groep 2 naar groep 3 als een zeer lastig keuzemoment. Er worden verschillende instrumenten ingezet om de ontwikkeling op zowel cognitief als sociaal-emotioneel vlak te volgen, maar een kleuter ontwikkelt zich in sprongetjes. Soms lijkt een kind op kleuterbouwverlenging af te stevenen, maar wordt aan het eind van het schooljaar, of zelfs in de vakantie, toch besloten om het kind over te laten gaan. Ook komt het voor dat een kind groep 2 nog een keer over doet, maar dat later in groep 3 of 4 alsnog blijkt dat er sprake is van bij-

6 Belfi, B., Juchtmans, G., Goos, M., & Knipprath, H. (2011). Deel II Van strategie tot praktijk: De implementatiefasen. In G. Juchtmans e.a. (ed.). *Samen tot aan de meet. Alternatieven voor zittenblijven* (pp. 37-148). Antwerpen/Apeldoorn: Garant.

Goos, M., Belfi, B., Lamote, C., & Van Damme, J. (2010). Zittenblijven op jonge leeftijd: 1 stap achteruit en vervolgens 2 stappen vooruit?. *Welwijs: Wisselwerking Onderwijs en Welzijnswerk*, 21 (2), 26-29.

Goos, M., Belfi, B., De Fraine, B., Van Damme, J., Onghena, P., & Petry, K. (2013b). Effecten van zittenblijven in het basis- en secundair onderwijs in kaart gebracht: Een systematische literatuurstudie. *Pedagogische Studiën*, 90 (5) 17-30.

Juchtmans, G., e.a. (red.) (2011). *Samen tot aan de meet. Alternatieven voor zittenblijven*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.

Luyten, H. (2006). Het effect van een jaar onderwijs op de wiskundeprestaties in groep 5 en 6 en de verschillende scholen. *Pedagogische Studiën*, 83, 432-452.

Roeleveld J., & Veen, I. van der (2007). Kleuterbouwverlenging in Nederland: omvang, kenmerken en effecten. *Pedagogische Studiën*, 84, 448-462.

7 Driessen, G., Leest, B., Mulder, L., Paas, T. & Verrijt, T. (2014), *Zittenblijven in het Nederlandse basisonderwijs: een probleem?* Nijmegen: ITS.

Roeleveld J., & Veen, I. van der (2007). Kleuterbouwverlenging in Nederland: omvang, kenmerken en effecten. *Pedagogische Studiën*, 84, 448-462.

voorbeeld een leer- of gedragsstoornis en het kind meer gebaat was geweest bij andere aanpakken in de vorm van extra instructie, begeleiding of een eigen leerlijn.

Scholen hechten veel waarde aan het oordeel van leerkrachten, omdat zij degenen zijn die de kinderen dagelijks volgen en op basis hiervan een goed totaalbeeld kunnen hebben van zowel cognitieve als sociaal-emotionele aspecten. Roeleveld en Van der Veen (2007) merken echter naar aanleiding van hun resultaten op dat het leerkrachtoordeel over de cognitieve capaciteiten tussen vertraagde en onvertraagde kleuters veel sterker verschilt dan de feitelijke scores die deze leerlingen behalen op de taal- en rekentoetsen. Mogelijk onderschatten leerkrachten van de kleutergroepen dus de mogelijkheden van hun leerlingen en wordt te gemakkelijk besloten tot kleuterbouwverlenging.

Op dit moment zijn er geen eenduidige regels en maken scholen eigen afwegingen, waarbij 'schoolrijpheid', 'werkhouding' of 'leerhouding' vaak een belangrijke overweging is bij de beslissing of een kind naar groep 3 kan. Op scholen met veel allochtone leerlingen speelt het taalniveau en verwachte ondersteuning thuis een grote rol. Sommige scholen hanteren expliciete normen, aansluitend bij de SLO-doelen of methodeafhankelijke doelen (een kind moet minimaal 15 letters kennen, of een bepaalde score op de taal/rekentoets), bij andere scholen gaat het veel meer om een totaalbeeld dat volgt uit het leerlingvolgsysteem, het oordeel van de leerkracht, uitkomsten van zorgteambesprekingen en/of input van de ouders. Sommige scholen hebben een strak protocol, en gebruiken een checklist voor kleuterbouwverlenging, andere scholen laten het van het kind en de situatie afhangen en kennen alleen een globaal omschreven proces.

Najaarskinderen

De zogenaamde 'najaarskinderen', de kinderen die tussen 1 oktober en 1 januari zijn geboren, hebben ofwel een relatief lange (acht en driekwart jaar) ofwel een relatief korte (zeven en driekwart jaar) basisschoolloopbaan, als het verder ononderbroken de groepen doorloopt. Als ze groep 2 nog een jaar overdoen, zijn ze volgens de definitie van de Inspectie geen kleuterbouwverlenger. Ze zijn op 1 oktober in groep 3 immers geen 7 maar nog (even) 6 jaar oud.

Smeets (2013)⁸ heeft onderzoek gedaan naar de criteria die scholen bij najaarsleerlingen hanteren bij de beslissing over kleuterbouwverlenging. Daaruit blijkt dat de helft van de scholen in hun beleid de 1 oktobergrens hanteert, dat ongeveer een derde van de respondenten de 1 januari-grens als peildatum aanhoudt en dat de overige respondenten aangeven geen specifiek beleid dan wel een ander, afwijkend beleid te voeren. Individuele kindfactoren, met name de sociaal-emotionele ontwikkeling, worden het meest frequent genoemd als doorslaggevend criterium bij de beslissing een najaarsleerling wel of niet over te laten gaan naar groep 3.

Gezien het bovenstaande is het niet verwonderlijk dat leerkrachten graag meer houvast willen hebben bij het nemen van een besluit tot kleuterbouwverlenging. In de volgende paragraaf bekijken we welke aanknopingspunten de wetenschappelijke literatuur daarvoor biedt.

8 Smeets, J. (2013). Overgang van najaarsleerling naar groep 3 nader onderzocht. In: Tijdschrift voor Orthopedagogiek, 52, 442-453.

2.5 Wetenschappelijke literatuur

2.5.1 Criteria voor kleuterbouwverlenging⁹

Onderzoek van Driessen e.a. (2014) laat zien dat scholen een beslissing tot zittenblijven/ kleuterbouwverlenging tegenwoordig veel beter onderbouwen dan in het verleden. Vrijwel alle scholen maken gebruik van leerlingvolgsystemen om de ontwikkeling van kinderen in beeld te brengen. Sommige systemen richten zich vooral op de cognitieve aspecten andere op sociaal-emotionele. Veel scholen gebruiken het CITO leerlingvolgsysteem (LOVS). Daarnaast gebruiken scholen verschillende andere systemen die ook landelijk aangeboden worden. Voorbeelden van systemen die in de gesprekken met scholen werden genoemd zijn: ParnasSys, Pravoo, ESIS, BOSOS, SCOL, VISEON, KIJK, OVM en ZIEN. Sommige systemen zijn toepasbaar bij zowel kleuters en oudere groepen, anderen worden specifiek voor een van beide gebruikt.

Leerlingvolgsystemen kennen referentiewaarden. Deze criteria zijn een integraal onderdeel van het desbetreffende leerlingvolgsysteem en zijn door de ontwikkelaars van het systeem 'ingebouwd'. Zodoende komt een kwalitatief beeld naar voren over de mate waarin een kind zich volgens de norm ontwikkelt. Er zijn echter geen uniforme normen voor de vertaalslag van afzonderlijke systeemcores naar een algemene indicatie voor kleuterbouwverlenging. Scholen maken hierin een eigen afweging. Meerdere scholen geven duidelijk aan dat zij niet alleen letten op de 'scores' in relatie tot een referentiewaarde - een momentopname -, maar dat zij juist belang hechten aan de ontwikkeling *tussen meetmomenten*.

Volgens onderzoek van Veen e.a. (2013) is de aansluiting tussen groep 2 en groep 3 de afgelopen jaren verbeterd, vooral door het systematischer meten, gericht werken met leerdoelen in de kleutergroepen en door brede inzet van materialen en bronnen daarbij. Dat blijkt te leiden tot een nieuwe impuls: er worden meer doelen geformuleerd, op cognitief gebied en sociaal-emotioneel. Ook wordt er meer aandacht besteed aan het vaststellen of die doelen ook bereikt worden (via toetsen of observaties). Een gevolg daarvan is dat ook de didactiek nieuwe impulsen krijgt: er wordt meer expliciet bekeken hoe de doelen behaald kunnen worden en welke activiteiten daartoe bijdragen. In het algemeen lijkt er sprake te zijn van een toenemende planmatigheid. De trend naar meer gerichte voorbereiding in de kleutergroepen en het vaker vastleggen waaraan kinderen op sociaal-emotioneel en cognitief gebied moeten voldoen heeft positieve kanten, maar bergt volgens de onderzoekers mogelijk ook een risico in zich. Denkbaar is dat het zou kunnen leiden tot méér kleuterbouwverlenging, doordat zichtbaarder wordt welke kinderen wel en niet het vereiste niveau hebben aan het eind van groep 2.

9 Driessen, G., Leest, B., Mulder, L., Paas, T. & Verrijt, T. (2014), *Zittenblijven in het Nederlandse basisonderwijs: een probleem?* Nijmegen: ITS.
Smeets, J., & Resing, W. (2013). Overgang van najaarsleerling naar groep 3 nader onderzocht. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 52 (9), 442-453.
Veen, A., Karssen, M., Van Daalen, M., Roeleveld, J., Triesscheijn B. & Elshof, D. (2013). *De aansluiting tussen voor- en vroegschoolse educatie en tussen vroegschoolse educatie en groep 3*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut. Rapportnr. 892.

Dat er in de vroegschoolse periode steeds meer opbrengstgericht wordt gewerkt komt mede door het verschijnen van door de SLO ontwikkelde nieuwe leerlijnen voor het jonge kind. De SLO-doelen zijn ondermeer opgesteld om antwoord te kunnen geven op de vraag waar de vroegschoolse educatie naartoe moet werken om de kinderen met succes in groep 3 te laten starten. De doelen hebben betrekking op het begin van de basisschool (voor aanvang groep 1) en eind groep 2. In deze doelen is beschreven wat kinderen op die momenten aan het begin van hun 'leerloopbaan' moeten kennen, kunnen en bereiken, of waar ze minimaal ervaring in moeten hebben opgedaan op het gebied van taalontwikkeling, rekenontwikkeling en de sociaal-emotionele ontwikkeling. Verschillende vakdidactici waren betrokken bij de samenstelling van de doelen.

Een opvallende bevinding in het onderzoek van Driessen e.a. (2014) was dat scholen met weinig kleuterbouwverlengers zich op één belangrijk punt onderscheiden van scholen met veel kleuterbouwverlengers: zij hebben criteria voor *verlenging* geformuleerd, in plaats van criteria voor *overgang*. Leerlingen, ook kleuters, doen alleen een jaar over als ze aan bepaalde voorwaarden voldoen, zoals bijvoorbeeld een achterstand op meerdere gebieden over een bepaalde periode. Wellicht dat deze werkwijze maakt dat de keuze voor verlenging beter aangetoond moet worden. Of het is een verwoording van een andere denkwijze van deze scholen, waar kleuters in principe doorgaan naar groep 3 *tenzij* er duidelijk aantoonbare redenen zijn om een andere keuze te maken. Verder gaven scholen met weinig verlengers aan dat eigenlijk alleen 'rijpheid' een criterium voor verlenging kan zijn.

2.5.2 Interventies/strategieën ter voorkoming van kleuterbouwverlenging¹⁰

Steeds meer scholen werken in meer of mindere mate met gedifferentieerd onderwijs. Er wordt gericht onderwijs aangeboden aan de leerlingen die minder goed kunnen meekomen en die dreigen een achterstand op te lopen. Ze krijgen extra instructie in kleine groepjes, bijvoorbeeld met een onderwijsassistent of stagiaire. Verder wordt er vaak gewerkt met pre-teaching en remedial teaching. Voor kinderen met taalproblemen wordt logopedie aangeboden. Dit zijn allemaal reguliere activiteiten die (mede) worden ingezet om de doorstroom van groep 2 naar groep 3 te bevorderen.

Daarnaast worden er verspreid over het land diverse alternatieve interventies ingezet om kleuterbouwverlenging te voorkomen, zoals leertijdverlenging, een meer flexibeler overgang tussen groep 2 en 3, extra begeleiding in groep 2 en 3 en voor- en vroegschoolse educatie.

Zo is *Leertijdverlenging* in de afgelopen jaren op verschillende manieren ingezet ter remediëring van achterstand: verlengde schooldagen, school op woensdagmiddag, zaterdagsschool, zomerschool. Sommige van deze initiatieven zijn alleen geschikt voor oudere leerlingen, maar er zijn

10 Veen, A., Van der Veen, I., Heurter, A. & Paas, T. m.m.v. Karssen, M. (2013). *Pre-COOL cohortonderzoek. Technisch rapport vierjarigencohort, tweede en derde meting, 2010-2011 en 2011-2012*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut. Rapportnr. 914.

Veen, A., Karssen, M., Van Daalen, M., Roeleveld, J., Triesscheijn B. & Elshof, D. (2013). *De aansluiting tussen voor- en vroegschoolse educatie en tussen vroegschoolse educatie en groep 3*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut. Rapportnr. 892.

ook varianten bekend die in de lagere groepen worden ingezet. Zo wordt in Arnhem op 15 scholen in de groepen 1-4 verlengde leertijd ingezet. Taalzwakke leerlingen krijgen gemiddeld 2,5 uur per week extra taal- en leesonderwijs buiten de normale lestijden om. Dit zou tot gevolg kunnen hebben dat leerkrachten van groep 2 eerder de stap durven te nemen om een kind van groep 2 naar groep 3 te laten gaan als zij weten dat het kind ook in groep 3 en 4 nog extra onderwijsaanbod krijgt.

In Utrecht wordt geëxperimenteerd met een andere vorm van leertijdverlenging, namelijk met een zomerschool voor kleuters, onder andere ter voorbereiding op groep 3. Hierbij volgen ouders een training om hun kind te ondersteunen bij het vergroten van leesplezier en woordenschat, het geleerde brengen ze thuis meteen met hun kind in praktijk.

Andere scholen kiezen voor een *meer flexibele overgang* tussen groep 2 en 3 om kleuterbouwverlenging tegen te gaan. Zo wordt in de Zaanstad een pilot voorbereid waarbij op 15 scholen de groepen 3 'jonge-kind-vriendelijker' wordt gemaakt door verdeeld over de dag extra spelmomenten in te bouwen.

Er zijn ook scholen met *verschillende instroommomenten* in de onderbouw, wat met name op traditionele vernieuwingsscholen (bv. montessori-, dalton- en jenaplanscholen) gangbaar is. Zij werken vaak met een *jaarklassendoorbekend systeem*, waarbij leeftijd niet meer een-op-een gekoppeld is aan leerjaar, maar waar wordt gewerkt met een aanpak die rekening houdt met individuele verschillen en die het zelfstandig werken van de leerling centraal stelt. De leerling bepaalt wanneer het toe is aan een volgende fase in het onderwijs, niet zijn of haar leeftijd.

Het voordeel van een jaarklassendoorbekend systeem is dat kleuterbouwverlengers niet meteen een heel jaar vertraging hoeven op te lopen, wat gezien de sprongsgewijze ontwikkeling van kinderen op deze leeftijd vaak niet nodig en zelfs ongewenst is.

Veel scholen blijken als alternatief voor kleuterbouwverlenging de leerlingen in groep 3 *extra begeleiding* te geven of hen in groep 3 op eigen niveau te laten werken. Een overweging die meespeelt voor de overgang naar groep 3 is of daar gewerkt wordt in niveaugroepjes, bijvoorbeeld bij het leren lezen. Dat blijkt op veel scholen het geval, en kinderen met een achterstand kunnen dan starten op hun eigen niveau. Een andere overweging is de inzetbaarheid van een remedial teacher, die de vorderingen van de kinderen vanaf het begin van groep 3 goed in de gaten kan houden.

Voor- en Vroegschoolse Educatie is bij uitstek bedoeld om achterstanden bij jonge kinderen te voorkomen en hen zowel cognitief als sociaal-emotioneel beter voor te bereiden op, en door te laten stromen naar groep 3. Uit het landelijke pre-COOL cohortonderzoek blijkt dat de uitvoering van VVE op veel scholen, onder invloed van ontwikkelingen zoals de implementatie van de SLO-leerlijnen voor het jonge kind en de introductie van het opbrengstgericht werken, een impuls heeft gekregen in de richting van een meer planmatige aanpak.

Uit de hierboven genoemde initiatieven blijkt dat scholen zelf al veel activiteiten ondernemen om leerlingen soepel door te laten stromen naar groep 3 en kleuterbouwverlenging te voorko-

men. De effecten van deze initiatieven zijn echter lang niet altijd wetenschappelijk bewezen, zoals uit de volgende paragraaf duidelijk wordt.

2.5.3 Wetenschappelijk onderzoek naar de effecten van interventies¹¹

Hierboven hebben we een aantal strategieën/interventies genoemd die bewust worden ingezet om kleuterbouwverlenging te voorkomen, óf indirect tot gevolg kunnen hebben dat kleuterbouwverlenging minder voorkomt. Sommige strategieën/interventies zijn met name gericht op het wegwerken van cognitieve achterstanden (taal en rekenen) en zijn vooral gericht op achterstandsleerlingen. Daarbij gaat het om ‘leertijdverlenging’, ‘extra begeleiding’ en ‘VVE’. Interventies als ‘flexibele overgang’ en ‘meer instroommomenten’ zijn vooral bedoeld voor leerlingen die nog niet ‘rijp’ genoeg zijn om de overstap naar groep 3 te kunnen maken.

Naar de effecten van strategieën voor *achterstandsbestrijding* is veel onderzoek gedaan. De resultaten daarvan zijn recentelijk in kaart gebracht door Algera e.a. (2012) en Driessen (2013). We zetten ze hieronder op een rijtje, mét de kanttekening dat geen van de onderzoeken specifiek gericht is op (het voorkómen van) kleuterbouwverlenging.

Strategieën/interventies gericht op achterstandsleerlingen

2.5.4 Leertijdverlenging

Op jongere leeftijd beginnen

Jonger beginnen houdt in dat kinderen niet op 4-jarige leeftijd naar de basisschool gaan, maar eerder, bijvoorbeeld al op 3-jarige leeftijd. Hier is nog geen onderzoek naar gedaan; wel is onderzocht wat het effect zou zijn op de prestaties van kleuters wanneer zij eerder in groep 1 zouden starten. Uit het betreffende onderzoek bleek dat wanneer achterstandskinderen (zowel allochtoon als autochtoon) één maand vroeger naar school zouden gaan, hun (voorbereidende) taal- en rekenscores met 0.06 standaarddeviatie zouden stijgen. Voor niet-achterstandskinderen trad er geen effect op. Hoewel het om een zeer klein effect gaat, wordt er op gewezen dat de kosten van een dergelijke uitbreiding van de onderwijstijd in relatie tot de leeropbrengsten vergeleken met de kosten van bijvoorbeeld een voorschools programma zeer gering zijn.¹²

11 Algera, M., H.A. Stege, M. Spijkerman & K. Zandvliet (2013). *Effectieve interventies voor bestrijding onderwijsachterstanden: wat werkt volgens de internationale literatuur en hoe is dit het best te onderzoeken?* Rotterdam: CED-groep.

Delen van de tekst zijn met toestemming overgenomen uit:

G. Driessen (2013). *De bestrijding van onderwijsachterstanden. Een review van opbrengsten en effectieve aanpakken*. Nijmegen: ITS.

12 Driessen, Claassen & Smit (2010); Leuven, Lindahl, Oosterbeek & Webbink (2010); Onderwijsraad (2010b).

De verlengde schooldag

De verlengde schooldag houdt een uitbreiding van de schooldag in. In de periode 1992-1996 heeft in de vier grote steden het experiment 'de verlengde schooldag' gelopen. Doel daarvan was het verbeteren van de schoolprestaties en schoolloopbanen van kinderen uit achterstandssituaties en het verhogen van de culturele en maatschappelijke participatie. De reguliere schooltijd werd uitgebreid met een hierbij aansluitend cursorisch aanbod na schooltijd. Activiteiten lagen doorgaans op het gebied van kunstzinnige vorming, sport en spel, natuur en milieu, en wetenschap en techniek. Na afloop van het experiment is de verlengde schooldag ook in een aantal andere steden opgepakt. Een belangrijk kenmerk is dat er qua tijd en plaats een directe link is naar de reguliere schooldag, en indien mogelijk ook met de inhoud van het daar uitgevoerde lesprogramma. Ook is er sprake van samenwerking met de instellingen voor jeugdwelzijnswerk en jeugdhulpverlening. Was de verlengde schooldag aanvankelijk alleen gericht op het verbeteren van de positie van achterstandsleerlingen, gaandeweg is de doelgroep veralgemeniseerd en is het doel het verrijken van de leer- en participatiemogelijkheden van *alle* kinderen. Scholen kunnen zelf doelgroepen, doelen en invulling bepalen, afhankelijk van de specifieke lokale situatie en wensen.¹³ De verlengde schooldag vormt vaak een onderdeel van de brede school; educatieve doelen staan daarbij voorop.

Er is slechts in beperkte mate onderzoek gedaan naar effecten van de verlengde schooldag. Bovendien zijn de conclusies niet eenduidig en hard. Onderzoek van de experimenten in de grote steden wijst uit dat de verlengde schooldag een bijdrage levert aan de vergroting van het zelfvertrouwen en het exploratief gedrag van de kinderen en dat het hen socialer en nieuwsgieriger maakt.¹⁴ Deze conclusie is echter gebaseerd op inschattingen door de betrokkenen zelf. In ander onderzoek wordt een zeer negatief oordeel geveld en wordt gesteld dat de verlengde schooldag niet helpt voor de leerresultaten. De basisvaardigheden bij de deelnemende kinderen ontwikkelen zich niet gunstiger dan bij een controlegroep, het tegendeel was zelfs waar. De ontwikkelingen op sociaal-emotioneel gebied waren niet eenduidig.¹⁵

In 2009 is de subsidieregeling Onderwijstijdverlenging van kracht geworden. Met behulp van die subsidie zijn 24 *pilots* van start gegaan met de verlengde schooldag.¹⁶ Onderzoek in zeven basisscholen liet zien dat er geen significante effecten optraden op de taal- en rekenprestaties.¹⁷

Zomerscholen

Zomerscholen zijn doorgaans gericht op kinderen met achterstanden op het gebied van taal en rekenen. Ze zijn meestal één of enkele weken in de zomervakantie open, waarbij er 's morgens sprake is van bijspijkeren qua taal en rekenen en de middag wordt gevuld met creatieve en sportieve activiteiten. Ze zijn er voor alle jaargroepen, maar kunnen ook specifiek worden benut voor het voorbereiden van kinderen die na de zomervakantie starten in een brugklas. Deze scholen zijn in de VS (met vaak drie maanden zomervakantie) ontstaan, omdat bleek dat achter-

13 Herweijer (2003).

14 Van Erp, Koopman & Voncken (1997).

15 Huizinga & Van der Wolf (1996).

16 Deze regeling kent een looptijd van vier jaar tot schooljaar 2012/13. Het landelijke effectonderzoek wordt uitgevoerd door TIER.

17 Meyer & Van Klaveren (2012).

standsleerlingen er in de zomervakantie ten gevolge van gebrek aan een onderwijsachtige stimulering op achteruit gingen. Voor Nederland is er geen overtuigend bewijs gevonden dat in de (hier veel korter durende) vakantie de verschillen tussen kinderen in lagere en hogere milieus toenemen.¹⁸

De overall conclusie van Driessen is (2013)¹⁹ dat er in Nederland geen (overtuigend) bewijs is gevonden van effecten van deze interventies bij de leerlingen, en dat de gevonden effecten in het buitenland hooguit ‘bescheiden’ zijn.

Algera e.a. (2013)²⁰ komen op basis van een internationale literatuurstudie tot vrijwel dezelfde conclusie: ‘er aanwijzingen zijn dat *afterschool* programma’s – in welke vorm dan ook – kunnen werken, maar dat niet eenduidig is vast te stellen welke elementen nu het meeste effect hebben, onder welke omstandigheden, voor wie en met het oog op welke effectmaat. De onderzoeksliteratuur komt veelal niet verder dan het benoemen van enkele voorwaarden voor effectiviteit. Niet alleen de variëteit van onderzoeksvragen (en dus andere doelgroepen, afhankelijke en onafhankelijke variabelen), maar ook de zwakte van veel van de gebruikte onderzoeksopzetten is hieraan debet.

Afterschool programs blijken in meer of mindere mate geschikt voor *at risk* kinderen, bijvoorbeeld vanwege lage SES, etniciteit of handicap. Er zijn aanwijzingen vanuit de literatuur dat de vorm waarin de extra uren worden aangeboden, ondergeschikt lijkt. In hun narrative review concluderen Mutsaers *et al.* (2012) dat de resultaten van de verlengde schooldag, naschoolse opvang en vakantiecampen bescheiden zijn.’

2.5.5 Extra begeleiding in groep 2 en/of 3

Schakelklassen

Sinds 2006 stelt de overheid in het kader van het onderwijsachterstandenbeleid middelen beschikbaar voor schakelklassen²¹ voor autochtone en allochtone kinderen met een grote achterstand in de Nederlandse taal. In een schakelklas krijgen leerlingen een jaar lang intensief taalonderwijs in een aparte klas tijdens de reguliere schooltijden (voltijds of deeltijds), dan wel tijdens extra lessen na schooltijd (verlengde schooldag). De schakelklas kan parallel aan groep 1-8 worden opgezet, maar ook als extra tussenjaar, als instroomgroep voorafgaand aan groep 1 of als kopklas na groep 8. Ook kinderen die nog niet zo lang in Nederland verblijven, de ‘nieuwkomers’, kunnen aan schakelklassen deelnemen. Het onderwijs in de schakelklas is erop gericht de taalachterstand te verminderen, zodat de leerling na het schakeljaar het onderwijs in de reguliere klas kan vervolgen. In de klas gaat de meeste aandacht uit naar uitbreiding van de woordenschat en mondelinge taalvaardigheid.

18 Driessen, Claassen & Smit (2010).

19 G. Driessen (2013). *De bestrijding van onderwijsachterstanden. Een review van opbrengsten en effectieve aanpakken*. Nijmegen: ITS.

20 M. Algera, H.A. Stege, M. Spijkerman, K. Zandvliet (2013). *Effectieve interventies voor bestrijding onderwijsachterstanden: wat werkt volgens de internationale literatuur en hoe is dit het best te onderzoeken?* Rotterdam: CED-groep.

21 www.schakel-klassen.nl.

De schakelklassen zijn uitvoerig geëvalueerd.²² Die evaluaties lieten in het algemeen een positief beeld zien: de (overwegend allochtone) schakelklaskinderen hadden wat taal betreft méér leerwinst geboekt dan vergelijkbare kinderen die *niet* in een schakelklas hadden gezeten, zonder dat dit ten koste was gegaan van de rekenprestaties. De onderzoekers pleiten er wel voor om jonge schakelklaskinderen ook ná het schakeljaar nog extra begeleiding te geven, en het schakeljaar te beschouwen als een onderdeel van een integrale aanpak die niet gedurende één jaar, maar gedurende de hele schoolloopbaan vorm moet krijgen.

Taalinterventies:

Een voorbeeld van een aanpak van zwakke leerlingen op het gebied van taal betreft het project Pilots Taalbeleid onderwijsachterstanden. Dit werd in de periode 2006-2010 uitgevoerd in de vorm van 28 pilots op 353 basisscholen met ten minste de helft ‘doelgroepkinderen’. De scholen ontvingen extra financiële middelen en ondersteuning van experts op het gebied van taal en lezen. Op leerlingniveau gold als doel het percentage uitvallers (i.c. het niet halen van de norm die voor een toets is opgesteld) op de toetsen terug te dringen naar maximaal 25%. Dat doel is gerealiseerd bij de *kleuters*, bij het aanvankelijk en voortgezet lezen in alle groepen, en bij het begrijpend lezen in groep 8. Het doel is niet bereikt bij de woordenschatontwikkeling en het begrijpend lezen in groep 7 en 8. Als het gaat om het verminderen van het aantal leerlingen dat de norm niet haalt sec, blijkt dat dat doel gerealiseerd is. Hoewel dus niet alle doelstellingen voor alle groepen en alle onderdelen zijn gehaald, kan er toch van een succes worden gesproken. Succesfactoren liggen in het helder formuleren van doelen, het toetsen van leerlingen en het afstemmen van het onderwijsaanbod op de resultaten op de toetsen (‘opbrengstgericht werken’). Het is belangrijk dat de leerkrachten goed kunnen omgaan met verschillen tussen leerlingen en dat er sprake is van onderwijskundig leiderschap. De taalcoördinator en intern begeleider zijn van belang bij het inzichtelijk en bespreekbaar maken van de resultaten.

Rekeninterventies:

Een voorbeeld van een effectief programma op het gebied van rekenen is het digitale prentenboek. In het onderzoek van Mullender-Wijnsma (2011)²³ keek een groep kleuters acht weken lang, drie dagen per week naar een digitaal prentenboek en deed aansluitende speelse oefeningen voor rekenen. Een andere groep volgde acht weken een vergelijkbaar programma met digitale prentenboeken en speelse oefeningen maar dan gericht op taal. Het rekenprogramma bleek een groot effect te hebben op het getalbegrip van kleuters in vergelijking met kleuters die het taalprogramma hadden gedaan. Uit de resultaten blijkt dat digitale prentenboeken en aansluitende reken activiteiten - uitgevoerd in groepjes van vier tot zes kleuters onder leiding van een extra leerkracht - het getalbegrip van kleuters sterk verbeteren.

22 Mulder e.a. (2008); Mulder, Van der Hoeven, Vierke, Van der Veen & Elshof (2009); Mulder, Van der Veen, Paas & Elshof (2011); Mulder, Van der Veen, Derriks & Elshof (2012).

23 Mullender-Wijnsma (2011). Kleuters leren rekenen met digitale prentenboeken. Verslag van een onderzoek in groep 2 van de basisschool. Groningen: GION.

Interventies voor sociaal-emotionele ontwikkeling:

Een voorbeeld van een effectief programma voor sociaal-emotionele ontwikkeling is 'De Kleine Kapitein'. Dat is een basistraining van vier dagdelen die pedagogisch medewerkers en leerkrachten leert de ontwikkeling van zelfsturing bij jonge kinderen (2,5 tot 6 jaar) te stimuleren. De eerste drie dagdelen zijn inhoudelijke bijeenkomsten en de vierde bijeenkomst gaat over hoe leerkrachten en pm'ers het onderwerp van zelfsturing verder kunnen toepassen en borgen in hun eigen locatie. Er wordt gewerkt met door de deelnemers in te brengen casussen, zodat de training goed aansluit bij situaties in de eigen praktijk.

Het doel van de Basistraining 'De Kleine Kapitein' is dat leerkrachten en pm'ers herkennen wat executieve functies en zelfsturing zijn, dat ze zelfsturingsdoelen kunnen stellen waaraan ze met peuters en kleuters kunnen werken, dat ze in hun aanbod en activiteiten op een meer structurele manier aandacht besteden aan zelfsturing en op basis van gestelde doelen, zelf activiteiten kunnen ontwerpen met een zelfsturingsdoel.

De training bevat elementen uit het in de VS effectief gebleken VVE-programma 'Tools of the Mind'.

2.5.6 Intensief inzetten van de VVE

VVE-programma's

VVE is steeds meer het speerpunt van het beleid geworden, dit vanuit de gedachte dat voorkomen beter is dan genezen en dat het daarom zinvoller is ervoor te zorgen dat kinderen bij hun start in het onderwijs geen achterstanden (meer) hebben, dan later deze proberen te bestrijden. Doelstellingen zijn vooral gedefinieerd in termen van het reduceren van (vroeg) taal- en ontwikkelingsachterstanden. Om dit doel te realiseren worden speciaal ontwikkelde programma's aangeboden, aanvankelijk veelal in de gezinssituatie (*home-based*), later steeds meer *center-based* in peuterspeelzalen en kinderdagverblijven (de voorschoolse fase) en de kleutergroepen van het basisonderwijs (de vroegschoolse fase). Bekende gezinsprogramma's zijn Opstap en Boekenpret; veel gebruikte centrumprogramma's zijn Piramide, Kaleidoskoop en Startblokken/Basisontwikkeling.

Er is een bulk aan studies naar de effecten van VVE beschikbaar, ten minste met betrekking tot het buitenland.²⁴ De conclusies die in deze studies worden getrokken zijn meestal gematigd positief van aard: voor- en vroegschoolse interventies *kunnen* een bijdrage leveren aan het voorkomen van onderwijsachterstanden. Het uiteindelijke succes hangt echter af van een groot aantal factoren, zoals de plaats waar de interventie wordt uitgevoerd, de kwaliteit van de instructie en leidster-kindinteracties, de leidster-kindratio, de kwalificaties/competenties van de leidsters, de intensiteit en duur van de interventie, en de mate van ouderbetrokkenheid/participatie.²⁵

24 Andrews & Slate (2001); Barnett (2008); Blok & Leseman (1996); Blok, Fukkink, Gebhardt & Leseman (2005); Burger (2010); Camilli, Vargas, Ryan & Barnett (2010); Driessen (2004); Leseman (2008); Meij, Mutsaers & Pennings (2009); Nap-Kolhoff, Van Schilt-Mol, Simons, Sontag, Van Steensel & Vallen (2008); Nores & Barnett (2009); Penn (2009); Pianta, Barnett, Burchinal & Thornburg (2009); Van der Vegt, Studulski & Kloprogge (2007).

25 Vandaar dat men vaak spreekt van '*high-quality interventions*'.

Grootschalige centrumprogramma's zijn minder succesvol dan kleine modelprogramma's; gezinsgerichte programma's zijn weer minder succesvol dan centrumprogramma's; effecten in het cognitieve domein zijn groter dan die in het niet-cognitieve domein.²⁶ Kenmerkend voor de effectieve programma's is dat ze zich niet alleen in de instelling op het kind richten, maar ook thuis op de ouders; het gaat dus om een combinatie van *settings*.²⁷ Over het geheel genomen zijn de uiteindelijk gerealiseerde effecten eerder klein dan middelmatig en doven ze regelmatig na verloop van tijd ook nog uit (*fade out*).

In opdracht van BOINK (Belangenvereniging van Ouders in de Kinderopvang & Peuterspeelzalen) zijn onder leiding van Ruben Fukkink ruim 20 onderzoeken naar het effect van de voor- en vroegschoolse opvang (VVE) geanalyseerd die tussen 2000 en 2015 werden uitgevoerd. Ze onderzochten wat het effect is van de VVE op het cognitieve en het sociaal-emotioneel functioneren van jonge kinderen, vergeleken met leeftijdsgenootjes uit de reguliere kinderopvang en kleutergroepen. Volgens de onderzoekers bleek het effect praktisch nul te zijn en maakt VVE geen wezenlijk verschil voor de ontwikkeling van kinderen die hebben deelgenomen aan het programma (Fukkink e.a., 2015).²⁸

Voor het feit dat er geen (sterke) effecten worden gevonden van het gebruik van een VVE-methode, geven de afzonderlijke onderzoeken diverse methodologische verklaringen. Driessen (2013) vat deze als volgt samen: er bestaat zoveel variatie in de lokale vormgeving van VVE dat het schier onmogelijk is in de analyse alle condities adequaat onder controle te houden. 'VVE' is daarmee een *black box* en positieve effecten vallen mogelijk weg tegen negatieve effecten. Verder schort het bij VVE ook stevig aan de uitvoeringscondities: er bestaan geen betrouwbare en valide instrumenten om de doelgroep te identificeren, de doelgroep is uitermate divers en kan gedurende de loopbaan veranderen, programma's sluiten (daardoor) niet aan bij de specifieke diagnose, (peuter)leidsters schieten tekort qua eigen taalvaardigheid Nederlands en pedagogisch-didactische competenties, er is onvoldoende sprake van een doorgaande lijn, en ouderparticipatie/betrokkenheid is nauwelijks ontwikkeld.

Om zo goed mogelijk aan deze werkelijkheid tegemoet te komen is in 2009 het pre-COOL cohortonderzoek opgezet. Dit onderzoek heeft tot doel om de effecten van voor- en vroegschoolse opvang en educatie op de ontwikkeling van kinderen te meten. In pre-COOL worden kinderen lange tijd gevolgd, vanaf de peuterperiode tot einde van het basisonderwijs. Over pre-COOL zijn al diverse rapportages verschenen. Het voert te ver om hier een samenvatting van de resultaten te geven. Daarvoor verwijzen we naar Leseman & Veen (2016).²⁹

26 Tavecchio (2011) betoogt dat eerst aan de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind moet worden gewerkt, c.q. de gedragsmatige schoolrijpheid, voordat met kans van slagen begonnen kan worden aan de verbetering van de cognitieve schoolrijpheid. Zie ook Doolaard & Leseman (2008).

27 Andrews & Slate (2001); Leseman (2002); Tavecchio (2011).

28 Fukkink, F., Jilink, L. & R. Oostdam (2015). Met een blik op de toekomst. Amsterdam: kenniscentrum onderwijs en opvoeding hogeschool Amsterdam.

29 Leseman, P. & A. Veen (red.) (2016). Ontwikkeling van kinderen en relatie met kwaliteit van voorschoolse instellingen. Resultaten uit het Pre-Cool cohortonderzoek. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.

Aansluiting groep 2 en 3

De uitvoering van VVE in de kleutergroepen heeft in de afgelopen jaren nieuwe aandacht opgeleverd voor de aansluiting tussen groep 2 en groep 3, de van oudsher bekende breuk in het curriculum van de basisschool. Verschillende VVE-programma's voorzien inmiddels in richtlijnen voor het doortrekken van de programmadidactiek naar groep 3 en eventuele hogere leerjaren.

In het onderzoek van Veen e.a. (2013)³⁰ is onderzocht in hoeverre er in de praktijk sprake is van een doorgaande lijn tussen groep 2 en 3 wat betreft programma's, methoden en overdracht, en wat het effect daarvan was op de cognitieve prestaties en de sociaal-emotionele ontwikkeling van de leerlingen. Ook is onderzocht of daarbij bepaalde kwaliteitskenmerken een rol speelden (bv. ervaring en aanwezigheid volgsysteem). De resultaten laten zien dat de aansluiting van groep 2 naar groep 3 volgens de leerkrachten de laatste jaren wel is verbeterd, maar toch lastig te realiseren is. Pogingen om de principes van het werken met de VVE-programma's door te trekken naar groep 3 en hoger zijn wel geprobeerd maar worden vaak weer verlaten; de druk en structuur van het programma in groep 3 staan dit type aansluiting in de weg. Verder konden er geen eenduidige effecten worden vastgesteld van een doorgaande lijn tussen groep 2 naar groep 3 op de prestaties en sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen in groep 5. Soms was er zelfs sprake van negatieve effecten: het volgen van een doorgaande lijn zou 'slecht' zijn voor individuele leerlingen. Ook de effecten van kwaliteitskenmerken waren niet eenduidig.

Algemene strategieën/interventies (niet specifiek gericht op achterstandsleerlingen): adaptief onderwijs, meer instroommomenten, flexibele overgang

2.6 Adaptief onderwijs, doorbreken leerstofjaarklassensysteem

Klassikaal onderwijs is volgens veel onderwijsdeskundigen ongeschikt, omdat er onvoldoende rekening kan worden gehouden met individuele verschillen. Zij pleiten voor een adaptieve aanpak, dat uitgaat van de verschillen tussen kinderen en het onderwijs afstemt op de behoefte van de leerlingen. De visie erachter is dat kinderen beter leren als de leerstof op de interesses van de leerlingen is afgestemd. Adaptief onderwijs wil afwisseling in de lessen en meer aandacht voor samenwerken. Het zelfvertrouwen en de eigen verantwoordelijkheid van de leerlingen moet zoveel mogelijk gestimuleerd worden.

Hoewel adaptief onderwijs in steeds meer scholen opgang heeft gedaan, is het onderwijs via het leerstofjaarklassensysteem toch vrij homogeen gestructureerd en afgestemd op de modale leerling in de klas. Bij het traditionele vernieuwingsonderwijs en de onderwijsconcepten Ervaringsgericht Onderwijs (EGO) en Ontwikkelingsgericht Onderwijs (OGO) speelt adaptief onderwijs juist een heel belangrijke rol en is het 'leerstofjaarklassensysteem' eerder uitzondering dan regel.

30 Veen, A., Karssen, M., Van Daalen, M., Roeleveld, J., Triesscheijn B. & Elshof, D. (2013). *De aansluiting tussen voor- en vroegschoolse educatie en tussen vroegschoolse educatie en groep 3*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut. Rapportnr. 892.

Traditionele vernieuwingsscholen

Het 'omgaan met verschillen' gaat in het reguliere onderwijs lang niet zo ver als in het traditionele vernieuwingsonderwijs zoals op Vrije scholen, Daltonscholen, Jenaplanscholen, Montessorischolen en Freinetscholen wordt gegeven. In dit type onderwijs is het leerstofjaarklassensysteem dikwijls losgelaten en staat de individuele ontwikkeling van het kind centraal.

Hoewel de uitgangspunten van de vernieuwingsscholen onderling sterk verschillen, is er wel een aantal overeenkomsten te noemen: de kinderen zelf hebben veel inbreng; het onderwijsaanbod wordt afgestemd op de belangstelling en unieke persoonlijkheid van het kind; er is veel aandacht voor creativiteit en expressie en het onderwijs wordt in kleine groepen aangeboden waarbij de nadruk ligt op zelfstandig werken en samenwerken.

Door deze werkwijze is de rol van de leerkracht op deze scholen een andere dan die in het reguliere onderwijs. De leerkracht heeft een meer coachende en begeleidende rol en is meer gericht op het scheppen van een klimaat dat uitdaagt tot leren dan op pure kennisoverdracht.

Deze scholen trekken overwegend kinderen van relatief hoogopgeleide ouders. De pedagogisch-didactische aanpak sluit in het algemeen goed aan bij de opvoedingscultuur in dit soort gezinnen.

Op vernieuwingsscholen worden de leerlingvorderingen voornamelijk bijgehouden door observaties en evaluaties. Cijferrapporten worden niet altijd gegeven en het systematisch toetsen van de vaardigheden is minder gebruikelijk. Het gevolg daarvan is dat er weinig zicht is op het prestatieniveau van de kinderen die op vernieuwingsscholen zitten in vergelijking met de prestaties van kinderen in het reguliere onderwijs. In het COOL5-18 onderzoek is een vergelijking tussen leerlingen op vernieuwingsscholen en op reguliere basisscholen gemaakt na controle voor relevante achtergrondkenmerken, zoals opleidingsniveau en etnische herkomst van ouders.³¹ Daaruit bleek dat het Daltononderwijs het beter doet dan de twee andere vernieuwingsscholen. In groep 2 scoren de Daltonleerlingen op zowel de taal- als de rekentoetsen hoger dan het landelijk gemiddelde en in groep 5 en 8 wijken ze op de taal-, lees- en rekentoetsen niet van het landelijk gemiddelde af. Leerlingen op Montessorischolen scoren in groep 2 op beide toetsen lager dan het landelijk gemiddelde, maar ze lijken hun achterstand in de loop van het onderwijs in te halen. Het Jenaplanonderwijs scoort over de hele linie minder goed dan de gemiddelde school.

Op de niet-cognitieve kenmerken (gedrag, werkhouding, zelfvertrouwen) blijken leerlingen van Dalton- en Jenaplanscholen (ook weer na controle voor het opleidingsniveau van de ouders) gemiddeld hetzelfde te worden beoordeeld als leerlingen op de gemiddelde basisschool. Alleen vinden leerkrachten van Jenaplanscholen vaker dat hun leerlingen beter zouden kunnen presteren dan ze feitelijk doen. Leerkrachten op Montessorischolen beoordelen hun leerlingen op alle kenmerken minder positief dan andere leerkrachten.

Ervaringsgericht onderwijs

Ervaringsgericht onderwijs is een onderwijsconcept dat uitgaat van betrokkenheid en het welbevinden van kinderen. Het steunt op drie pijlers: vrij initiatief, milieuverrijking en ervaringsge-

31 Paas, T. & L. Mulder (2010). De prestaties en niet-cognitieve kenmerken van leerlingen op traditionele vernieuwingsscholen. Een verkennende studie. Nijmegen: ITS.

richte dialoog. Het vrije initiatief beantwoordt aan de behoefte van kinderen om de wereld om hen heen te verkennen. Milieuverrijking doelt op een rijke leeromgeving met de leerkracht als begeleider en observator. De ervaringsgerichte dialoog is gebaseerd op aanvaarding, echtheid en empathie. Omdat Ervaringsgericht onderwijs uitgaat van de betrokkenheid van kinderen, wordt rekening gehouden met vijf factoren die dit stimuleren: een goede sfeer, het juiste niveau, aansluiten bij de leefwereld, afwisselende activiteiten en ruimte voor keuzes. Hieruit ontspringen vijf werkvormen: kringen en forum, contractwerk, projectwerk, ateliers en vrije keuze.

Ontwikkelingsgericht onderwijs

Ontwikkelingsgericht onderwijs (OGO) is een onderwijsvisie die de nadruk legt op de ontwikkeling van de persoonlijke identiteit van kinderen. Bij OGO is het van belang dat kinderen uitstijgen boven hun huidige niveau, naar de zone van naaste ontwikkeling. Dat kan ondermeer door 'ontwikkeld spel', waarbij de kwaliteiten van spel optimaal worden verbonden met bedoelde leeropbrengsten.

OGO sluit in het onderwijsaanbod aan bij de initiatieven van de kinderen, want als iets voor hen betekenisvol is leren ze veel meer. Maatschappelijke relevantie van de onderwerpen is belangrijk en ook cultuuroverdracht heeft een grote plaats. De rol van de leerkracht is cruciaal. Hij moet in staat zijn om leerlinggerichte pedagogiek te combineren met activerende didactiek.

Fasenonderwijs

Ook het *fasenonderwijs* is flexibel qua instroommoment. Het is een organisatie-model waarbij leerlingen per *halfjaar* overgaan. In een klassikale setting krijgen leerlingen onderwijs dat zoveel mogelijk aansluit bij de eigen ontwikkeling. De school werkt met leerdoelen als leidraad, in plaats van de lesmethode van uitgever. De kinderen in de klas vinden altijd aansluiting met elkaar, omdat ze "een half jaar schelen" in plaats van een jaar.

Wanneer in groep 3 meer adaptief wordt gewerkt, zoals in de hierboven genoemd onderwijsconcepten, verloopt de overgang van het speelse naar het 'echte' leren geleidelijker en sluit het beter aan bij het ontwikkelingsniveau van het kind.

Het is overigens niet gezegd dat deze werkwijze voor alle kinderen de meest geschikte is. Zo is vanuit leesdidactisch oogpunt het programmatisch leren, de methodische aanpak, de beste aanpak gebleken voor risicokinderen. Met een vrijere aanpak, zoals die bijvoorbeeld in het ontwikkelingsgericht onderwijs en stromingen van 'natuurlijk leren' gehanteerd worden, worden slechtere resultaten geboekt bij zwakkere lezers.³²

2.7 Flexibele overgang: kindvriendelijker maken van groep 3

Kinderen in groep 2 bevinden zich in een ontwikkelingspsychologische overgangsfase van kleuter naar schoolkind met elk hun eigen manier van leren. Volgens o.a. Van Oers (2008,

32 Vernooij, K. (2006). Effectief omgaan met risicolezers. Werken aan preventie en beter omgaan met leesproblemen. Amersfoort: CPS.

Smeets, J. (2012). Zo werkt het met jonge kinderen in groep 3! Amsterdam: Ipabo.

2011)³³ is het belangrijk dat er in deze fase aandacht is voor continuïteit, een doorgaande lijn naar een nieuwe fase, en dat het leer- en ontwikkelingsproces niet wordt verstoord. Door de harde overgang van groep 2 naar 3 wordt de doorgaande lijn echter wel verstoord. In groep 3 is er immers sprake van een totaal andere setting dan in groep 1/2 (Margetts, 2006)³⁴. Belangrijke verschillen in manieren van leren zijn:

- Van een leeromgeving naar een methodische aanvoer van leerstof;
- Van spelend ontdekken naar systematisch trainen en kennis opbouwen ;
- Van concreet handelen naar ‘op papier’;
- Van meer open naar meer gesloten leersituaties;
- Minder naar buiten;
- Meervoudige opdrachten;
- Een grotere spanningsboog.

De werkwijze in groep 3 is al jaren min of meer hetzelfde. Inzichten vanuit bijvoorbeeld het ervaringsgericht en ontwikkelingsgericht onderwijs vinden nog weinig weerklank in groep 3 (Smeets, 2013).³⁵ Volgens Boland (2015)³⁶ zijn er brede zorgen om de verschooling van het onderwijs aan jonge kinderen: daarmee wordt bedoeld dat er een eenzijdige gerichtheid is op cognitieve doelen en dat er wordt gewerkt met methodieken die niet afgestemd zijn op de ontwikkelingsmogelijkheden van peuters en kleuters. Concrete voorbeelden hiervan zijn het directe instructiemodel, werken in grote groepen, werken in het platte vlak en geïsoleerde lesjes los van een betekenisvolle context. Daarbij wordt er steeds meer gebruik gemaakt van VVE- of kleutermethodes die een strakke programmering van activiteiten hanteren en met het aanbod de verschooling versterken. Dit gaat ten koste van tijd om te spelen en tijd die de leerkracht beschikbaar heeft en voelt om het spelen te begeleiden.

De doelen voor jonge en zeer jonge kinderen en de kleutertoetsen maken het mogelijk om te zeggen dat jonge kinderen *niet gekwalificeerd* zijn om naar de volgende groep te gaan, dat ze *achterstand* hebben en *bijgespijkerd* moeten worden. Deze manier van denken houdt te weinig rekening met de grote ontwikkelingsverschillen tussen jonge kinderen.

Hoewel de Onderwijsraad zich in 2004 nog positief uitliet over het verhogen van opbrengsten van onderwijs, is zij inmiddels tot de conclusie gekomen dat dit heeft geleid tot een *te smalle*

33 Oers, B. Van (2008). Continuïteit in Ontwikkelingsgericht Onderwijs. In: D. De Haan & F. Kuiper (red.). *Leerkracht in Beeld* (p.13-20). Assen: Koninklijke Van Gorcum.

Oers, B. van (2011). Doelgericht en betekenisvol leren. Over de waarde van spel in de strijd tegen de verschooling. In R. Klarus & W. Wardekker (eds.), *Wat is goed onderwijs? Bijdragen vanuit de pedagogiek* (pp 44 - 59). Nijmegen: Lemma.

34 Margetts, K. 2006. Planning transition programmes. *Transitions in the Early Years: Debating continuity and progressing for young children in early education*, ed. H. Fabian and A.W. Dunlop, 111–122. London and New York: Routledge.

35 Smeets, J., Resing, W. (2013). Overgang van najaarsleerling naar groep 3 nader onderzocht. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 52 (9), 442-453.

36 Boland, A. (2015). *Onderwijs aan jonge kinderen: intersubjectiviteit als onderlegger voor ontwikkeling*. Lectorale rede, Hogeschool iPabo, Amsterdam.

kijk op onderwijs, die met name een zware wissel trekt op jonge kinderen (Onderwijsraad, 2010)³⁷.

Ook in Europees beleid is er tegenwoordig juist meer aandacht voor de brede ontwikkeling en staat een *play-based* curriculum hoog op de agenda in het beleid voor opvoeding en onderwijs aan jonge kinderen (OECD, 2012).³⁸

Vanuit de speltheorie van Van Oers³⁹ gezien, is spel niet alleen een wezenlijke bezigheid van jonge kinderen, maar kan het ook een voertuig zijn om de bedoelingen van onderwijs dichterbij te brengen. Spel is niet alleen maar vermaak voor kinderen, als ontspanning na het werken. Ook is spel niet alleen een kinderlijke manier om emoties te verwerken. Spelen is een manier voor kinderen om deel te nemen aan de sociale cultuur van de gemeenschap waarin ze opgroeien. Het is de manier voor kinderen om samen met andere kinderen als zichzelf in te groeien in de wereld. Naast de leerprocessen die al tijdens het spel plaatsvinden zijn gesprekken over het spel, verhalen, en expressieve activiteiten manieren om de ervaringen verder te verwerken, te ordenen en er betekenis aan toe te kennen.

Daarmee kan spelgeoriënteerd onderwijs een antwoord zijn op verschooling van het onderwijs aan jonge kinderen en kan het ook bijdragen aan vermindering van kleuterbouwverlenging. Als immers ook in groep 3 meer spelgeoriënteerd onderwijs wordt gegeven is de overgang tussen groep 2 en 3 minder hard en zullen leerkrachten een leerling makkelijker de overstap naar groep 3 laten maken.

Het is nog niet onderzocht of dit daadwerkelijk zo werkt. In Zaanstad zijn wel plannen om een pilot uit te voeren met de ‘jonge-kind-vriendelijke groep 3’.

2.8 Onderwijs in kleine(re) klassen

In het rapport van Driessen (2013)⁴⁰ wordt met betrekking tot kleinere klassen de volgende conclusie getrokken:

‘Als het gaat om klassenverkleining wordt vaak verwezen naar het in de VS uitgevoerde STAR-experiment, waarbij werd nagegaan wat het effect was van verschillende klassengroottes (groep 2-5) op de taal- en rekenprestaties. Uit dit experiment kwam naar voren dat kleine klassen (gemiddeld 15 leerlingen) het beste presteerden, en dat de effecten voor kansarme leerlingen nog beter waren dan voor kansrijke leerlingen. Opgemerkt dient te worden dat het ging om een forse reductie van 23 naar 15 leerlingen per klas. Als verklaring wordt wel gewezen op het negatieve effect van grote klassen op het didactisch handelen van de leerkracht. In kleinere klassen krijgt

37 Onderwijsraad (2010). *Naar een nieuwe kleuterperiode in de basisschool*. Den Haag: Onderwijsraad.

38 OECD (2012). *Starting Strong III: A Quality Toolbox for Early Childhood Education and Care*, OECD Publishing.

39 Oers, B. van (2011). Doelgericht en betekenisvol leren. Over de waarde van spel in de strijd tegen de verschooling. In R. Klarus & W. Wardekker (eds.), *Wat is goed onderwijs? Bijdragen vanuit de pedagogiek* (pp 44 - 59). Nijmegen: Lemma.

40 G. Driessen (2013). *De bestrijding van onderwijsachterstanden. Een review van opbrengsten en effectieve aanpakken*. Nijmegen: ITS.

de leerkracht meer tijd voor individuele aandacht en maatwerk en hoeft er minder tijd en energie te worden besteed aan klassenmanagement.⁴¹ Uit een recente meta-analyse bleek dat er gemiddeld genomen een samenhang bestaat tussen klassengrootte en leerlingprestaties, alhoewel deze vrij gering is. Met betrekking tot een reductie van de klassen in de *kleutergroepen* is er een grote kans dat dit tot positieve langetermijneffecten leidt; voor de andere, hogere groepen is die kans gering.⁴²

2.9 Algemene strategieën ter voorkoming van zittenblijven

In de internationale literatuur worden diverse alternatieven voor zittenblijven genoemd. Hoewel deze niet specifiek betrekking hebben op kleuterbouwverlenging, zitten er ook elementen in die hierboven zijn besproken. Zo noemt Protheroe (2007)⁴³ de volgende strategieën:

A. *De instructie beter afstemmen op de standaarden (c.q. streefdoelen)*

Er is recentelijk steeds meer nadruk komen te liggen op prestatiestandaarden waaraan leerlingen en scholen moeten voldoen en waarop ze worden afgerekend ('accountability'). Curriculum, methode, didactiek en standaarden zouden daarom beter op elkaar moeten worden afgestemd.

B. *Systematische evaluatie ter preventie van problemen*

Via bijvoorbeeld de inzet van leerlingvolgsystemen, niet alleen wat betreft het cognitieve, maar ook het niet-cognitieve domein, kunnen vroegtijdig problemen worden opgespoord. Sommige scholen vormen 'intervention teams', waarvan naast de huidige leerkracht ook de leerkracht van het volgende leerjaar deel uit kan maken.

C. *Wijziging van groepssamenstelling*

Scholen kunnen leerstofjaarklassen doorbreken door leerlingen van verschillende leeftijden en niveaus bij elkaar te zetten. In dergelijke klassen kunnen leerlingen continu en verschillend per vak vooruitgaan, in plaats van dat ze eenmaal per jaar (voor alle vakken) naar een hogere klas gaan.⁴⁴

D. *Interventies gericht op sneller leren*

Scholen kunnen leerlingen die achterlopen qua bijvoorbeeld taal of rekenen 'dubbele dosis' periodes voor die vakken aanbieden.

E. *De effectiviteit van leerkrachten verbeteren*

Sommige leerkrachten hebben bijscholing nodig om meer variatie aan te brengen in hun benadering van de onderwijskundige behoeften van de leerlingen.

F. *Uitbreiding van leertijd*

Extra leertijd kan worden aangeboden na de reguliere schooltijd, in het weekend of in de zomervakantie. Hoewel de effectiviteit hiervan niet eenduidig is aangetoond, zijn er wel indicaties dat zorgvuldig gestructureerde maatregelen leerlingen kunnen helpen in het inhalen van de achterstand.⁴⁵

41 Jackson & Page (2013); OECD (2012).

42 Aos & Pennucci (2013). Zie ook Hattie (2007).

43 Protheroe, N. (2007). Alternatives to retention in grade. *Principal*, January/February, 30-34.

44 Zie ook Driessen (2007).

45 Zie ook Driessen, Claassen & Smit (2010).

G. Voorschoolse programma's

Hoewel ook hier geldt dat de effectiviteit van lang niet alle programma's is aangetoond, zijn er aanwijzingen dat goed-ingevoerde programma's, die zijn afgestemd op de doelgroep en uitgevoerd door gekwalificeerde leidsters effectief kunnen zijn in het voorkomen van achterstanden van potentiële zittenblijvers.⁴⁶

Dergelijke alternatieven vertonen veel overeenkomsten met die welke door Vandenbroucke, Juchtmans & Goos (2013)⁴⁷ worden genoemd. Zij doen de volgende aanbevelingen.

A. *Zittenblijven dient allereerst geïdentificeerd te worden*

De gangbare overtuigingen van het nut van zittenblijven dienen tegen het licht te worden gehouden van de resultaten van onderzoek.

B. *Er dienen alternatieve modellen te worden aangedragen*

Het gaat om effectieve manieren om zwakke leerlingen te ondersteunen. Voorbeelden zijn investeringen in de begeleiding van zwakke leerlingen, expertise-uitwisseling tussen regulier en speciaal onderwijs en zomerscholen.

C. *Leerkrachten dienen zodanig te worden ondersteund dat ze geen noodzaak meer voelen hun leerlingen te laten blijven zitten*

De initiële opleidingen hebben hier een belangrijke taak, maar ook is er continue bijscholing noodzakelijk, met name op het gebied van differentiatie.

D. *Mogelijk dat combinatieklassen (met leerlingen van verschillende leeftijden) een adequate manier zijn om met verschillen om te gaan*

Binnenklasdifferentiatie is een belangrijke voorwaarde voor het slagen daarvan.

E. *Permanente evaluatie en monitoring zijn noodzakelijk, waarbij deze zijn geïntegreerd in het onderwijsleerproces*

Een individueel ontwikkelingsplan maakt hier onlosmakelijk deel van uit.

F. *Scholen dienen meer verantwoordelijk te worden gesteld voor de loopbaan van hun leerlingen.*

Zij dienen daarvoor financiële incentives te krijgen van de overheid.

2.10 Samenvatting literatuur

Wat is er bekend over kleuterbouwverlenging?

Groep 1 en 2

Kinderen komen met een heel verschillend niveau de basisschool binnen. Sommigen kunnen al (wat) lezen, schrijven, rekenen en zelfstandig werken; anderen zijn minder ver in hun ontwikkeling en hebben een zeer beperkte woordenschat, weten niet goed met andere kinderen om te gaan of zijn nog erg afhankelijk van hun ouders. De verschillen hangen samen met de aanleg van de kinderen, maar ook met het gezin en de omstandigheden waarin ze opgroeien, en met de

⁴⁶ Zie ook Driessen (2013a).

⁴⁷ Vandenbroucke, A., Juchtmans, G., & Goos, M. (2013). Zittenblijven in het Vlaamse secundair onderwijs: een situatieschets. *Impuls voor Onderwijsbegeleiding*, 43, 139-149.

ervaringen die ze op de peuterspeelzaal of kinderdagverblijf hebben opgedaan. Het is de taak van de leerkracht om in te spelen op die verschillende niveaus en de ontwikkeling van elk kind op een eigen manier te stimuleren.

Bij kinderen in groep 1 en 2 gebeurt dat vooral spelenderwijs, met veel beweging en veel creatieve vrijheid. In deze groepen zijn de kinderen een groot deel van de tijd bezig met (buiten) spelen, knutselen, kletsen en muziek maken. Zo leren ze al doende nieuwe woorden, tellen, en begrippen als groot/klein en meer/minder, oefenen ze in samenwerken, en ontwikkelen ze hun motorische vaardigheden. Er ligt nog weinig druk op de kinderen; het leren gaat min of meer ‘vanzelf’.

De overgang van groep 2 naar groep 3

In de loop van groep 2 wordt bekeken of een kind klaar is om de overstap naar groep 3 te maken, waar het ‘echte’ leren begint. Daar moeten kinderen het grootste gedeelte van de dag aan een tafeltje zitten en opletten. Er is veel minder ruimte voor creatieve en expressieve vakken dan in groep 2. De kinderen mogen minder vaak naar buiten en tijd voor vrij spelen is er nauwelijks. In groep 3 wordt alles veel schoolser: er wordt voornamelijk volgens methodes gewerkt en de stof wordt systematisch getraind en getoetst.

Om de overgang van groep 2 naar groep 3 te kunnen maken, moeten leerlingen aan bepaalde eisen voldoen op het gebied van cognitieve vaardigheden (voorbereidend taal en rekenen), sociaal-emotionele ontwikkeling (werkhouding, concentratie) en motorische ontwikkeling. Als kinderen op een of meer van deze gebieden nog niet zover zijn, wordt vaak besloten om het kind groep 2 nog een keer over te laten doen. Het wordt dan een *kleuterbouwverlenger*. In Nederland wordt die keuze best vaak gemaakt: een op de 10 kinderen, waaronder relatief veel jongens, kinderen van laag opgeleide ouders en allochtone kinderen, is een kleuterbouwverlenger. Een te weinig ontwikkelde ‘werkhouding’ of ‘leerhouding’ is een belangrijke overweging om een kind niet naar groep 3 te laten gaan. Bij allochtone kinderen speelt (daarnaast) taalachterstand een grote rol.

Elke school bepaalt het zelf

Scholen onderbouwen de beslissing tot kleuterbouwverlenging tegenwoordig veel beter dan in het verleden. Er worden verschillende instrumenten en volgsystemen ingezet om de ontwikkeling van de kinderen in kaart te brengen, en steeds vaker wordt in protocollen vastgelegd waaraan kinderen moeten voldoen om naar groep 3 te kunnen. Maar landelijke regels zijn er niet en elke school maakt eigen afwegingen. Die lopen sterk uiteen: sommige scholen hanteren expliciete normen aansluitend bij de SLO-doelen of methodeafhankelijke doelen (een kind moet minimaal 15 letters kennen, of een bepaalde score op de taal/rekentoets), bij andere scholen gaat het veel meer om een totaalbeeld dat volgt uit het leerlingvolgsysteem, uitkomsten van zorgteambesprekingen en/of input van de ouders.

Maar alle scholen hechten veel waarde aan het oordeel van de leerkracht van het kind; dat is immers degene die de kinderen dagelijks meemaakt en een goed totaalbeeld heeft van zowel de cognitieve als sociaal-emotionele ontwikkeling.

Sprongsgewijze ontwikkeling

Voor veel leerkrachten is de overgang van groep 2 naar groep 3 een zeer lastig keuzemoment. Vooral over de zogenaamde 'najaarskinderen', de kinderen die tussen 1 oktober en 1 januari jarig zijn, wordt lang getwijfeld. Dat heeft met name te maken met het feit dat een kleuter zich in sprongetjes ontwikkelt. Wat de ene week niet wordt opgepikt kan enkele weken later wel aanslaan. Soms laten ze een terugval zien, om plotseling een grote vooruitgang te boeken.

Uit onderzoek blijkt dat leerkrachten de mogelijkheden van hun leerlingen nogal eens onderschatten en dat te snel wordt besloten tot kleuterbouwverlenging. Vanwege het leerstofjaarklassensysteem dat door verreweg de meeste scholen wordt gehanteerd betekent kleuterbouwverlenging dan een heel jaar vertraging, wat gezien de sprongsgewijze ontwikkeling op deze leeftijd vaak ongewenst en onnodig is.

Kleuterbouwverlenging heeft weinig effect

Het nut van kleuterbouwverlenging wordt al langere tijd betwijfeld. Onderzoek laat namelijk zien dat de meeste kinderen die groep 2 nog een keer over doen daar hooguit tijdelijk profijt van hebben. In groep 3 kunnen ze meestal wel goed meekomen, maar in de hogere groepen bouwen ze vaak weer opnieuw een achterstand op. Een deel van de leerlingen wordt na een verlengde kleuterperiode alsnog naar het speciaal basisonderwijs verwezen of blijft in de hogere groepen nog een keer zitten. Vaak blijkt dan dat er sprake is van bijvoorbeeld een leer- of gedragsstoornis. In dat geval had het kind meer baat gehad bij andere aanpakken in de vorm van extra instructie, begeleiding of een eigen leerlijn dan met kleuterbouwverlenging.

Alternatieven voor kleuterbouwverlenging

Veel scholen ondernemen specifieke activiteiten om kleuterbouwverlenging te voorkomen en leerlingen soepel door te laten stromen naar groep 3. Zo is *leertijdverlenging* de afgelopen jaren op verschillende manieren ingezet ter remediëring van achterstand: verlengde schooldagen, school op woensdagmiddag, zaterdagschool, zomerschool. Sommige van deze initiatieven zijn alleen geschikt voor oudere leerlingen, maar er zijn ook varianten bekend die in de lagere groepen worden ingezet.

Andere scholen kiezen voor een *meer flexibele overgang* tussen groep 2 en 3 om kleuterbouwverlenging tegen te gaan, bijvoorbeeld door in groep 3 verdeeld over de dag extra spelmomenten in te bouwen en de groep 'jonge-kind-vriendelijker' te maken.

Er zijn ook scholen met *verschillende instroommomenten* in de onderbouw, wat op de meeste vernieuwingsscholen gangbaar is (bv. montessori-, dalton-, ervaringsgericht en ontwikkelingsgericht onderwijs), maar tegenwoordig ook vaker op reguliere scholen wordt ingevoerd. Het voordeel van meer instroommomenten is dat kleuters niet meteen een heel jaar vertraging hoeven op te lopen als ze (nog) niet goed met de groep mee kunnen komen.

Veel scholen geven leerlingen in groep 3 *extra begeleiding* of laten hen daar *op hun eigen niveau* werken. Leerkrachten van groep 2 durven daardoor eerder de stap te nemen om een kind naar groep 3 te laten gaan.

Uit de hierboven genoemde initiatieven blijkt dat scholen zelf al veel activiteiten ondernemen om leerlingen soepel door te laten stromen naar groep 3 en kleuterbouwverlenging te voorkomen. De effecten van deze initiatieven zijn niet altijd wetenschappelijk bewezen, maar ze zijn

wel veelbelovend en de ervaringen van betrokkenen zijn overwegend positief. Dat is een goed uitgangspunt om de opgedane kennis breder te verspreiden en ook andere scholen te laten profiteren van de ervaringen met deze veelbelovende initiatieven. In deze brochure hebben we ter inspiratie een aantal voorbeelden uitgewerkt.

Wat zegt de Inspectie?

Sinds de invoering van het basisonderwijs in 1985 is de leeftijdsgrens voor overgang naar groep 3 officieel afgeschaft. Die leeftijdsgrens hield in dat een kleuter vóór 1 oktober zes jaar moest zijn om naar de lagere school (nu dus groep 3) te kunnen gaan. Kinderen die nu op 1 oktober jonger zijn dan 6 mogen dus doorstromen naar groep 3. Van scholen wordt verwacht dat zij kijken naar de ontwikkeling van het kind, los van geboortedatum. Toch hanteren veel scholen nog steeds 1 oktober als leeftijdsgrens voor de overgang naar groep 3.

Ook richten scholen zich tegenwoordig nogal eens op 1 januari als grensdatum. Dat hangt samen met de verwachting van de Inspectie dat scholen bevorderen dat leerlingen binnen acht jaar de basisschool doorlopen. Wat precies bedoeld wordt met acht jaar is eigenlijk onduidelijk. Alleen als een 'jaar' wordt opgevat als kalenderjaar zou inderdaad een 1 januari grens gehanteerd moeten worden.

Wat zegt de Inspectie hier eigenlijk over?

- * De inspectie gaat ervan uit dat leerlingen een verlengde kleuterperiode hebben meegemaakt als ze op 1 oktober in groep 3 zitten en 7 jaar of ouder zijn.
- * De inspectie telt een verlengde kleuterperiode niet mee als doublure. Wel wil de inspectie zien dat, indien er verlengd gekleuterd wordt, er beredeneerde afwegingen zijn gemaakt.
- * De school moet daar beleid op hebben. D.w.z. dat er tenminste in het schoolplan staat beschreven hoe het besluit wordt genomen en wie daarbij betrokken zijn.
- * Scholen moeten de ontwikkeling van alle kleuters in beeld brengen en op basis daarvan overgaan tot verlengde kleuterperiode of overgang naar groep 3. Bij verlenging van groep 2 wordt altijd een individueel handelingsplan opgesteld.
- * Bij twijfel is het advies de leerling door te laten stromen.
- * In lijn met de Wet op het primair onderwijs verwacht de inspectie van scholen dat ze leerlingen in acht jaar basisschool zo veel mogelijk een ononderbroken ontwikkeling laten doormaken.
- * Het besluit tot kleuterverlenging moet worden genomen in samenspraak met intern begeleider, groepsleerkracht en ouders.
- * Bovendien moet het worden vastgelegd in het dossier van het kind.
- * Het uiteindelijke besluit tot kleuterverlenging ligt bij de school, niet bij de ouders.

3 Protocollen onderzoek

Om een beeld te krijgen van de manier waarop scholen in de praktijk omgaan met de overgang van groep 2 naar groep 3 zijn 40 doorstroomprotocollen bestudeerd. In die protocollen staat beschreven wat het beleid van de betreffende school is ten aanzien van kleuterbouwverlenging en wordt (in meer of mindere mate) inzichtelijk gemaakt op basis van welke argumenten en criteria het besluit voor kleuterbouwverlenging wordt genomen. Het doel van deze inventarisatie was om de overeenkomsten en verschillen in het beleid en de criteria met betrekking tot kleuterbouwverlenging in beeld te brengen.

Heel veel scholen hebben doorstroomprotocollen op hun website staan. Voor dit onderdeel van het onderzoek hebben we daarom niet de scholen benaderd, maar hebben we de benodigde informatie van internet gehaald. Met deze werkwijze werd voorkomen dat scholen onnodig belast zouden worden.

Het is aannemelijk dat scholen hun protocollen en criteria mede afstemmen op hun leerlingpopulatie: zo zullen scholen met veel allochtone leerlingen een taalachterstand anders meewegen dan scholen met voornamelijk autochtone kinderen van hoog opgeleide ouders. Bij de bestudering van de protocollen is er daarom voor gezorgd voor voldoende spreiding naar samenstelling van de leerlingpopulatie. Behalve protocollen van reguliere scholen zijn ook protocollen van traditionele vernieuwingsscholen bestudeerd. Traditionele vernieuwingsscholen gaan mogelijk anders om met kleuterbouwverlenging, bijvoorbeeld omdat ze andere leertechnieken hanteren of een afwijkende organisatie van het leerstofjaarklassensysteem kennen.

In totaal zijn 40 doorstroomprotocollen doorgelicht: 10 van scholen met minder dan 10% gewichtenleerlingen, 10 van scholen met 10- 25% gewichtenleerlingen, 10 van scholen met meer dan 25% gewichtenleerlingen, en 10 van traditionele vernieuwingsscholen.

Niet alle scholen hebben een apart protocol kleuteroverlenging. Sommige scholen beschrijven dit in hun schoolgids, anderen in een zorgplan of ondersteuningsplan. Alle 40 protocollen zijn aan de hand van een schema geanalyseerd op hun inhoud, op de volgende aspecten: criteria op cognitief gebied, criteria op sociaal-emotioneel gebied, overige criteria; gehanteerde instrumenten (observatie-, of volgsysteem); procedures; betrokkenen bij het proces van besluitvorming over zittenblijven en doorstroommomenten; de invulling van het eventuele extra kleuterjaar. De bevindingen staan in de volgende paragraaf. De protocollen zelf zijn in bijlage 1 opgenomen.

3.1 Resultaten van de protocol-analyse

3.1.1 Criteria cognitief gebied

In enkele protocollen treffen we een duidelijke weergave aan van criteria op het gebied van cognitieve vaardigheden, maar in de meeste protocollen ontbreekt dit. Hierbij valt vooral het verschil tussen de vier categorieën op: hoe meer gewichtenleerlingen op een school, hoe minder

helder de criteria voor cognitieve vaardigheden worden omschreven in de protocollen. Een omschrijving van criteria kwam voor bij twee van de scholen met meer dan 25% gewichtenleerlingen, bij zeven van de scholen met tussen 10% en 25% gewichtenleerlingen en bij tien van de scholen met minder dan 10% gewichtenleerlingen. Bij de traditionele vernieuwingsscholen was er slechts één school die specifieke criteria voor de cognitieve vaardigheden had beschreven. De meeste scholen beschrijven geen criteria maar benoemen alleen. *“Er wordt gekeken naar de cognitieve, de sociaal-emotionele en de motorische ontwikkeling van het kind”*. Soms wordt een heldere omschrijving van de criteria gevonden, zoals: *“een D of E score op de Citotoets taal of rekenen voor kleuters zou reden kunnen zijn tot kleuterverlenging”*.

3.1.2 Criteria sociaal-emotioneel gebied

Als het om criteria voor de sociaal-emotionele vaardigheden gaat, dan zien we dat deze nog minder omschreven worden. Letten we op verschillen tussen de verschillende typen scholen dan zien we dat slechts één van de scholen met meer dan 25% gewichtenleerlingen criteria voor de sociaal-emotionele vaardigheden omschrijft; twee van de scholen met tussen 10% en 25% gewichtenleerlingen en vier van de scholen met minder dan 10% gewichtenleerlingen. Twee traditionele vernieuwingsscholen beschrijven specifieke criteria voor de sociaal-emotionele vaardigheden. Bij de criteria voor sociaal-emotionele vaardigheden wordt vaak geschreven dat het oordeel door de leerkracht wordt gevormd (met behulp van en op basis van observaties en/of leerlingvolgsystemen). Beschreven criteria zijn bijvoorbeeld: op zijn/haar beurt wachten, naar een ander luisteren, actief meedoen aan een gesprek, met andere kinderen samenwerken en spelen, zelf problemen oplossen. Heel vaak komen omschrijvingen voor als: *“Overgang als het kind daar, naar het oordeel van de verantwoordelijke groepsleerkracht, op sociaal emotioneel gebied aan toe is. Onderbouwd door observatie gegevens m.b.t. sociaal-emotionele ontwikkeling”*.

3.1.3 Overige criteria

Naast cognitieve en sociaal-emotionele criteria worden vaak de volgende criteria meegenomen bij de beslissing over het al dan niet verlengen: werkhouding en concentratie, speel-werkgedrag, zelfstandigheid en zelfredzaamheid, motorische ontwikkeling, “rijp zijn voor de volgende groep” en de mening van de ouders. Deze criteria worden echter vaak alleen benoemd en bijna nooit geoperationaliseerd of meer in detail beschreven. In één protocol wordt verwezen naar de SLO-doelen. De traditionele vernieuwingsscholen kijken vaker naar schoolrijpheid en hebben daar eigen richtlijnen voor (waarbij bijvoorbeeld ook naar fysieke kenmerken van het kind wordt gekeken, door een kinderarts). Daarnaast maken de traditionele vernieuwingsscholen veel meer gebruik van eigen observaties, naast toetsen. Alleen worden deze als criteria nauwelijks omschreven (wel als instrument genoemd).

In alle protocollen wordt aandacht besteed aan de zogenoemde ‘najaarskinderen’, de kinderen die tussen 1 oktober en 1 januari zijn geboren. Een deel van deze kinderen gaat na tweeënhalf jaar kleutergroep naar groep 3; een deel van deze kinderen stroomt na ruim anderhalf jaar door

naar groep 3. Op een deel van de scholen zijn de protocollen alleen op deze groep leerlingen gericht.

3.1.4 Instrumenten

De instrumenten die worden gebruikt om tot een beslissing te komen of een kleuter wel of niet naar groep drie zal doorstromen zijn veelal dezelfde. Er wordt gebruik gemaakt van vaardigheidsscores op de toetsen Taal voor kleuters, Rekenen voor kleuters en Ordenen van het Cito-LVS. Daarnaast vinden systematisch en meerjarig observaties plaats van een breed spectrum aan ontwikkelingsaspecten en vaardigheden, zoals de sociaal-emotionele ontwikkeling, werkhouding, speel-werkgedrag, taakgerichtheid, motivatie en zelfstandigheid. Hierbij wordt gebruik gemaakt van bestaande instrumenten, zoals KIIK!, SCOL en BOSOS en soms van zelf ontwikkelde observatielijsten. Bij specifieke problemen worden aanvullende instrumenten ingezet, een dyslexie protocol gevolgd, of worden externe deskundigen ingeschakeld voor nader onderzoek.

3.1.5 Procedure

De procedure voor kleuterverlenging is niet in elk protocol even uitgebreid en systematisch omschreven, maar deze komt vaak wel op hetzelfde neer: in eerste instantie is het de leerkracht die problemen of moeilijkheden bij een kind signaleert, deze zorgen vervolgens bespreekt met de intern begeleider of andere relevante teamleden. Er worden eventuele handelingsplannen opgesteld, de ouders worden geïnformeerd of betrokken en in mei/juni wordt de uiteindelijke beslissing genomen of een kind wel of niet moet verlengen.

3.1.6 Betrokkenen

De betrokkenen zijn in bijna alle protocollen dezelfde: de leerkracht, de intern begeleider, de ouders en de directeur. In sommige protocollen worden ook nog het (leraren)team genoemd en externe deskundigen (orthopedagogen, of artsen).

De betrokkenheid van de ouders verschilt per protocol. Er zijn protocollen waarin beschreven wordt dat ouders geïnformeerd worden en er zijn protocollen waarin beschreven staat dat ouders daadwerkelijk betrokken worden in zowel het beslissingstraject als in het eventuele voorkomen van kleuterverlenging.

3.1.7 Doorstroommomenten

Bijna geen enkele school benoemt het moment van doorstroming expliciet. Het meest vanzelfsprekend is dat een kind het nieuwe schooljaar begint in een nieuwe groep. Tussentijds worden kinderen niet in een andere groep geplaatst. Slechts twee scholen benoemen dit wel: “*Indien nodig kan doubleren of versnellen ook gedurende het schooljaar*”. De andere school schrijft: “*Als het in het belang van het kind noodzakelijk is, dan kan het in de leerstof van een ander leerjaar gaan werken dan de groep waarin het kind zit*”. In het laatste geval blijft het kind dan wel in de eigen groep bij de eigen leerkracht, maar krijgt het alleen andere leerstof aangeboden.

3.1.8 Invulling extra kleuterjaar

Wanneer ervoor wordt gekozen om een kleuter toch te laten verlengen is dit weloverwogen. Als een kind moet verlengen wordt dit jaar bijna nooit gezien als “overdoen”. Meer dan de helft van de protocollen benoemt het belang van een “doorlopende ontwikkeling van het kind”. In veel protocollen staat expliciet dat verlengen niet moet betekenen het opnieuw overdoen van alle leerstof, maar dat in het verlengde jaar wordt voortgeborduurd op wat het kind allemaal al kan. Hierbij wordt aangegeven dat in zo’n geval een individueel handelingsplan voor het kind wordt opgesteld.

Ten slotte geven we aantal sprekende quotes uit verschillende protocollen:

“We vinden het belangrijk dat hij/zij lang genoeg in een kleutergroep zit. Succesvol groep 3 doorlopen lukt pas als een kind daar aan toe is. We zien een kind liever een jaar langer in groep 1/2, dan dat het jarenlang op de tenen de school doorloopt.”

“Het is belangrijk dat de leerling later kan terugkijken op een fijne schoolperiode zonder frustraties!”

“Een leerjaarverlenging is naar onze mening alleen zinvol wanneer met grote waarschijnlijkheid kan worden vastgesteld, dat het kind tijdens dit extra jaar zowel op cognitief als emotioneel gebied dermate groeit, dat hij/zij de schoolloopbaan dan met succes kan vervolgen.”

4 Interviews scholen

In aanvulling op de bestudering van de doorstroomprotocollen zijn interviews afgenomen bij scholen waarvan bekend is dat ze activiteiten ondernemen om kleuterbouwverlenging te voorkomen en doorstroom naar groep 3 te bevorderen. In totaal zijn 15 scholen bezocht waar (groeps)-gesprekken zijn gevoerd met de leerkrachten in de kleutergroepen en /of de IB'er en directeur.

Tijdens de gesprekken is het hele traject rondom de overgang van groep 2 naar groep 3 doorgenomen en is gedetailleerd ingegaan op de interventie(s) die op de betreffende school/scholen worden ingezet om de aansluiting tussen groep 2 en 3 goed te laten verlopen en kleuterbouwverlenging te voorkomen. In de gesprekken is specifiek aandacht besteed aan de manier waarop scholen de periode tussen het besluit tot kleuterbouwverlenging en de overgang naar groep 3 benutten. De interviewleidraad staat in bijlage 2.

4.1 Selectie en benadering van scholen

Bij de selectie van de scholen voor de interviews zijn we uitgegaan van de informatie over interventies rondom kleuterbouwverlenging die bij de onderzoekers en de opdrachtgever aanwezig was.

Daarnaast hebben we voor het opsporen van de scholen gebruik gemaakt van gegevens uit het pre-COOL onderzoek. In het kader van het pre-COOL vierjarigencohort⁴⁸ werd aan kleuterleerkrachten gevraagd hoe de school omgaat met leerlingen die aan het einde van groep 2 nog niet toe zijn aan de basisvaardigheden van groep drie (Veen, Van der Veen, Heurter & Paas 2013). Dit bestand leverde een aantal scholen op die alternatieven hebben ontwikkeld voor een extra kleuterjaar, zoals leerlingen met extra begeleiding over laten gaan naar groep drie, of in groep drie op eigen niveau laten werken. Enkele scholen gaven aan te werken met een aparte overgangsklas voor deze leerlingen. De betreffende gegevens werden in schooljaar 2011-2012 verzameld. We verwachtten dan ook scholen te zullen aantreffen die al een aantal jaren ervaring hadden met een alternatieve aanpak voor zittenblijven in de kleutergroep. Uit deze pre-COOL scholen is een aantal geselecteerd en benaderd voor deelname aan dit onderzoek.

Er is een lijst van 35 scholen gemaakt die voor een interview in aanmerking kwamen en daaruit is een selectie gemaakt om zoveel mogelijk spreiding van diverse interventies te verkrijgen. Van alle typen scholen zijn er 2 geselecteerd; als een van de scholen niet aan het onderzoek wilde meedoen is de 'reserveschool' benaderd. De scholen zijn schriftelijk benaderd met uitleg over het onderzoek en de vraag of men eventueel bereid was tot deelname. Vervolgens zijn deze scholen telefonisch benaderd om de bereidheid te polsen en na te gaan of de school voldoende

48 Voor informatie over het pre-COOL cohortonderzoek, zie <http://www.pre-cool.nl>

bruikbare input voor het onderzoek zou kunnen leveren. Deze werkwijze heeft uiteindelijk geleid tot de volgende 15 scholen:

1. school met flexibele overgangen, meer instroommomenten
2. Jenaplanschool
3. school met flexibele overgangen, geen klassen: leerpleinen in onderbouw
4. school met verlengde schooldag in onderbouw
5. OGO-school
6. school met startgroep
7. school met voorschotbenadering bij twijfel overgang 2-3
8. pre-cool school met overgangsklas
9. school met kindvriendelijker groep 3: meer spel in groep 3
10. school met fasenonderwijs
11. zomerschool
12. school met schakelklas tussen groep 2 en 3
13. school met combinatiegroep 2-3
14. school met flexibele overgang, halfjaarlijkse doorstroom in de onderbouw
15. school met flexibele overgangen zonder zittenblijven

Op deze 15 geselecteerde scholen zijn gesprekken gevoerd met de functionaris of een groepje betrokkenen die het meeste bekend was of waren met de overgang van groep twee naar groep drie. Meestal was dit de Intern Begeleider, aangevuld met een groepsleerkracht en/of een lid van de directie. De informatie werd verzameld via schoolbezoeken. Bij een deel van de scholen werd de informatie telefonisch verzameld. Tijdens de gesprekken werd aan de hand van een speciaal voor dit doel ontwikkelde interviewleidraad (zie bijlage 2) het hele traject rondom de overgang van groep twee naar groep drie doorgenomen en werd gedetailleerd ingegaan op de interventie(s) die op de betreffende school/scholen worden ingezet om de aansluiting tussen groep twee en drie goed te laten verlopen en kleuterbouwverlenging te voorkomen. Ook werd ingegaan op de manier waarop scholen de periode tussen het besluit tot kleuterbouwverlenging en de overgang naar groep drie benutten. De gesprekken vonden plaats in november en december 2015.

De resultaten van de gesprekken zijn gebruikt als input voor de brochure over kleuterbouwverlenging voor scholen en besturen.

5 Expertmeeting

De bevindingen van de literatuurstudie, de bestudering van de protocollen en de gesprekken over alternatieve interventies zijn tijdens een expertmeeting besproken met een aantal deskundigen uit beleid en praktijk. De lijst met deelnemers staat in Bijlage 3.

Tijdens de expertmeeting zijn ondermeer de volgende vragen en discussiepunten aan de orde gesteld:

- welke criteria moeten een rol spelen bij het nemen van een beslissing tot kleuterbouwverlenging?
- verschillen die criteria voor bv. achterstandsleerlingen, jongens, najaarskinderen?
- moeten de SLO-doelen leidend zijn bij de beslissing tot wel/niet kleuterbouwverlenging?

- wat kan het reguliere onderwijs ‘leren’ van het vernieuwingsonderwijs m.b.t. de overgang van groep 2 naar 3? welke elementen in het vernieuwingsonderwijs kan het regulier onderwijs overnemen zonder dat het leerstofjaarklassensysteem drastisch veranderd moet worden?
- wat vraagt dat van de leerkrachten en ander onderwijspersoneel (bv. IB’er)?
- hebben alle leerlingen daar baat bij, bijvoorbeeld ook (allochtone) achterstandsleerlingen?

- wat zijn effectieve interventies om kleuterbouwverlenging te voorkomen? (bv. leertijdverlenging, vve, schakelklas).
- wat zijn de randvoorwaarden voor deze interventies?
- waar liggen successen, waar knelpunten en hoe zijn die op te lossen?

In de volgende paragraaf vatten we de opmerkingen van de experts samen.

5.1 Opmerkingen expertmeeting naar onderwerp

Onderwijssysteem, leerstofjaarklassen, methoden

Kleuterbouwverlenging heeft alles te maken met het onderwijssysteem. Het leerstofjaarklassensysteem en de sturende methoden zijn bepalend in de keuze of een kind wel of niet naar groep 3 kan. In het ideale geval zou het systeem moeten worden veranderd, maar de realiteit is dat op dit moment 90% van de basisscholen een leerstofjaarklassensysteem heeft, dat ze methodisch werken en dat veilig leren lezen de meest gebruikte leesmethode is. Het leerstofjaarklassensysteem zal voorlopig ook niet worden afgeschaft door de grote investering in methodes en het onderwijs dat op de pabo’s wordt gegeven. Maar wat kan er dan wel worden gedaan?

Professionaliteit leerkrachten, juiste leerkracht in onderbouw

Als de kwaliteit van de leerkracht in onderbouwgroepen goed is, is er geen verlenging nodig. Ze moeten in staat zijn om kinderen gedifferentieerd op te vangen en ze moeten zich blijven verdiepen in hun vak. Een leerkracht die goed kan omgaan met de verschillen tussen kinderen kan

een combinatiegroep aan, bijvoorbeeld een 2/3-combinatie. Hij/zij kan ook potentiële kleuterbouwverlengers in groep 3 een aanbod op maat bieden. De keuze tot wel of geen kleuterbouwverlenging wordt mede bepaald door wie er voor groep 3 staat. Als daar maatwerk wordt geleverd hoeft een kind groep 2 niet nog een keer over te doen.

Maar we zien in veel gevallen dat differentiëren en het leveren van maatwerk in de onderbouw niet lukt door gebrek aan know-how, te weinig ervaring en het ontbreken van goede, gerichte opleidingen. De directie moet duidelijke keuzes maken in welke klas een leerkracht terecht komt en ervoor zorgen dat de juiste leerkracht in de onderbouw staat. Vaak wordt een beginnende leerkracht in de onderbouw geplaatst, maar is dat wel een geschikte groep voor iemand met weinig ervaring?

We vragen ook wel veel van een leerkracht. Hij/zij moet op alle gebieden specialist zijn, in alle groepen kunnen werken en om kunnen gaan met de vaak grote verschillen tussen kinderen in een klas. Voor een leerkracht is dat een behoorlijke opgave en lastig te organiseren. Als de verschillen in groep drie te groot zijn is het niet haalbaar voor een leerkracht. Juist onzekere leerkrachten zoeken de verantwoording in nog methodischer werken en het hanteren van afvinklijstjes.

Criteria

Er zijn heel veel factoren die meespelen bij de beslissing over de overgang naar groep 3 of kleuterbouwverlenging: schoolrijpheid, rijping van spel, werkhouding, concentratie, uithoudingsvermogen, zelfvertrouwen, fonemisch bewustzijn. De kinderen moeten in groep 3 kunnen starten met het leesproces en ze moeten delen van de dag zelfstandig aan tafel kunnen werken. Kinderen ontwikkelen zich sprongsgewijs. Over sommige dingen moeten ze soms een nachtje slapen voor zij de volgende stap kunnen nemen.

Middelen

Door het systeem waarin we zitten is het soms nodig om kleuterbouwverlenging aan te bieden. Maar het heeft ook te maken met de beschikbare middelen. Als er voldoende middelen zijn kunnen leerlingen extra worden begeleid, en kan kleuterbouwverlenging worden voorkomen. Bijvoorbeeld door verlengde leertijd, schakelklassen of door in groep 3 extra begeleiding te geven. Maar die middelen worden afgebouwd. Daar zou OCW ook over na moeten denken.

Opleiding Pabo

In de praktijk én in de opleiding moet meer worden gedifferentieerd. Aankomende leerkrachten moeten gericht worden opgeleid. Maar op de pabo's zitten veel (oudere) docenten die niets weten van het jonge kind. Pabo's hanteren ook verschillende definities van het jonge kind: soms t/m groep 3, soms t/m groep 4 of alleen 1 en 2. Daar zijn verschillende opvattingen over, en dat maakt het lastig om te leren differentiëren.

Interventies:

Combinatiegroepen

Scholen hebben meestal een aparte groep 3, terwijl kinderen juist in combinatiegroepen veel van elkaar kunnen leren. Als het tenminste een gemêleerde groep kinderen is. Op scholen met een homogene groep achterstandskinderen hebben ze allemaal een vergelijkbaar laag niveau. Dan leren ze niet veel van elkaar en moet je wel programmatisch werken om iets te bereiken.

De combinatie (1)-2-3 heeft als voordeel dat er dan geen harde overgang tussen groep 2 en 3 bestaat en dat kleuterbouwverlenging dan ook minder aan de orde is. Maar het moet voor een leerkracht wel te organiseren zijn. Het is soms een enorme klus om tegemoet te komen aan de grote verschillen in onderwijsbehoeften.

Ruimte voor (goed) spel in groep 3

Meer ruimte voor spel in groep 3 zou de keuze om een kind over te laten gaan veel makkelijker maken. Een leerkracht van groep 2 zal met name een kind dat nog niet schoolrijp is makkelijker laten doorstromen. Maar spel moet niet alleen een uitlaatklep zijn, maar ook een manier om dingen te leren. Activiteiten moeten aansluiten bij de beleefwereld van de kinderen; dan kun je met spel kinderen laten leren. Want dan sluit je aan bij hoe jonge kinderen zich echt ontwikkelen en kun je methodes loslaten. Maar je moet wel een hele goede leerkracht zijn om dat te kunnen. Hoeveel leerkrachten weten nog wat kwalitatief goed spel is?

Er is ook nog wel iets te winnen bij de uitgevers, binnen de methodes zou meer ruimte gecreëerd moeten worden. Begin groep 3 hoeft niet alles uit een boekje te komen. Je kunt het betekenisvoller voor kinderen maken door er andere elementen in te gebruiken. In essentie gaat het om betekenisvol leren, en dat lijkt op spel, dat doe je spelenderwijs.

Aanbod in groep 2 en 3

Soms laat men kinderen doorgaan naar groep 3 omdat er in groep 2 niets meer geboden kan worden.

Maar verlengen vraagt om een goed aanbod in groep 2. Het kind heeft een probleem en moet geholpen worden. Als dat niet zo is zie je veel kleuterbouwverlengers later weer terug in de zorg. Men moet eerst het probleem vaststellen en dan bekijken waar het kind het beste af is.

Een doorgaande lijn van 2 naar 3 is erg belangrijk. Kinderen kunnen in maart al klaar zijn, en dan moet je ze meer aanbieden. Die lijn moet dan wel worden doorgezet in groep 3, niet dat ze dan weer opnieuw moeten beginnen.

In de lectorale rede van Annerieke Boland staat: 'Het is niet de vraag of kleuters klaar zijn voor groep 3 maar of groep 3 klaar is voor kleuters.' In groep 3 moet worden aangesloten bij het niveau van het kind en moet er meer ruimte zijn voor spel.

SLO-doelen

De SLO-doelen moeten niet worden gebruikt als harde criteria om leerlingen naar groep 3 over te laten gaan. Maar activiteiten worden betekenisvoller voor de leerkracht doordat er doelen zijn. Het wordt duidelijker waarom leerkrachten iets doen of kunnen doen. Uit de SLO-doelen kunnen ook punten worden gehaald waar je de kleuterverlenging op moet richten, bv. sociaal-emotioneel.

Daarbij een kanttekening van een expert: het is goed dat de doelen er zijn, maar er moet wel naar het kind worden gekeken; waar die zit en waar die aan toe is. En dat is weer een vaardigheid van de leerkracht. Kinderen ontwikkelen zich niet in hetzelfde tempo en zijn niet op dezelfde momenten toe aan een volgend doel. Met de doelen moet dus rekbaar worden omgaan. De jongere leerkrachten gaan kritischer om met de vraag welke leerling welk doel zou moeten bereiken en welke activiteiten daarbij horen.

Andere aanpak

Er zijn diverse interventies (die ook worden genoemd in de notitie over de literatuur) die de aanpak in groep 3 niet veranderen. Die werkwijzen en methodieken sluiten niet aan bij hoe jonge kinderen leren. Dat leren moet 'betekenisvol' zijn. Alle kinderen, juist ook achterstandskinderen, zijn gebaat met betekenisvol leren. Zoals bijvoorbeeld in het OGO-onderwijs gebeurt.

Bijlage 1 – Doorstroomprotocollen

Llg01-10-01 Protocol najaarskinderen

Criteria cognitief gebied	Taal- spraakontwikkeling Ontwikkeling met betrekking tot het voorbereidend lezen Ontwikkeling met betrekking tot het voorbereidend rekenen Het kind is een bespreekgeval bij een score van: voldoende (57 - 76 punten) op het beslissingsblad voor de overgang C of D-score op Taal voor Kleuters C of D-score op Rekenen voor Kleuters Het kind blijft in groep 2 bij een score van: onvoldoende (51 – 57 punten) op het beslissingsblad voor de overgang. D of E-score op Taal voor Kleuters D of E-score op Rekenen voor Kleuters
Criteria sociaal-emotioneel gebied	Er moet voldoende zelfvertrouwen en zelfbeeld zijn opgebouwd. Het egocentrisch denken moet plaats gemaakt hebben voor ‘meer op anderen gericht zijn’. Motivatie, taakgerichtheid en zelfstandigheid zijn belangrijke items. Verder moeten deze leerlingen toe zijn aan het gerichte leren en complexere taken aan kunnen.
Overige criteria	Werkhouding en concentratie Speel-werkgedrag Zelfstandigheid en zelfredzaamheid Motorische ontwikkeling
Instrumenten	Het Beslissingsblad ontwikkelingslijnen van KIIK CITO Taal voor Kleuters CITO Rekenen voor Kleuters
Procedure	De procedure is vastgelegd in een bij het protocol behorend schema. Gedurende het tweede schooljaar zal het kind zich blijvend positief moeten ontwikkelen m.b.t. de ontwikkelingsgebieden. In maart tijdens oudergesprekken wordt gekeken of kind klaar is voor groep 3, in mei valt uiteindelijk de beslissing.
Betrokkenen	Bij het nemen van deze beslissing zijn de groepsleerkracht (en), de ouders en de intern begeleider betrokken. Bij twijfel of een verschil van mening wordt de directeur ingeschakeld. Hij of zij heeft de eindverantwoordelijkheid en neemt de eindbeslissing.
Moment van beslissen verlenging	We streven ernaar om bij de oudergesprekken in maart van groep 2 tot een keuze te komen. Uiterlijk in de maand mei valt de beslissing of doorstromen naar groep 3 gaat plaatsvinden of niet.
Mogelijkheid ouders weigeren	Nee – eindbeslissing ligt bij directeur.
Doorstroommomenten	Geen tussentijdse doorstroommomenten genoemd.
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	Kinderen die langer dan 2,5 jaar in de kleutergroep verblijven, krijgen extra aandacht op het gebied van voorbereidend lezen en rekenen. Fono-logisch bewustzijn (auditieve discriminatie, analyse en synthese, rijmen), opbouwen van de letterkennis en gecijferdheid staan hierbij centraal.

Llg-01-10-02 bijlage 10, protocol doublure, kleuterverlenging

Criteria cognitief gebied	<ul style="list-style-type: none">- de genormeerde scores van de methode gebonden toetsen- de scores van de Cito-toetsen. D en E-scores zijn altijd reden tot bespreking.
Criteria sociaal-emotioneel gebied	Op sociaal-emotioneel gebied en qua leerhouding moet de leerling zich volgens de leerkracht voldoende ontwikkeld hebben.
Overige criteria	
Instrumenten	Methodegebonden toetsen Methode onafhankelijke toetsen (Cito en AVI) Kleuter observatielijsten Checklist en toetsen dyslexieprotocol groep 1-2 Ervaringen van collega's Bevindingen van externe deskundigen.
Procedure	De leerkracht signaleert Aanmelding doublure en overleg Overwegingen en indicatie criteria Besluit
Betrokkenen	Het besluit om een leerling te laten zitten wordt voorbereid door de groepsleerkracht en de IB(MT) en wordt definitief genomen in overleg met de ouders. Ouders hebben wettelijk het recht te weigeren hun kind te laten doubleren. Bij weigering moeten de ouders een formulier ondertekenen, waarin zij volledige verantwoordelijkheid nemen voor dit besluit.
Moment van beslissen verlenging	Niet genoemd
Mogelijkheid ouders weigeren	Ouders hebben wettelijk het recht te weigeren hun kind te laten doubleren. Bij weigering moeten de ouders een formulier ondertekenen, waarin zij volledige verantwoordelijkheid nemen voor dit besluit.
Doorstroommomenten	Niet genoemd
Aanbod kleuterverlenging in groep 2	bij kleuterverlenging en doubleren van een leerling dient altijd de meerwaarde hiervan geformuleerd te worden en moet men aangeven op welke wijze het kind in de toekomst begeleid zal worden. Zittenblijven mag nooit betekenen dat het kind alle leerstof van het voorgaande jaar op eenzelfde manier en in eenzelfde tempo herhaalt. Een zittenblijver heeft dus per definitie een aangepast programma.

Ilg-01-10-03 Protocol overgang, doubleren en versnellen

Criteria cognitief gebied	Er voldoende scores zijn op de onderdelen van de Cito-toetsen: Taal voor kleuters, en Rekenen voor Kleuters.
Criteria sociaal-emotioneel gebied	Overgang als het kind daar, naar het oordeel van de verantwoordelijke groepsleerkracht, op sociaal-emotioneel gebied aan toe is. onderbouwd door observatie gegevens m.b.t. sociaal-emotionele ontwikkeling.
Overige criteria	Overgang als er sprake is van een voldoende ontwikkeling naar het oordeel van de verantwoordelijke groepsleerkracht: onderbouwd door observatie gegevens m.b.t. de cognitieve ontwikkeling, werkhouding, concentratie vanuit de observatielijsten.
Instrumenten	Observatielijsten Cito Taal voor kleuters en rekenen voor kleuters.
Procedure	Het betreffende kind heeft extra ondersteuning gehad, deze extra ondersteuning is schriftelijk vastgelegd, bijvoorbeeld in een handlingsplan. De extra ondersteuning is volgens de vastgestelde procedure met ouders besproken. Het kind is ter sprake gebracht in de leerlingenbespreking met de IB-er. In veel gevallen is het van belang een doublure te overwegen op basis van advies uit extern onderzoek of een consultatief gesprek met externen. Het team van leerkrachten moet er van overtuigd zijn dat er een grote kans bestaat dat de doublure een meerwaarde heeft. Ouders worden ingelicht over voornemens rond doubleren als de leerlingenbespreking daartoe besluit.
Betrokkenen	Groepsdoublure of groepsversnelling vormt de verantwoordelijkheid van het gehele team. Gestreefd wordt naar een gezamenlijke beslissing van ouders en leerkracht/leerkrachten.
Moment van beslissen verlenging	Eerste gesprek in februari/maart (rond het ontwikkelingsgesprek), vervolgesprek in maart/april en evt. juni.
Mogelijkheid ouders weigeren	Wanneer ouders en leerkracht(en) het oneens zijn over al dan niet overgaan, neemt de directeur van de school de uiteindelijke beslissing. Hij zal dit doen na, in een gezamenlijk overleg, ouders, leerkracht en intern begeleider gehoord te hebben.
Doorstroommomenten	Niet genoemd
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	Na een doublure wordt het traject van onderbouwde en bereedeneerde extra ondersteuning zo nodig voortgezet totdat het kind opgenomen is in de opvolgende groep. Ook wanneer een kind blijvend extra ondersteuning nodig heeft, dient er gewerkt te worden met een plan als basis voor een verantwoorde ondersteuning.

Ilg-01-10-04 Bijlage 6: Doubleren en versnellen

Criteria cognitief gebied	Bij de CITO toetsen moet op D- of E-niveau gescoord zijn bij de toets Rekenen en/of de taaltoets en minimaal twee andere toetsen; De methodetoetsen zijn voor minimaal 75% onvoldoende gemaakt betreffende taal en rekenen.
Criteria sociaal-emotioneel gebied	De leerkracht en intern begeleider zien sociaal-emotionele belemmeringen bij het kind Kan het op zijn beurt wachten? Kan het naar een ander luisteren? Kan het actief meedoen aan een gesprek? Kan het met andere kinderen samenwerken, samen spelen? Kan het kind zelf problemen oplossen?
Overige criteria	Kan het kind zich goed concentreren? Kan het zelfstandig werken? Is het kind nieuwsgierig naar letters, cijfers, nieuwe dingen?
Instrumenten	de gegevens vanuit het leerlingvolgsysteem toetsresultaten (CITO) registratie in KIJK!
Procedure	<ul style="list-style-type: none">- Er wordt gewerkt met meerdere individuele en/of groepshandelingenplannen om het kind te ondersteunen. Deze plannen zijn met ouders en kind besproken;- Het kind is meerdere malen besproken in het IB-leerkrachtgesprek, de leerlingbespreking en eventueel het ondersteuningsteam- Het team moet er van overtuigd zijn dat er een grote kans bestaat dat de doublure een meerwaarde heeft. Dit wordt vastgesteld in een speciale leerlingbespreking op schoolniveau;- Wanneer de leerlingbespreking niet tot een besluit kan komen, beslist de directie na overleg met de groepsleerkracht(en) en de intern begeleider;- Ouders worden ingelicht over de voornemens rond doubleren als de leerlingbespreking daartoe besluit (eerste gesprek in januari, vervolgesprek in maart en eventueel juni).
Betrokkenen	De ouders/ verzorgers van het kind; De groepsleerkracht(en); De intern begeleider; De directie van de school.
Moment van beslissen verlenging	Het definitieve besluit wordt uiterlijk acht weken voor het einde van het schooljaar aan de ouders medegedeeld.
Mogelijkheid ouders weigeren	De directie brengt de ouders van het nieuwe besluit op de hoogte. Als ouders niet akkoord gaan met het definitieve besluit, gaat de leerling door naar een volgend leerjaar. Ouders ondertekenen een document waarin staat dat het advies van de school niet wordt opgevolgd. Dit document is één schooljaar geldig. Daarna wordt de procedure doubleren eventueel opnieuw gevolgd.
Doorstroommomenten	niet genoemd
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	Doubleren betekent niet het volledig herhalen van de leerstof van een leerjaar. Het is de bedoeling dat achterstanden weggewerkt worden en daarna mee te kunnen met de nieuwe jaargroep. Om die reden wordt er door de groepsleerkracht(en) en de intern begeleider een individueel handelingenplan opgesteld. In dit plan staan concrete doelen en handelingen vermeld om het kind optimaal te begeleiden, als basis voor een verantwoorde ondersteuning.

Ilg-01-10-05 Procedure overgang en verlenging schoolloopbaan

Criteria cognitief gebied	<p>Een kind komt in aanmerking voor kleuterverlenging of een doublure indien er sprake is van een onvoldoende niveau op twee of meer vakgebieden of wanneer er sprake is van een substantieel grote achterstand (vergelijkbaar met een lage E-score) op één vakgebied.</p> <p>Het niveau is onvoldoende wanneer er sprake is van een D- of E-score op de Cito-toetsen of een vergelijkbare score op de methodegebonden toetsen.</p>
Criteria sociaal-emotioneel gebied	<p>Ten aanzien van de sociaal-emotionele aspecten zoals vriendjes, werkhouding, zelfstandigheid, zelfverantwoordelijkheid:</p> <p>Bij overgang naar de volgende groep is het van belang dat het kind zich in sociaal-emotioneel opzicht dusdanig heeft ontwikkeld dat het in principe aansluiting kan vinden bij de groepsgenootjes.</p>
Overige criteria	<p>In samenhang hiermee wordt de mate van “rijp zijn voor de volgende groep”, werkhouding, intrinsieke motivatie, zelfstandigheid en zelfverantwoordelijkheid tevens meegewogen bij de beslissing om te kunnen doormen naar de volgende groep.</p>
Instrumenten	<p>Cito-toetsen gegevens uit het sociaal-emotioneel leerlingvolgsysteem eigen observatiegegevens leerkracht.</p>
Procedure	<ul style="list-style-type: none">- Op het formulier ‘Overgangsbespreking’ wordt de inhoud van het oriënterend gesprek vermeld.- Indien het gesprek daar aanleiding toe geeft, worden de ouders door de leerkracht uitgenodigd en op de hoogte gesteld van de inhoud van de bespreking. De intern begeleider is (indien wenselijk) bij dit gesprek aanwezig.- Eind mei / begin juni, na de afname van de Cito-toetsen en vóór het laatste rapport, is er een tweede bespreking tussen de leerkracht en de intern begeleider. Er wordt een definitief advies geformuleerd met betrekking tot een eventuele kleuterverlenging of doublure. De inhoud van het gesprek wordt verwerkt op het formulier ‘Overgangsbespreking’.- De leerkracht nodigt de ouders uit voor een gesprek en bespreekt met hen het definitieve advies en het begeleidingstraject van hun kind voor het komende schooljaar. De intern begeleider kan hier eventueel bij aanwezig zijn.
Betrokkenen	<p>de leerkracht en de intern begeleider ouders directie</p>
Moment van beslissen verlenging	<p>De ouders worden in een vroeg stadium, maart / april, geïnformeerd over een eventuele kleuterverlenging</p> <p>Eind mei / begin juni, na de afname van de Cito-toetsen en vóór het laatste rapport, is er een tweede bespreking tussen de leerkracht en de intern begeleider. Er wordt een definitief advies geformuleerd met betrekking tot een eventuele kleuterverlenging of doublure.</p>
Mogelijkheid ouders weigeren	<p>Indien de ouders het advies van de school niet onderschrijven, worden zij in de gelegenheid gesteld een afspraak te maken met de directeur van de school om hun visie toe te lichten.</p> <p>De directie neemt een definitief besluit op basis van een zeer zorgvuldige afweging van de informatie van leerkracht/intern begeleider en ouders/verzorgers.</p>
Doorstroommomenten	<p>Niet genoemd</p>
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	<p>Indien er sprake is van kleuterverlenging of een doublure wordt in de nieuwe groep rekening gehouden met een gedifferentieerd leerstofaanbod.</p>

Ilg-01-10-06 beleid doublure of versnellen

Criteria cognitief gebied	<p>De CITO-toetsen Ordenen en Taal voor Kleuters worden afgenomen in groep 2 (M- toets en E-toets). In groep 2 wordt ook het Dyslexie protocol afgenomen</p> <p>Voldoende: CITO A – B – C score Twijfelachtig: lage C-scores in combinatie met één D of E-score Onvoldoende: meerdere D-E scores</p>
Criteria sociaal-emotioneel gebied	<p><i>Sociaal emotionele ontwikkeling:</i> Dit betreft observaties met betrekking tot sociaal gedrag en werkhouding. Gelet wordt op: Het kind is voldoende zelfverzekerd Het kind kan voldoende geconcentreerd werken Het kind heeft voldoende interesse voor ontwikkelingsmateriaal/spel van groep 1/2 Het kind heeft voldoende interesse voor het verwerken van werkbladen van groep 1/2 Het kind speelt met leeftijdgenootjes</p>
Overige criteria	<p>De ontwikkeling van de grove motoriek is voldoende (te denken valt aan klimmen, klauteren, huppelen, hinkelen, met grote bal gooien, vangen) De ontwikkeling van de fijne motoriek is voldoende (te denken valt aan ontwikkeling van technieken als knippen, plakken, scheuren en de voorbereiding op het schrijven zoals: pen greep, sturen van potlood en inkleuren).</p>
Instrumenten	<p>Cito toetsen observaties</p>
Procedure	<p>Tijdens de rapportageavonden worden de ouders op de hoogte gesteld van de ontwikkeling van hun kind. Indien een leerkracht twijfels heeft over deze ontwikkeling, dan worden deze direct met de ouders besproken.</p>
Betrokkenen	<p>Leerkracht, Ouders, Directie</p>
Moment van beslissen verlenging	<p>Definitief besluit tot doublure wordt half mei genomen</p>
Mogelijkheid ouders weigeren	<p>De school heeft het laatste woord in de beslissing om een kind te laten doubleren. Dit gebeurt echter altijd na zorgvuldig overleg met de ouders van het kind. Het besluit wordt vastgelegd en door ouders en school ondertekend</p>
Doorstroommomenten	<p>Niet genoemd</p>
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	<p>Kinderen die zich onvoldoende ontwikkelen kunnen in uitzonderlijke gevallen een ‘individuele leerlijn’ binnen de groep krijgen. Het kind krijgt dan een individueel programma aangeboden, aangepast aan zijn of haar mogelijkheden. Dit past binnen adaptief onderwijs. Sommige kinderen zijn echter meer gebaat bij meer leertijd (doublure)</p>

Ilg-01-10-07 protocol doubleren en versnellen

Criteria cognitief gebied	<ul style="list-style-type: none">- de taal/spraakontwikkeling eventueel in overleg met de logopediste- de ontwikkeling m.b.t. het voorbereidend lezen- de ontwikkeling m.b.t. het voorbereidend rekenen- de scores in de toetsen 'taal voor kleuters', 'rekenen voor kleuters' en zo nodig de 'begrippentoets'- signaleringslijsten uit het 'Screeningsinstrument beginnende geletterdheid' voor groep 2
Criteria sociaal-emotioneel gebied	D- en E-scores zijn altijd reden tot bespreking (IV- en V-scores) Op sociaal-emotioneel gebied en qua leerhouding moet de leerling zich volgens de leerkracht voldoende ontwikkeld hebben. Dit wordt o.a. gevolgd met ons SEO-volgsysteem SCOL
Overige criteria	<ul style="list-style-type: none">- het speel/werkgedrag- de werkhouding t.a.v. concentratie, motivatie en taakgerichtheid- de zelfstandigheid en de zelfredzaamheid- de ontwikkeling van de motoriek- de sociaal-emotionele ontwikkeling- de fysieke ontwikkeling- de mening van de ouders.
Instrumenten	Methode gebonden toetsen Methode onafhankelijke toetsen (Cito) Observaties en signaleringslijsten (SCOL) Bevindingen van collega's Bevindingen van externe deskundigen
Procedure	De leerkracht signaleert Aanmelding doublure / versnelling en overleg Overwegingen en indicatiecriteria Besluit
Betrokkenen	leerkracht ouders interne begeleider directeur schoolarts logopediste
Moment van beslissen verlenging	Uiterlijk in juni wordt over de plaatsing beslist
Mogelijkheid ouders weigeren	Mocht het zo zijn dat de ouders niet akkoord gaan met bovengenoemde beslissing, dan kunnen zij hierover bij de directeur in beroep gaan. De directeur neemt uiteindelijk het besluit tot kleuterverlenging, doubleren of versnellen.
Doorstroommomenten	Niet genoemd
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	Deze leerlingen werken vaak met een aangepast programma; het is de bedoeling dat de leerkracht zoveel mogelijk probeert aan te sluiten op vaardigheden die het kind al beheerst.

Ilg-01-10-08 protocol doubleren en versnellen

Criteria cognitief gebied	Toetsen taal en ordenen E 2 minimaal III score
Criteria sociaal-emotioneel gebied	Bij de beslissing rond de overgang van groep 1 naar 2 en van groep 2 naar 3 staat de ontwikkeling m.b.t. beginnende gecijferdheid, beginnende geletterdheid, de werkhouding en de sociaal-emotionele ontwikkeling centraal
Overige criteria	Doelen beredeneerd aanbod E2 voldoende leerkracht groep 2 positief De SLO einddoelen voor de overgang van groep 2 naar drie zijn op voldoende niveau
Instrumenten	- leerlingvolgsysteem: rekenen, spelling, technisch- en begrijpend lezen; - de resultaten op de methodegebonden toetsen (hoofd)rekenen, begrijpend lezen, taal, spelling en technisch lezen; - observaties wat betreft de sociaal-emotionele ontwikkeling en de werkhouding.
Procedure	De leerkracht bespreekt alle leerlingen met de intern begeleider (groeps-gesprekken). Dit wordt vastgelegd in het dossier van de leerling. De leerkracht bespreekt de ontwikkeling/vorderingen van de leerling met de ouders/verzorgers tijdens de spreekavonden. De leerkracht legt dit vast op het formulier spreekavond/huisbezoek en wordt bewaard in het dossier van de leerling. Bij leerlingen waarbij de vraag wel of niet doubleren relevant is, vindt (tussen leerkracht en schoolzorgteam) overleg plaats, waarbij alle argumenten (zowel van ouders als van school) worden besproken. Er wordt gestreefd naar consensus tussen ouders/verzorgers en school. De leerkracht plant een extra gesprek met de ouders/verzorgers, waarbij de ib'er wordt uitgenodigd; Indien ouders en/of directeur dit wensen, kan er ook een gesprek tussen ouders en directeur plaatsvinden. Ouders/verzorgers worden door de leerkracht geïnformeerd over het besluit, waarbij het besluit wordt onderbouwd met argumenten. Bij doublure stelt de school een plan op waarin wordt beschreven wat de school doet om de leerling extra te ondersteunen.
Betrokkenen	Groepsleerkracht(en) Externe deskundigen Directie Interne begeleider Ouders
Moment van beslissen verlenging Mogelijkheid ouders weigeren	Begin juni wordt definitief besloten over doorstroming of doublure Indien er geen consensus wordt bereikt, is het besluit van de school bindend.
Doorstroommomenten Aanbod kleuterverlengers in groep 2	Niet genoemd -

Ilg-01-10-09 protocol doubleren en versnellen

Criteria cognitief gebied	er zijn onvoldoende scores (III of lager) op de onderdelen van de Cito-toetsen: Taal en Rekenen voor kleuters.
Criteria sociaal-emotioneel gebied	Er sprake is van een onvoldoende ontwikkeling naar het oordeel van de verantwoordelijke groepsleerkracht: onderbouwd door observatiegegevens m.b.t. de cognitieve ontwikkeling, sociaal-emotionele ontwikkeling, werkhouding, zelfstandigheid, betrokkenheid en concentratie vanuit OVM van Memelink.
Overige criteria	Achterstanden van een half jaar of meer op meerdere ontwikkelingslijnen geven aan dat een kind nog over onvoldoende basis beschikt voor plaatsing in groep 3.
Instrumenten	beslissingenblad Cito toetsen taal en rekenen voor kleuters observatiegegevens
Procedure	<ul style="list-style-type: none">- Uit groepsplannen en/of individueel hulpplan moet blijken dat er al meerdere periodes extra hulp en/of ondersteuning is geboden en dat deze hulp onvoldoende effect heeft gehad;- Het kind is meerdere malen ter sprake gebracht in de leerlingenbespreking met intern begeleider en voldoet aan de gestelde criteria;- Het team moet er van overtuigd zijn dat er een grote kans bestaat dat de doublure een meerwaarde heeft;- Met ouders en leerkracht van de opvolgende groep wordt een mogelijke doublure besproken als de leerlingenbespreking daartoe besluit (eerste gesprek in februari, vervolgesprek in maart en evt. juni). De directeur wordt hiervan op de hoogte gesteld;- In de periode na het eerste gesprek met ouders, wordt de extra hulp en/of ondersteuning voortgezet of aangepast totdat het kind opgenomen is in de opvolgende groep;- Bij twijfel kan advies ingewonnen worden bij externe instanties (bijvoorbeeld CED);- Na een doublure wordt het traject van extra hulp en/of ondersteuning indien nodig voortgezet;- In het nieuwe schooljaar houdt de leerkracht de eerste tijd regelmatig contact met de ouders ten aanzien van vorderingen en welbevinden van het kind;- Het proces rond de doublure wordt gedocumenteerd en opgenomen in het dossier van het kind.
Betrokkenen	Leerkracht IB-er Ouders directie externe instanties
Moment van beslissen verlenging	Niet genoemd
Mogelijkheid ouders weigeren	Na overleg met ouders, beslist de school over de plaatsing van leerlingen in de groepen. Wanneer ouders het niet eens zijn met het genomen besluit, dan kunnen zij gebruik maken van de geldende klachtenprocedure zoals deze omschreven staat in de schoolgids.
Doorstroommomenten	Doubleren of versnellen vindt bij voorkeur plaats aan het begin van een schooljaar, indien nodig kan dit ook gedurende het schooljaar.
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	Na een doublure wordt het traject van extra hulp en/of ondersteuning indien nodig voortgezet.

Ilg-01-10-10 protocol doorstromen of doubleren

Criteria cognitief gebied	<ul style="list-style-type: none">- Goed niveau van spraakontwikkeling;- Spreken in redelijk goed gebouwde zinnen;- Ontwikkelt fonemisch bewustzijn;- Een goed fonologische bewustzijn hebben en vlot klanken kan onderscheiden en herkennen in een woord en woorden in een zin; - goed kunnen rijmen;- 15 letters kennen;- Goed ontwikkeld begrijpend luisteren.- De kinderen kennen de telrij tot tenminste twintig;- In voor hen betekenisvolle contextsituaties kunnen de kinderen aantallen tot tenminste tien tellen, ordenen, redelijk schatten en vergelijken op meer, minder en gelijk;- Kinderen kennen de getal symbolen tot en met 20 en kunnen daar inhoud aan geven;- Kinderen kunnen aantallen objecten tot tien ordenen, vergelijken, schatten en tellen. Ook zijn ze in staat bij eenvoudige erbij- en eraf-situaties tot tenminste tien, in de vorm van bedekspelletjes en degelijke, voor een passende strategie te kiezen;- Kinderen kunnen benoemde aantallen tot tien telbaar representeren met bijvoorbeeld vingers, streepjes en stippen, en deze vaardigheid in toepassingssituaties van “erbij en eraf” benutten.
Criteria sociaal-emotioneel gebied	Geen specifieke criteria omschreven, sociale emotionele voortgang wordt wel geobserveerd.
Overige criteria	
Instrumenten	Cito Taal voor kleuters Cito Rekenen voor kleuters HOREB Observatiesysteem om de ontwikkeling te volgen SCOL een volgsysteem voor sociaal emotionele ontwikkeling. Zo nodig neemt de intern begeleider een (deel) van een Pedagogisch Didactisch Onderzoek (PDO) af.
Procedure	Verzamelen van informatie Gesprek met ouders door leerkracht. Herkennen zij de zorgsignalen? Dossiervorming. Extra activiteiten in de klas plannen en beschrijven. Wat kunnen ouders doen aan extra stimulering voor de ontwikkeling. Evaluatie van de uitgevoerde acties; Uitwisseling van standpunten t.a.v. evt. verlenging. Leerling wordt besproken in Klein OT om te komen tot definitief besluit. Formulier “verantwoording doublure” wordt ingevuld Schooladvies tot verlengen wordt kenbaar gemaakt a.d.h.v. formulier “verantwoording doublure.”
Betrokkenen	Leerkracht IB-er Ouders directie
Moment van beslissen verlenging	uiterlijk april/mei
Mogelijkheid ouders weigeren	Er wordt altijd zorgvuldig overleg gevoerd met ouders/verzorgers. De eindbeslissing blijft in handen van de schoolleiding.
Doorstroommomenten	niet genoemd
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	We spreken niet meer van ‘zittenblijven’ want dat zou betekenen dat de leerstof van dat leerjaar opnieuw gedaan wordt. “Zittenblijven” of doubleren moet functioneel zijn: dat wil zeggen aansluiten bij de leerstof die de leerling al beheerst. kinderen die onvoldoende ontwikkeling hebben doorgemaakt krijgen een handelingsplan bij verlenging van hun kleuterperiode.

Llg-11-25-11 Protocol doorstroming kleuters naar groep 2 of 3

Criteria cognitief gebied	De cognitieve ontwikkeling speelt bij besluit een belangrijke rol, gebaseerd op toetsen en observaties.
Criteria sociaal-emotioneel gebied	Sociaal- emotionele ontwikkeling gebaseerd op toetsen en observaties (geen specificatie genoemd).
Overige criteria	De werkhouding gebaseerd op toetsen en observaties.
Instrumenten	Cito taal en rekenen voor kleuters observaties leerkracht
Procedure	Het nemen van een beslissing moet gebaseerd zijn op inhoudelijke gronden, die objectief en betrouwbaar zijn vast te stellen. Informatie over het ontwikkelingsniveau van het kind is gebaseerd op een combinatie van toets- en observatiegegevens, waarbij toetsen in feite een aanvulling en objectivering van de observaties zijn. Het nemen van een beslissing is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van de leerkracht, de intern begeleider, de ouders en de directeur. De directeur is eindverantwoordelijk en neemt bij twijfel een besluit. Dat besluit is bindend. De betrokkenen in dit besluitvormingsproces dienen tijdig te worden ingeschakeld. De ouders worden in een zo vroeg mogelijk stadium geïnformeerd en betrokken bij de afwegingen. De school blijft te allen tijde verantwoordelijk voor de beslissing tot verlenging. Na het nemen van de beslissing worden door de school een aantal afspraken vastgelegd, waarover de ouders worden geïnformeerd.
Betrokkenen	Leerkracht directeur intern begeleider ouders
Moment van beslissen verlenging	Niet genoemd
Mogelijkheid ouders weigeren	Het nemen van een beslissing is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van de leerkracht, de intern begeleider, de ouders en de directeur. De directeur is eindverantwoordelijk en neemt bij twijfel een besluit. Dat besluit is bindend.
Doorstroommomenten	Niet genoemd
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	Als wordt besloten tot een doublure, dan wordt altijd een handelingsplan opgesteld.

Er moet sprake zijn van een doorlopende ontwikkeling, waarbij de kinderen een onderwijsaanbod krijgen aangeboden in de zone van de naaste ontwikkeling. Dat wil zeggen dat kinderen goed gevolgd moeten worden zodat de leerkracht weet wat de volgende stap gaat worden in de ontwikkeling en het onderwijsaanbod daar op aan laat sluiten.

Llg-11-25-12 Protocol vertragen en versnellen

Criteria cognitief gebied

Inhoudelijke lijnen:

De lijn auditieve waarneming

Ontwikkelniveau tenminste 5,5 jaar om goed te kunnen starten in groep 3. (Rijmen is een belangrijke)

Verder moeten leerlingen de beginklank uit een woord kunnen losmaken en m-k-m woorden kunnen analyseren (hakken) en synthetiseren (plakken).

De lijn ontluikende geletterdheid

Ontwikkelniveau tenminste 5,5 jaar om goed te kunnen starten in groep 3.

- Passief en actief kennen van 15 letters in mei van groep 2 (bij doormoeten na de zomervakantie). Er is sprake van zorg als leerlingen in juni van groep 2 minder dan 12 letters passief en actief kennen (alfabetisch principe, fonemisch bewustzijn).

De lijn mondelinge taalontwikkeling

Geen ernstige logopedische problemen.

Ontwikkeling van inzicht in cijfers en getallen

Ontwikkelniveau tussen 5- 5,5 jaar om goed te kunnen starten in groep 3.

- Kennen cijfersymbolen (5;6).
- Terugtellen vanaf 10 (5;6).
- Vanaf een gegeven getal verder kunnen tellen (niet specifiek genoemd in KIIJK).
- Tot 20 kunnen tellen (niet specifiek genoemd in KIIJK).
- Buurtgetallen van getallen rond 20 noemen (niet specifiek genoemd in KIIJK).

Ontwikkeling van het logisch denken (5 - 5;6 jaar)

Ontwikkelniveau tussen 5 en 5,5 jaar om goed te kunnen starten in groep 3.

- Vergelijken van kleine aantallen (5;6).
- In een oogopslag herkennen van kleine aantallen (5;6).

Criteria sociaal-emotioneel gebied

Een kind zit goed in zijn/haar vel en is gemotiveerd (SEO):

Basiskenmerken: goed (+)

Betrokkenheid: 3,5 en hoger

Risicofactoren: geen (of incidenteel)

De lijn zelfbeeld: gemiddeld tot bovengemiddeld

Overige criteria

Taakgerichtheid en zelfstandigheid (werkhouding):

De lijn taakgericht gedrag en zelfstandigheid

Ontwikkelniveau tenminste 5,5 jaar om goed te kunnen starten in groep 3 (aanscherping: tenminste 20 minuten zelfstandig kunnen werken aan een complexere taak).

De ontwikkeling van de grove en fijne motoriek kan een meewegende factor zijn.

Instrumenten

observaties van de leerkracht

KIIJK 1-2

LOVS-toetsen TvK en RvK

deeltoetsen uit het dyslexieprotocol

Procedure	<p>Over kinderen die eventueel zullen doubleren wordt in het team gesproken. De momenten waarop een mogelijke doublure uitdrukkelijk aan de orde komt zijn de leerlingbespreking in januari /februari en vóór het 2e rapport. De leerkracht neemt hiervoor het initiatief. Een mogelijke doublure dient altijd met de IB-er en directie doorgesproken te worden. Er wordt samen een afweging gemaakt van de voor- en nadelen voor het kind.</p> <p>De groepsleerkracht bespreekt de <i>mogelijkheid</i> van doubleren met de ouders liefst zo snel mogelijk, maar uiterlijk in april/mei. De leerkracht geeft de (mede in de leerlingbespreking geformuleerde) voor- en nadelen van de mogelijkheid van doubleren aan de ouders door. Hij/zij geeft ruimte voor de mening van de ouders. Van dit gesprek wordt een verslag gemaakt met daarin de genoemde argumenten en een afspraak voor een tweede gesprek eind mei. Dit verslag wordt in het leerling-dossier opgeslagen en gaat in afschrift naar de ouders.</p> <p>Eind mei volgt een tweede gesprek tussen de groepsleerkracht, de interne begeleider en de ouders waarin we tot een beslissing komen.</p>
Betrokkenen	<p>Leerkracht Ib-er directie ouders</p>
Moment van beslissen verlenging	<p>Eind mei volgt een tweede gesprek tussen de groepsleerkracht, de interne begeleider en de ouders waarin we tot een beslissing komen. In gevallen van grote twijfel zal gewacht kunnen worden op de uitslag van de E/toetsen in juni. Het bestaan van de twijfel en het uitstel van een beslissing wordt desondanks tijdig met de ouders besproken, d.w.z. uiterlijk in april / mei.</p>
Mogelijkheid ouders weigeren	<p>Wanneer de ouders tegen het advies van de school in volharden in hun wens om het kind <i>niet</i> te laten doubleren, kunnen zij eventueel kiezen voor een andere school voor hun kind. Het leerling-dossier met het doublure- of negatieve versnellingsadvies wordt echter wel aan de nieuwe school doorgegeven.</p>
Doorstroommomenten	<p>Niet genoemd</p>
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	

Llg-11-25-13 Protocol kleutergroepen

Criteria cognitief gebied	Taalontwikkeling is goed ontwikkeld, goede opbouw van zinnen, rijke woordenschat, beheersing leesvoorwaarden op groep 2 niveau. rekenontwikkeling is goed op niveau, tellen , cijfersymbolen en logisch denken is goed ontwikkeld.
Criteria sociaal-emotioneel gebied	Hoe is de sociale ontwikkeling van het kind, voelt het zich thuis bij groep 2 kinderen, is het in de groep opgenomen. Emotioneel stabiel zijn en zelfvertrouwen hebben.
Overige criteria	de werkhouding moet goed zijn, het kind moet langere tijd achter elkaar door kunnen blijven werken, gemotiveerd zijn om te werken en het kind moet ook uit zichzelf regelmatig kiezen voor ontwikkelingsmaterialen en moeilijke spelletjes. Hoe is het rollenspel, is er sprake van gevorderd rollenspel, zoekt het naar extra uitdagingen in het spel. Fijne motoriek beheersen.
Instrumenten	Beslissingenblad Cito kleutertoetsen Observatielijst DORR
Procedure	* Het signaal begint al in november van het groep 2 jaar , we vullen de fase 4 van het Dorr-systeem in, mochten er dan al twijfels ontstaan dan worden ouders daarvan op de hoogte gesteld tijdens de oudergesprekken van november. * Als in januari het kind bij de Citotoetsen onvoldoende scoort en in maart fase 5 van Dorr niet kan halen , delen we ouders in tijdens de oudergesprekken in maart onze twijfels/afweging mee of het kind wel in het volgend schooljaar met groep 3 kan beginnen. * In het geval van D/E scores op de Cito-Kleutertoetsen worden deze in mei nog een keer afgenomen. * De leerkracht/IB-er en ouders nemen samen een beslissing in mei/juni.
Betrokkenen	Leerkracht Ib-er ouders
Moment van beslissen verlenging	De leerkracht/IB-er en ouders nemen samen een beslissing in mei/juni. Bij jonge kinderen doen we dat zo laat mogelijk om de kans op een goede beslissing te kunnen verhogen.
Mogelijkheid ouders weigeren	Niet genoemd
Doorstroommomenten	Niet genoemd
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	Als een kind een voorsprong heeft en de leerkracht heeft beslist dat het beter is om toch in groep 2 te blijven, wordt het kind wel begeleid. Gedurende het schooljaar wordt het kind gestimuleerd om oefeningen en activiteiten te gaan doen op een “moeilijker” niveau dan de andere kinderen c.q. de zone van de naaste ontwikkeling.

Llg-11-25-14 Kleuterverlenging/doorstroming

Criteria cognitief gebied	Citoscore kleuterverlenging D – E score
Criteria sociaal-emotioneel gebied	Om een kind door te laten stromen laten we de sociaal emotionele ontwikkeling van het kind zwaar wegen.
Overige criteria	<ul style="list-style-type: none">- het Nederlands niet als moedertaal hebben- meer instructie nodig hebben- meer oefening nodig hebben- meer herhaling nodig hebben- meer voorbereid moeten worden op het verwerven van kennis en vaardigheden- één of meer leerstoornissen hebben- gedragsproblemen hebben- een zwakke werkhouding hebben
Instrumenten	Cito peutertoets taal, ordenen, ruimte/tijd Cito kleutertoets B1 – E1 Cito kleutertoets B2 – E2 taal, ordenen, ruimte/tijd kleuterverlenging D – E score Cito observatielijst of OPSEO Eigen observaties en bevindingen
Procedure	Geen procedure beschreven
Betrokkenen	leerkracht ouders
Moment van beslissen verlenging	
Mogelijkheid ouders weigeren	De ouders zullen tijdens de oudergesprekken op de hoogte gesteld worden.
Doorstroommomenten	Niet genoemd
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	Kleuterverlenging is niet per definitie een jaartje wachten of zittenblijven.

“Verlengde leertijd kan een positieve bijdrage leveren om een kind met een zo hoog mogelijk ontwikkelingsniveau de basisschool te laten verlaten.”

Llg-11-25-15 Schoolgids 2012-2013

Criteria cognitief gebied	Doorslaggevend zijn voorwaarden voor het aanvankelijk lees-, taal- en rekenproces (o.a. gebaseerd op CITO-gegevens).
Criteria sociaal-emotioneel gebied	Doorslaggevend zijn gegevens over de sociaal- emotionele ontwikkeling van een kind.
Overige criteria	
Instrumenten	Gegevens uit het Ontwikkelingsvolgsysteem BOSOS voorwaarden voor het aanvankelijk lees-, taal-, en rekenproces (o.a. gebaseerd op CITO-gegevens) observaties van de leerkracht
Procedure	Wanneer leerkrachten zorgen hebben over de ontwikkeling van een kind, wordt dat in een vroegtijdig stadium aan u kenbaar gemaakt. In januari van dat cursusjaar zult u al worden ingelicht over de mogelijke (kleuter)verlenging. In dit gesprek wordt duidelijk aangegeven op welke punten zorg bestaat en wat de leerkracht en u hieraan kunnen doen. In juni komen ouders en leerkracht nogmaals bij elkaar om de ontwikkelingen door te spreken. In sommige gevallen kan de interne begeleider ook bij dit gesprek aanwezig zijn. Op dat moment wordt na goed overleg met de ouders het definitieve besluit genomen of de leerling doorgaat naar groep 3.
Betrokkenen	Leerkracht ouders intern begeleider
Moment van beslissen verlenging	In juni wordt na goed overleg met de ouders het definitieve besluit genomen of de leerling doorgaat naar groep 3.
Mogelijkheid ouders weigeren	Niet genoemd
Doorstroommomenten	Niet genoemd
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	

“We zien een kind liever een jaar langer in de kleutergroep, dan jarenlang op de tenen de school doorlopen”

Llg-11-25-16 Protocol kleuterverlenging Zaan Primair

Criteria cognitief gebied	<p>De taal- en cognitieve ontwikkeling van een kind zijn de belangrijkste criteria voor al dan niet verlenging van groep 2.</p> <p>Cito Taal voor Kleuters M2 (TVK) en Cito Ordenen M2. Wanneer een kind op de Cito TVK M2 en/of Cito Ordenen M2 scoort op E- of D-niveau of een laag C-niveau kan verlenging groep 2 worden overwogen.</p> <p>Bij het oordeel over de taalontwikkeling wordt tevens rekening gehouden met de ontwikkeling van het fonemische bewustzijn en de mondelinge taalvaardigheid.</p>
Criteria sociaal-emotioneel gebied	<p>In de beoordeling voor verlenging worden daarnaast meegewogen: De sociale ontwikkeling</p> <p>De emotionele ontwikkeling.</p>
Overige criteria	<p>Uitgangspunt is dat een kind nog onvoldoende vaardigheden heeft ontwikkeld om te kunnen deelnemen aan het aanvankelijk lees- en schrijfprogramma en het rekenprogramma van groep 3.</p> <p>Voordat er wordt besloten over verlenging van groep 2 heeft een kind op basis van observaties en toetsresultaten extra ondersteuning. Dit is vastgelegd in de vorm van handelingsplannen. De resultaten van deze ondersteuning worden meegewogen in de besluitvorming.</p> <p>In de beoordeling voor verlenging worden daarnaast meegewogen:</p> <p>De motorische ontwikkeling</p> <p>Concentratie en taakhouding</p> <p>Het ontwikkelingsniveau op deze gebieden kan ertoe leiden dat een kind toch overgaat naar groep 3 (met een individueel handelingsplan voor de aandachtsgebieden).</p> <p>De zwakke vaardigheden een ernstige belemmering vormen voor het leerproces in groep 3 (aangevuld met een individueel handelingsplan).</p> <p>Groep 3 onvoldoende in staat is het noodzakelijke ondersteuningsaanbod te realiseren.</p> <p>Aangetoond wordt dat een volledig extra schooljaar in groep 2 noodzakelijk is voor het garanderen van een doorgaande ontwikkelingslijn.</p>
Instrumenten	<p>De observatie-instrumenten die worden gebruikt bij het bepalen van de sociale -, de emotionele en de motorische ontwikkeling worden door de individuele scholen vastgesteld. De voorkeur gaat uit naar gestandaardiseerde observatie-instrumenten omdat deze eenduidig en consistent zijn opgesteld.</p> <p>Cito Taal voor Kleuters en Ordenen.</p>
Procedure	<p>De signalering van de leerkracht is het eerste uitgangspunt om na te denken over verlenging. Deze wordt aangevuld met gestandaardiseerde observaties en toetsen. De toetsen zijn aanvulling en verder objectivering van de observatiegegevens.</p> <p>Voordat er wordt besloten over verlenging van groep 2 heeft een kind op basis van observaties en toetsresultaten extra ondersteuning. Dit is vastgelegd in de vorm van handelingsplannen. De resultaten van deze ondersteuning worden meegewogen in de besluitvorming.</p>
Betrokkenen	<p>Leerkracht</p> <p>Ib-er</p> <p>Directeur</p> <p>ouders</p>
Moment van beslissen verlenging	
Mogelijkheid ouders weigeren	<p>De ouders worden in een zo vroeg mogelijk stadium geïnformeerd en betrokken bij de afwegingen. De mening van ouders wordt meegenomen in de afwegingen. De school blijft te allen tijde verantwoordelijk voor het besluit tot kleutergroepverlenging.</p>
Doorstroommomenten	
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	<p>Indien besloten wordt tot kleutergroepverlenging zal een ondersteunend lesaanbod worden opgesteld voor het kind gericht op het verder ontwikkelen specifieke vaardigheden. Dit leidt <i>altijd</i> tot het opstellen van een gericht handelingsplan.</p>

Llg-11-25-17 Protocol schoolverlenging en schoolversnelling

Criteria cognitief gebied	Kleuters verlengen wanneer er sprake is van het onvoldoende beheersen van de lees- en rekenvoorwaarden, waardoor het kind niet in staat zal zijn het aanvankelijk lees-, schrijf- en rekenprogramma van groep 3 te volgen. Bijvoorbeeld bij: Scores op Taal voor Kleuters M2 en E2 van, IV en V. Scores op Rekenen voor kleuters M2 en E2 en IV en V SCOL scores van, D of E.
Criteria sociaal-emotioneel gebied	De sociale ontwikkeling (en de sociale vaardigheden) De emotionele ontwikkeling
Overige criteria	De motorische ontwikkeling De concentratie en de taakhouding De zelfredzaamheid (ADL)
Instrumenten	Observaties door de leerkracht, de intern begeleider en/of een externe specialist. Het leerlingvolgsysteem (LVS) van CITO: Rekenen voor Peuters en Kleuters en Taal voor Kleuters. De resultaten van SCOL, wat betreft de sociaal-emotionele ontwikkeling en de werkhouding, De kleutertoetsen op het gebied van voorbereidende leesontwikkeling (dyslexie protocol groep 1 en 2) en de rekenontwikkeling. De signaleringslijst voor kleuters, welke twee maal per schooljaar wordt ingevuld. Eventuele rapportage(s) van externe deskundigen.
Procedure	Februari: na de Cito toets-afname worden de resultaten met ouders besproken evenals de ingezette hulp tot die tijd. Eventuele verlenging wordt met ouders besproken evenals de te volgen procedure. April: evaluatie met ouders over resultaten tot nu toe. Nieuw/vervolg handelingsplan. Juni: definitief besluit tot verlenging met ouders bespreken. Ouders melden het besluit bij het kind. Eventueel ondersteunt school daarbij. Indien ouders het niet eens zijn met het besluit kunnen zij gebruik maken van de klachtenregeling.
Betrokkenen	leerkracht ib-er ouders externe deskundigen directeur
Moment van beslissen verlenging	Juni: definitief besluit tot verlenging met ouders bespreken.
Mogelijkheid ouders weigeren	De ouders worden in een zo vroeg mogelijk stadium geïnformeerd en betrokken bij de afwegingen. De mening van de ouders wordt meegenomen in de beslissing. De school blijft te allen tijde verantwoordelijk voor besluit tot een (kleuterbouw)verlenging. Indien ouders het niet eens zijn met het besluit kunnen zij gebruik maken van de klachtenregeling.
Doorstroommomenten	
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	Indien besloten wordt tot kleutergroep verlenging zal een ondersteunend lesaanbod worden opgesteld voor het kind, gericht op het verder ontwikkelen van specifieke vaardigheden. Dit leidt altijd tot het opstellen van een gericht individueel handelingsplan. Kinderen die groep 2 verlengen krijgen in ieder geval in de tweede helft van het verlengde schooljaar een gericht aanbod van geletterde activiteiten, waarbij ernaar gestreefd wordt dat zij lezers worden.

Llg-11-25-18 Protocol schoolverlenging en schoolversnelling

Criteria cognitief gebied	Scores op Taal voor Kleuters M1 en E1, M2 en E2, IV en V. Scores op Rekenen voor kleuters M1 en E1, M2 en E2, IV en V scores van D of E
Criteria sociaal-emotioneel gebied	Sociale ontwikkeling (en de sociale vaardigheden) Emotionele ontwikkeling
Overige criteria	Motorische ontwikkeling Concentratie en taakhouding Zelfredzaamheid (ADL)
Instrumenten	Observaties door de leerkracht, de intern begeleider en/of een externe specialist. Het leerlingvolgsysteem (LVS) van CITO: Rekenen voor Peuters en Kleuters en Taal voor Kleuters. De kanjer vragenlijst, wat betreft de sociaal-emotionele ontwikkeling en de werkhouding. De kleutertoetsen op het gebied van voorbereidende leesontwikkeling (dyslexie protocol groep 1 en 2) en de rekenontwikkeling. De signaleringslijst voor kleuters, welke twee maal per schooljaar wordt ingevuld. Eventuele rapportage(s) van externe deskundigen.
Procedure	Leerkracht signaleert aandachtspunten in de ontwikkeling van een kind Opstellen handelingsplan Afname toetsen M2 en observaties bij kinderen waar verlenging groep 2 wordt overwogen Handelingsplan n.a.v. M2 en observaties Voorlopig advies verlenging Definitief besluit verlenging Handelingsplan voor periode verlenging
Betrokkenen	leerkracht ib-er ouders externe deskundigen directeur
Moment van beslissen verlenging	Mei-juni
Mogelijkheid ouders weigeren	De ouders worden in een zo vroeg mogelijk stadium geïnformeerd en betrokken bij de afwegingen. De mening van de ouders wordt meegenomen in de beslissing. De school blijft te allen tijde verantwoordelijk voor besluit tot een (kleuterbouw)verlenging.
Doorstroommomenten	
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	Indien besloten wordt tot kleutergroep verlenging zal een ondersteunend lesaanbod worden opgesteld voor het kind, gericht op het verder ontwikkelen van specifieke vaardigheden. Dit leidt altijd tot het opstellen van een gericht individueel handelingsplan.

Llg-11-25-19 Protocol verlengen en versnellen

Criteria cognitief gebied	Resultaten behaald op methodegebonden toetsen en methode onafhankelijke toetsen zijn het belangrijkste criterium voor het bepalen of een leerling versnelt of verlengt. Aan de hand van dit overzicht kan de leerkracht (en ouders/ verzorgers) zien wat de resultaten zijn van de leerling. Indien er op de methodegebonden toetsen meer dan 50% onvoldoendes worden behaald en op de CITO toetsen een D of E score dan worden er eventueel extra toetsen afgenomen of er kan teruggetoetst worden.
Criteria sociaal-emotioneel gebied	Sociaal-emotionele factoren Rondom het kind wordt er gekeken of er bij het kind sprake is van andere factoren die van invloed zijn op het leren.
Overige criteria	De observaties van de leerkracht, groepsplannen/groeidocument en de evaluaties daarvan, en eventuele onderzoeksresultaten beargumenteren het advies van verlengen. Aanvullende toetsen en/of onderzoeken (intern en/of extern) en informatie van ouders.
Instrumenten	Methode gebonden toetsen b. Cito Leerling Volg Systeem toetsen taal en rekenen voor kleuters c. Observaties van de leerkracht (ontwikkelings volg model) Groepsplannen/groeidocument en de evaluaties daarvan e. Overige toetsen f. Onderzoeken
Procedure	<i>September t/m januari</i> In de herfstgesprekken worden de bevindingen van de leerkrachten m.b.t. de ontwikkeling van de kinderen besproken met de ouders. De leerkrachten signaleren hoe de ontwikkeling van de kinderen verloopt. Aan de hand daarvan worden er (indien nodig) gegevens geanalyseerd en/of meer gegevens verzameld. De leerkracht overlegt met de IB-er over kinderen die zich opvallend ontwikkelen. Als er handelingsplannen worden opgestart zal dit worden besproken met de ouders. <i>Januari t/m 6 weken voor het einde van het schooljaar.</i> In februari krijgen de kinderen een rapport mee en aan de hand daarvan vinden er oudergesprekken plaats. De leerkracht geeft in dit gesprek met de ouders aan wat de bevindingen zijn over de ontwikkeling van het kind. Naar aanleiding van de Cito Leerlingvolgsysteem-toetsen en de methode-toetsen, worden de toetsgegevens geanalyseerd en indien nodig wordt er verder getoetst. Deze gegevens kunnen leiden tot het aanscherpen van groeps- of individuele plannen. Ook voor kinderen die mogelijk in aanmerking komen voor een versnelingstraject worden handelingsplannen opgesteld. Dit is ook het moment waarop met de ouders wordt besproken dat de leerling mogelijk in aanmerking komt voor een verlenging of versnelling. Ook kan het zijn dat ouders de wens tot verlengen of versnellen uitspreken. In beide gevallen wordt het traject in gang gezet. Ouders worden geïnformeerd over het traject en tijdsplan met betrekking tot de besluitvorming.
Betrokkenen	leerkracht ib-er ouders

Moment van beslissen verlenging	Uiterlijk 6 weken voor het einde van het schooljaar wordt door de school het definitieve besluit genomen
Mogelijkheid ouders weigeren	Wordt niet genoemd
Doorstroommomenten	<p>In principe kan het hele schooljaar door besloten worden tot verlenging of versnelling. Als het in het belang van het kind noodzakelijk is, dan kan het in de leerstof van een ander leerjaar gaan werken dan de groep waarin het kind zit.</p> <p>Door het schooljaar heen kunnen we wel besluiten om het kind versneld in een volgende groep op te nemen.</p> <p>Terugplaatsen doen we echter nooit!</p>
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	

Llg-11-25-20 Protocol leerlingen begeleidingsplan 2013-2017

Criteria cognitief gebied	Wij laten een kind alleen dán doubleren wanneer het een leerachterstand van meer dan een half jaar heeft, en de verwachting bestaat dat met een extra jaar de achterstand wordt ingelopen en het kind de volgende jaren met weinig problemen kan doorlopen.
Criteria sociaal-emotioneel gebied	Wij laten een kind alleen dán doubleren wanneer het sociaal-emotioneel niet goed functioneert.
Overige criteria	Daarbij kijken we naar verschillende factoren, met name cognitieve ontwikkeling (kennis), werkhouding, sociaal-emotionele ontwikkeling en motorische ontwikkeling. We laten een kind alleen maar zitten als er meerdere factoren een rol spelen.
Instrumenten	Niet genoemd
Procedure	<ul style="list-style-type: none">- Tijdens de groepsbespreking of leerlingbespreking krijgen de leerkrachten de mogelijkheid om kinderen, waarvan zij vermoeden dat doubleren wenselijk is, in te brengen. Deze leerlingen zijn al bekend bij de ib-er en vaak hebben deze kinderen al een handelingsplan en extra begeleiding.- Samen met ib-er wordt bekeken (en eventueel nader onderzocht) of doubleren gerechtvaardigd is. De ouders worden uitgenodigd voor een gesprek. <ul style="list-style-type: none">- Tijdens de doublurebespreking wordt een advies uitgebracht t.a.v wel/niet doubleren. De ouders worden hiervan op de hoogte gesteld door de leerkracht en de ib-er. Mochten de ouders niet achter het schooladvies staan, waarin aangegeven wordt dat doubleren wenselijk is, dan nemen de ouders hun primaire verantwoordelijkheid en wordt dit schriftelijk vastgelegd en door ouders en directie ondertekend.
Betrokkenen	Leerkracht, ib-er, ouders, directie
Moment van beslissen verlenging	Eind maart/ begin april Tijdens de doublurebespreking wordt een advies uitgebracht t.a.v wel/niet doubleren. De ouders worden hiervan op de hoogte gesteld door de leerkracht en de ib-er.
Mogelijkheid ouders weigeren	Mochten de ouders niet achter het schooladvies staan, waarin aangegeven wordt dat doubleren wenselijk is, dan nemen de ouders hun primaire verantwoordelijkheid en wordt dit schriftelijk vastgelegd en door ouders en directie ondertekend.
Doorstroommomenten	Niet genoemd
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	Verlenging in de kleuterbouw mag geen zittenblijven inhouden, maar moet een voortgang zijn van wat een kind al kan.

Ilg-26-100-21 Schoolgids 2015-2016

Criteria cognitief gebied	Niet genoemd
Criteria sociaal-emotioneel gebied	Niet genoemd
Overige criteria	“Het kan echter voorkomen, dat de ouders van een leerling van groep 2 het advies krijgen om hun kind nog een jaar in groep 2 te laten. We spreken dan van een verlengd kleuterjaar. De argumenten van dit advies zullen helder zijn en worden met de ouders besproken.”
Instrumenten	gegevens van het leerlingvolgsysteem oordeel van de leerkracht
Procedure	
Betrokkenen	Leerkracht (ouders) directeur
Moment van beslissen verlenging	
Mogelijkheid ouders weigeren	Indien de ouders het advies niet overnemen, beslist uiteindelijk de directeur. Indien de ouders kiezen voor een onderzoek van een extern deskundige en deze komt met een ander oordeel dan de school, dan hoeft de school daar geen rekening mee te houden, mits de school een goed en duidelijk leerlingvolgsysteem hanteert.
Doorstroommomenten	Na zomervakantie
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	In dit extra jaar bieden wij de kleuter de mogelijkheid zich verder te ontwikkelen, om zodoende een betere start te kunnen maken met ‘schoolse’ vaardigheden als lezen, taal en rekenen, of om als persoontje sterker te staan in relatie met zichzelf en zijn omgeving.

Ilg-26-100-22 Protocol instroom en doorstroom onderbouwleerlingen

Criteria cognitief gebied	Leerlingen moeten toe zijn aan het gerichte leren en complexere taken aan kunnen.
Criteria sociaal-emotioneel gebied	Er moet voldoende zelfvertrouwen en zelfbeeld zijn opgebouwd. Het egocentrisch denken moet plaats hebben gemaakt voor 'meer op anderen gericht zijn'. Motivatie, taakgerichtheid en zelfstandigheid zijn belangrijke items.
Overige criteria	
Instrumenten	Observatiesysteem resultaten van landelijke toetsen document 'beslissing bij overgang 2 en 3'.
Procedure	Alle bevindingen van de groepsleerkracht en de toetsscores worden besproken met de intern begeleider. Daarna wordt in een leerling-bespreking besloten of de leerling naar groep 3 doorstroomt (verkorting) of het nog een keer naar groep 2 gaat (verlenging).
Betrokkenen	Leerkracht Intern begeleider Ouders directie
Moment van beslissen verlenging	Uiterlijk in de maand juni valt de beslissing of verkorting of verlenging gaat plaatsvinden.
Mogelijkheid ouders weigeren	Overleg met de ouders ondersteunt die beslissing. De eindbeslissing blijft in handen van de directie van de school.
Doorstroommomenten	Na de zomervakantie
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	Kinderen die voor het tweede jaar in groep 2 zitten, krijgen extra uitdaging op het gebied van voorbereidend lezen en rekenen. Zij ontvangen de Voorschotsbenadering.

Ilg-26-100-23 Schoolgids 2014-2015

Criteria cognitief gebied	niet genoemd
Criteria sociaal-emotioneel gebied	niet genoemd
Overige criteria	<ul style="list-style-type: none">- Observaties Kijk! en de deskundigheid van de leerkracht- De scores op de Cito toetsen Taal voor kleuters en Rekenen voor kleuters.- Toetsen Beginnende geletterdheid CPS- Protocol dyslexie (expertise centrum Nederlands)- Sociaal emotionele ontwikkeling van het kind.- Werkhouding
Instrumenten	Cito Taal voor Kleuters en Rekenen voor Kleuters Beginnende geletterdheid CPS Protocol dyslexie observatie KIIJK
Procedure	<u>Januari</u> : Afnemen toets M2 rekenen en taal <u>Maart</u> : Invullen observatie instrument Kijk! en leerlingbespreking <i>Bij twijfel overgang wordt dit op de ouderavond besproken met de ouders.</i> <u>April</u> : Afnemen toetsen beginnende geletterdheid CPS <i>Na de meivakantie een beslissing nemen: de leerkracht, ouders en Intern begeleider. Ouders worden op school uitgenodigd voor een gesprek.</i>
Betrokkenen	Leerkracht ouders intern begeleider
Moment van beslissen verlenging	Na de meivakantie een beslissing nemen
Mogelijkheid ouders weigeren	Niet genoemd
Doorstroommomenten	Eind van het jaar doorstroming
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	Leerlingen van wie we verwachten dat een extra jaar deze achterstand grotendeels kan wegwerken en die dan verder met het basisaanbod kunnen meedoen.

Ilg-26-100-24 Schoolgids 2013-2015

Criteria cognitief gebied	niet specifiek omschreven
Criteria sociaal-emotioneel gebied	niet specifiek omschreven
Overige criteria	Er is sprake van een ontwikkelingsachterstand op meerdere gebieden, zowel cognitief als emotioneel. We kijken daarbij naar gewenste vaardigheden, resultaten van gemaakt werk, toetsen van het leerlingvolgsysteem, observaties, eventueel onderzoek door het zorgteam en werkhoudingaspecten: taakgerichtheid, concentratie, samen werken, zelfstandigheid en rijpheid.
Instrumenten	Toetsen observaties
Procedure	Ouders van een kind van wie de ontwikkeling niet naar verwachting verloopt, worden in een vroeg stadium geïnformeerd. Een leerling met achterstand loopt in ieder geval de verschillende niveaus van zorg door in ons zorgsysteem. In een enkel geval kunnen de leerkracht en de zorgcoördinator de directeur adviseren, dat het beter voor een kind is langer over een leerjaar te doen.
Betrokkenen	Leerkracht zorg coördinator ouders directeur
Moment van beslissen verlenging	Niet genoemd
Mogelijkheid ouders weigeren	In overleg met ouders, leerkrachten en zorgcoördinator neemt de directeur een besluit.
Doorstroommomenten	
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	

“Een leerjaarverlenging is naar onze mening alleen zinvol wanneer met grote waarschijnlijkheid kan worden vastgesteld, dat het kind tijdens dit extra jaar zowel op cognitief als emotioneel gebied dermate groeit, dat hij/zij de schoolloopbaan dan met succes kan vervolgen.”

Ilg-26-100-25 Schoolgids 2013-2015

Criteria cognitief gebied	Niet specifiek omschreven
Criteria sociaal-emotioneel gebied	Niet specifiek omschreven
Overige criteria	Er wordt gekeken naar de cognitieve, de sociaal-emotionele en de motorische ontwikkeling van het kind. Ook andere specifieke kenmerken kunnen meegenomen worden. De toetsgegevens van CITO (LOVS) zijn niet bepalend voor een kleuterbouwverlenging maar worden wel ingezet als onderbouwing bij de mening van de school.
Instrumenten	cito
Procedure	Bij twijfels over voortgang naar een andere groep worden ouders in een gesprek, gepland in januari/ februari op de hoogte gebracht. Vervolgens zal de ontwikkeling nauwlettend in de gaten worden gehouden.
Betrokkenen	Leerkracht Ouders directie
Moment van beslissen verlenging	In april/mei zal een definitieve beslissing genomen worden.
Mogelijkheid ouders weigeren	Dit gaat altijd in overleg met de ouders. De school neemt een beslissing over kleuterbouwverlenging, omdat zij de expert is op het gebied van onderwijs. Mochten ouders en school geen overeenstemming bereiken over verlenging, dan zal in een gesprek met de ouders, leerkrachten en directie, aparte afspraken worden gemaakt over de voortgang en de begeleiding van het kind.
Doorstroommomenten	-
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	Geprobeerd wordt om dan zoveel mogelijk aan te sluiten. op datgene wat het kind wèl al kan en zodoende, zo min mogelijk dingen hoeft te herhalen.

“In de kleutergroepen werken we vanuit de visie van het Ontwikkelingsgericht Onderwijs (OGO)”

Ilg-26-100-26 Naar de volgende groep

Criteria cognitief gebied	Geen criteria omschreven
Criteria sociaal-emotioneel gebied	Geen criteria omschreven
Overige criteria	We gaan hierbij uit van de totale ontwikkeling n.a.v. de leerlijnen. Deze omvat de volgende aspecten: <ul style="list-style-type: none">• taal/spraakontwikkeling• ontwikkeling m.b.t. het voorbereidend lezen• ontwikkeling m.b.t. het voorbereidend rekenen• sociaal-emotionele ontwikkeling en spelontwikkeling• werkhouding en concentratie• speel-werkgedrag• zelfstandigheid en zelfredzaamheid• ontwikkeling van de motoriek
Instrumenten	Cito
Procedure	Niet specifiek omschreven. Kinderen worden vanaf groep 1 al specifiek in de gaten gehouden en overleg met ouders.
Betrokkenen	Bij het nemen van een dergelijke beslissing zijn de groepsleerkracht(en), de ouders en de intern begeleider betrokken.
Moment van beslissen verlenging	We streven ernaar om al bij de oudergesprekken in maart tot een gezamenlijke beslissing te komen. De definitieve beslissing over wel of niet doorstromen naar groep 3 valt na de CITO toetsen in juni.
Mogelijkheid ouders weigeren	Bij twijfel of een verschil van mening wordt de directeur ingeschakeld. De directeur heeft de eindverantwoordelijkheid en neemt de eindbeslissing.
Doorstroommomenten	Niet genoemd
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	Wij zullen uw kind in zijn/haar naaste ontwikkeling begeleiden door leer- en ontwikkelingsmateriaal aan te bieden op niveau. Zij krijgen extra aanbod op het gebied van het voorbereidend lezen en rekenen (fonologisch bewustzijn, opbouwen van letterkennis en gecijferdheid staan hierbij centraal).

Ilg-26-100-27 Schoolgids 2015-2016

Criteria cognitief gebied	Niet specifiek omschreven
Criteria sociaal-emotioneel gebied	Niet specifiek omschreven
Overige criteria	“kinderen over wie twijfels bestaan”
Instrumenten	Observatielijsten leerlingvolgsysteem Rekenen voor kleuters Taal voor kleuters SCOL
Procedure	Om tot een verantwoorde beslissing te komen observeren de leerkrachten de leerlingen en volgen zij de leerlingen aan de hand van de dagelijkse werkzaamheden, observatielijsten en het leerlingvolgsysteem. Dit kan eventueel aangevuld worden met een observatie door de onderwijskundig begeleider of een extern deskundige. Kinderen over wie twijfels bestaan worden gemeld bij de onderwijskundig begeleider. Ouders worden hierover geïnformeerd. De uiteindelijke beslissing valt aan het einde van het schooljaar groep 2, zodra alle gegevens bekend zijn.
Betrokkenen	Leerkracht onderwijskundig begeleider extern deskundige ouders
Moment van beslissen verlenging	einde van het schooljaar groep 2
Mogelijkheid ouders weigeren	
Doorstroommomenten	
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	

“We vinden het belangrijk dat hij/zij lang genoeg in een kleutergroep zit. Succesvol groep 3 doorlopen lukt pas als een kind daar aan toe is. We zien een kind liever een jaar langer in groep 1/2, dan dat het jarenlang op de tenen de school doorloopt”.

Ilg-26-100-28 Schoolgids 2015-2016

Criteria cognitief gebied	CITO D/E scores
Criteria sociaal-emotioneel gebied	Niet omschreven
Overige criteria	We verzamelen beschikbare (objectieve) toets- en observatiegegevens aangevuld met onze eigen visie op de volgende onderwijsaspecten: - Emotionele ontwikkeling - Sociale ontwikkeling - Motorische ontwikkeling - Cognitieve ontwikkeling
Instrumenten	Cito Kleuterplein Fonemisch handboek Alle kleuters leren rekenen.
Procedure	Dit gesprek zal dan gaan over de prestaties en het gedrag van de leerling. Zij gaan dan bekijken of een overgang naar de volgende groep wel wenselijk is. We kijken per kind of er sprake is van een achterstand of voorsprong op meerdere gebieden, zowel op cognitief als op sociaal emotioneel gebied.
Betrokkenen	Leerkracht ouders intern begeleider directeur
Moment van beslissen verlenging	Geen moment genoemd
Mogelijkheid ouders weigeren	Wanneer er twijfel of een meningsverschil is tussen de leerkracht en ouders kan de directeur erbij worden betrokken. De directeur heeft altijd de eindverantwoordelijkheid en zal, indien nodig, de eindbeslissing nemen.
Doorstroommomenten	
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	Als er gekozen wordt voor een verlenging wordt er, indien nodig, een hulplan of tweede leerweg opgesteld.

“We vinden het belangrijk dat hij/zij lang genoeg in een kleutergroep zit. Succesvol groep 3 doorlopen lukt pas als een kind daar aan toe is. We zien een kind liever een jaar langer in groep 1/2, dan dat het jarenlang op de tenen de school doorloopt”.

Ilg-26-100-29 Schoolgids 2015-2016

Criteria cognitief gebied	Geen criteria omschreven
Criteria sociaal-emotioneel gebied	Geen criteria omschreven
Overige criteria	<ul style="list-style-type: none">- Motorische ontwikkeling.- Werkhouding.- Concentratie.- Sociaal/emotionele ontwikkeling.- De cognitie.
Instrumenten	gegevens CITO-LOVS observaties van de werkhouding oudergesprekken protocol dyslexie handelingsplannen eventueel bevindingen van schoolarts/logopedist
Procedure	<ul style="list-style-type: none">- Aanmelding bij de intern begeleider (moet plaatsvinden in januari van het lopende schooljaar).- In de daarop volgende periode vindt dossiervorming plaats: oudergesprekken, observaties van de werkhouding, verzamelen gegevens CITO-LOVS, Onderbouwd, protocol dyslexie, handelingsplannen en eventueel bevindingen van schoolarts/logopedist.- Bij onduidelijkheden over de cognitieve vaardigheden of de sociaal-emotionele ontwikkeling neemt de intern schoolbegeleider en/of de remedial teacher enkele aanvullende testen af (pedagogisch-didactisch onderzoek).- Eind mei/juni wordt de beslissing aan de ouders gemeld, de ouders zijn tijdens het hele traject nadrukkelijk betrokken.
Betrokkenen	leerkracht intern begeleider remedial teacher. ouders
Moment van beslissen verlenging	Eind mei/juni
Mogelijkheid ouders weigeren	Wanneer er tussen school en de ouders geen overeenstemming bereikt kan worden over het opvolgen van het advies, kan de directie zo nodig overwogen de ouders een andere school te adviseren.
Doorstroommomenten	Indien duidelijk is dat aan het merendeel van de voorwaarden voor een succesvolle deelname aan het programma van groep 3 wordt voldaan, kan een plaatsing in groep 3 met ingang van het nieuwe schooljaar overwogen worden.
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	

“Het is belangrijk dat de leerling later kan terugkijken op een fijne schoolperiode zonder frustraties!”

Ilg-26-100-30 Overgangsprotocol

Criteria cognitief gebied

Voor de overgang naar groep 3 maken wij gebruik van de Kijkwijzer ter ondersteuning voor de besluitvorming overgang naar groep 3.

Voor het onderdeel “kan auditieve oefeningen goed doen” gelden de volgende normen:

- minimaal 16 van de 20 goed op de toets auditieve synthese (zie bijlage)
- minimaal 16 van de 20 goed op de toets auditieve analyse (CITO)

Scoort het kind op deze kijkwijzer meer dan 55 punten dan voldoet het aan de voorwaarden om door te gaan naar groep 3.

Criteria sociaal-emotioneel gebied Niet omschreven

Overige criteria

Instrumenten

leerlingvolgsysteem (LVS) van CITO

- observaties en resultaten vanuit SCOL, wat betreft de sociaal-emotionele ontwikkeling en de werkhouding. Voor de groepen 1-2 hanteren we hierbij ook de door GOVK ontwikkelde checklisten;
- resultaten op methode gebonden toetsen (hoofd)rekenen, begrijpend lezen, taal, spelling en technisch lezen;
- kleutertoetsen op het gebied van voorbereidend leesontwikkeling (auditieve analyse/ synthese/ letterkennis/fonemisch bewustzijn);
- eventueel rapportage van externen vanuit het samenwerkingsverband.
- De groepsleerkracht bespreekt a.d.h.v. deze gegevens (bijvoorbeeld genormeerde toetsen en observaties). de leerling met de intern begeleider tijdens de individuele leerlingenbesprekingen.
- Tijdens de reguliere oudergesprekken in **maart** brengt de leerkracht de eventuele doublure ter sprake bij de ouders.
- De leerkracht bepaalt a.d.h.v. stap 1 en 2 om eventueel overleg te voeren met de IB-er/collega's of externe deskundigen te raadplegen, zoals bijv. de ambulante begeleider, de logopedist of de zorgcommissie vanuit het samenwerkingsverband.
- **Eind april** worden de ouders nogmaals uitgenodigd voor een gesprek. Doel hiervan is een tussenevaluatie van het handlingsplan en een voortgangsgesprek t.a.v. de eventuele doublure. Bij dit gesprek kan op verzoek van de leerkracht en/of de ouders de IB-er aanwezig zijn.
- Mocht de leerkracht van mening blijven dat doublure de beste optie is voor de leerling, dan bespreekt zij/hij dit a.d.h.v. het ingevulde formulier “*Verantwoording doublure*” binnen het team. De directie is eindverantwoordelijk voor het uitvoeren van de juiste procedure en neemt uiteindelijk een definitief besluit.
- **Eind mei** worden de ouders uitgenodigd voor een gesprek, waarin de uiteindelijke beslissing wordt besproken. De leerkracht doet dit a.d.h.v. het formulier *Verantwoordingdoublure*, dat door de ouders, de directie en de leerkracht ondertekend wordt.

Procedure

Betrokkenen

leerkracht
ib-er
ouders
externe deskundigen

Moment van beslissen verlenging

M.b.t. de leerlingen, die op het einde van groep 2 over zouden kunnen gaan naar groep 3, wordt in **februari** een voorgenomen besluit genomen. Als onderdeel van de hulp in de groep, wordt nu ook een hulp ingezet m.b.t. het lezen (voorschotbenadering).
In de maand **mei** wordt definitief besloten of een leerling doorgaat naar groep 3.

Mogelijkheid ouders weigeren

De beslissing voor een doublure ligt bij de school.

We gaan ervan uit, dat school de ouders heeft kunnen meenemen in het proces van besluitvorming via bovenstaande stappen.

Ouders zijn echter verantwoordelijk voor hun kind. Als zij niet akkoord gaan met de door de directie genomen besluit, kan deze hen adviseren uit te zien naar een andere school, die beter aansluit bij dat wat de ouders van de school verlangen met het oog op de begeleiding van hun kind.

Doorstroommomenten**Aanbod kleuterverlengers in groep 2**

Met het oog op de “ononderbroken ontwikkeling” is het van belang dat een kind, die voor de tweede keer groep 2 doet, een aangepast programma krijgt om de voorsprong op de nieuwe groep 2 te behouden en een goede start te kunnen maken in groep 3.

deno-31 Protocol Herfstkinderen; doorstroming groep 1 en 2

Criteria cognitief gebied	Niet genoemd
Criteria sociaal-emotioneel gebied	Niet genoemd
Overige criteria	Emotionele ontwikkeling Sociale ontwikkeling Motorische ontwikkeling Cognitieve ontwikkeling

De beslissing wordt gebaseerd op inhoudelijke gronden, op basis van objectieve en betrouwbare metingen. We kijken per kind of er sprake is van een achterstand/voorsprong op meerdere gebieden, zowel cognitief als sociaal-emotioneel.

Instrumenten	<ul style="list-style-type: none">- Eigen observaties, verslagen van groeps- en leerlingbesprekingen- Verslagen van ouders, schoolarts, logopediste, e.a.- Protocol Leesproblemen en Dyslexie; verkorte checklist voor kleuters- CITO leerling- en onderwijsvolgsysteem.- Ontwikkelingsvolgmodel
Procedure	<p>Omstreeks maart informeert de groepsleerkracht (eventueel met intern begeleider) de ouders over de uitkomsten van de leerlingbespreking en geeft aan welke positieve en belemmerende factoren een rol spelen in het advies.</p> <p>Er worden in gezamenlijk overleg afspraken gemaakt over de te volgen procedure (opstellen begeleidingsplan, inschakelen externe ondersteuning, doelen en evaluatiemoment). Uiteindelijk moet deze procedure leiden tot een gezamenlijk gedragen standpunt.</p>
Betrokkenen	leerkracht interne begeleider ouders orthopedagoog
Moment van beslissen verlenging	Maart
Mogelijkheid ouders weigeren	In het uitzonderlijke geval dat het niet lukt tot overeenstemming te komen, neemt de directeur van de school de definitieve beslissing in welke groep het kind geplaatst wordt. Van groot belang daarbij is dat de school goed kan verantwoorden waarom een bepaalde keus is gemaakt.
Doorstroommomenten	x
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	Besluit verlenging van een kleuterjaar is altijd gekoppeld aan een begeleidingsplan, waarin zeer duidelijk de doelstellingen van de verlenging staan en de wijze waarop deze worden bereikt. Er moet sprake zijn van een doorlopende ontwikkeling, waarbij de kinderen worden bediend in de zone van de naaste ontwikkeling.

“Denkend vanuit de principes van Handelingsgericht Werken is het bij deze kinderen van groot belang vroegtijdig met ouders over de procedure te spreken, zodat voor alle betrokkenen duidelijk is wanneer, op basis waarvan en door wie uiteindelijk wordt besloten tot kleuterverlenging.”

deno-32 Schoolgids 2014-2015

Criteria cognitief gebied Niet genoemd

Criteria sociaal-emotioneel gebied Niet genoemd

Drie keer per jaar is er een oudergesprek over de sociaal-emotionele ontwikkeling en de vorderingen van ieder kind (november, februari en juni). Daarnaast wordt er aan het eind van groep 1 een verslag (rapport) opgesteld. In groep 2 gebeurt dat twee keer: halverwege het schooljaar en aan het einde.

Overige criteria

De werkhouding, taakgerichtheid, concentratiespanningsboog en de cognitieve ontwikkeling van de leerling.

Instrumenten

observatie- en signaleringsinstrument KIJK!

Cito Leerlingvolgsysteem Taal voor kleuters en Rekenen

Procedure

Voor die twijfelgevallen hanteert de school een specifieke beslisprocedure (beslisboom) verspreid over drie afnamemomenten in het schooljaar van groep 2. De ouders van het kind worden hierbij betrokken.

Betrokkenen

Leerkracht

ouders

intern begeleider/orthopedagoog

directie

Moment van beslissen verlenging Juni

Mogelijkheid ouders weigeren Niet benoemd

Doorstroommomenten -

Aanbod kleuterverlengers in groep 2 -

deno-33 Schoolgids 2015-2016

Criteria cognitief gebied	Niet genoemd
Criteria sociaal-emotioneel gebied	schoolrijpheid
Overige criteria	<p>Niet alleen de kalenderleeftijd van het kind bepaalt of het schoolrijp is, maar ook fysieke kenmerken en motorische vaardigheden. Men kijkt bijvoorbeeld naar de verhouding tussen hoofd, romp en ledematen, het uitvallen van melktanden, de motoriek (de coördinatie), de evenwichtszin, het doelgericht spelen, het meer abstracte begripsvermogen en naar de sociaal-emotionele ontwikkeling.</p> <p>Een kind is schoolrijp als de eerste opbouw van het lichaam is voltooid. Het kind heeft de beschikking gekregen over alle vermogens van het lichaam, willen, voelen en denken. Met dit ontwaken komen de denkkrachten vrij. Het kind is schoolrijp.</p> <p>Daarnaast moet een kind schoolvaardig zijn, dat betekent dat het kind in staat is de bovenstaande voorwaarden om te zetten en de leerstof op te nemen.</p>
Instrumenten	Observaties
Procedure	Alvorens een kleuter naar de 1e klas (groep 3) gaat worden alle oudste kleuters door de kleuterleidster en Intern begeleider op schoolrijpheid bekeken. Tevens spreekt de kleuterleidster met de ouders over haar bevindingen op school. Ouders kunnen dit aanvullen met ervaringen thuis.
Betrokkenen	Ouders, Kleuterleidsters intern begeleider lerarenteam antroposofisch arts
Moment van beslissen verlenging	Voor zomervakantie
Mogelijkheid ouders weigeren	niet benoemd
Doorstroommomenten	-
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	-

“Het komt vaker voor dat kinderen op onze school een derde kleuterjaar volgen; het zogenaamde Koningsjaar.”

deno-34 Protocol leerrijpheid

Criteria cognitief gebied	Niet genoemd
Criteria sociaal-emotioneel gebied	schoolrijpheid
Overige criteria	Een kleuter is in de opvatting van de school “leerrijp”, als zijn fysieke en emotionele ontwikkeling de overgang naar de eerste klas mogelijk maakt
Instrumenten	Observaties
Procedure	<p>De kleuterleidster onderzoekt de leerrijpheid op grond van haar ervaringen met het kind in de klas.</p> <p>De ouders overleggen met de kleuterleidster over de ervaringen met het kind thuis en in de klas. Zij kunnen in dit overleg hun visie met de kleuterleidster bespreken. Ook een kinderarts wordt de beoordeling betrokken. De intern begeleider informeert de ouders van te voren over datum en tijd van het leerrijpheidsonderzoek door de kinderarts. Indien ouders geen bezwaar maken, gaan we uit van toestemming. De arts onderzoekt de kleuters op fysiek-motorische kenmerken.</p> <p>De bevindingen van alle betrokkenen worden besproken in het therapeutisch team, voor deze gelegenheid aangevuld met de kleuterleidster en eventueel de beoogde leerkracht van de eerste klas. De kleuterleidster brengt hier ook de visie van de ouders in. Deze vergadering komt met een bindend advies over de plaatsing van het kind in de eerste klas. De school volgt dit advies. De kleuterleidster informeert de ouders over het advies en geeft inzicht in de gronden waarop het advies is gebaseerd.</p>
Betrokkenen	<p>Kleuterleidsters intern begeleider therapeutisch team kinderarts Ouders, leerkracht klas 1 (groep 3)</p>
Moment van beslissen verlenging	Het leerrijpheidsonderzoek vindt plaats in de maanden april/mei voor de beoogde overgang naar de eerste klas. Door de termijn tussen onderzoek en start eerste klas zo kort mogelijk te houden, wordt de kans dat ten onrechte de conclusie wordt getrokken dat het kind nog niet leerrijp is bij start van de eerste klas, geminimaliseerd.
Mogelijkheid ouders weigeren	Ouders kunnen een second opinion vragen
Doorstroommomenten	1x per jaar
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	-

deno-35 Ondersteuningsplan 2014-2018

Criteria cognitief gebied	Niet genoemd
Criteria sociaal-emotioneel gebied	Niet genoemd
Overige criteria	<ul style="list-style-type: none">- Taal/spraakontwikkeling- Ontwikkeling m.b.t. het voorbereidend lezen- Ontwikkeling m.b.t. voorbereidend rekenen- Sociaal-emotionele ontwikkeling- Spelontwikkeling- Luisterhouding- Werkhouding en concentratie- Zelfstandigheid en zelfredzaamheid- Ontwikkeling van de motoriek.
Instrumenten	<ul style="list-style-type: none">- Signalerings-/observatielijsten- Cito Ordenen en Cito Taal voor oudste Kleuters- Toetsen uit CPS woordenschattoets- Kanjervolgsysteem
Procedure	<p>Als er twijfels zijn ten aanzien van de overgang, dan geven we dit in februari bij de ouders aan. Dit kan zijn naar aanleiding van het functioneringsverslag, de Cito-toetsen, de registratie van de ontwikkelingslijnen en de observaties. De periode tot het eind van het schooljaar geven we aan wat we gaan doen om de ontwikkeling van het kind te stimuleren en op welke wijze men daar thuis eventueel aan bij zou kunnen dragen. We geven ouders ook aan wanneer we de definitieve beslissing nemen. Nogmaals het gaat om welbevinden van de kinderen; het kind moet zich competent voelen in groep 3 en dat is meer dan een voldoende score op de toets.</p>
Betrokkenen	Bij het nemen van een dergelijke beslissing zijn de stamgroepleider(s), de ouders en de intern begeleider betrokken.
Moment van beslissen verlenging	Eind schooljaar
Mogelijkheid ouders weigeren	Wanneer er sprake is van verlenging of verkorting van het kleuteronderwijs, stellen we argumenten op schrift. Met de ouders worden die duidelijk en goed verantwoord onderbouwd. De argumenten en mening van de ouders worden eveneens vermeld. De uiteindelijke beslissing is een schoolbeslissing.
Doorstroommomenten	
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	Extra aanbod op het gebied van voorbereidend lezen en rekenen. Fonologisch bewustzijn, opbouw van letterkennis en gecijferdheid staan hierbij centraal. Dit aanbod wordt vastgelegd in het groepsplan.

“Op zich bestond deze keuze altijd al, omdat onze school al gewend was om naar de ontwikkeling van het kind te kijken. In deze nieuwe situatie is het zo dat indien de school kiest voor een onderbouw periode van twee en een half jaar, dit door de inspectie gezien wordt als “zittenblijven”.
Gevolg kan zijn dat op de site van de inspectie de school meer zittenblijvers telt dan voor deze veranderde regelgeving, het geval was.”

deno-36 Schoolgids

Criteria cognitief gebied	Niet genoemd
Criteria sociaal-emotioneel gebied	niet genoemd
Overige criteria	Kleuterverlenging of een groep overdoen moet een weloverwogen beslissing zijn. Toetsmomenten in de loop van het schooljaar, regelmatig overleg met ouders, interne/externe begeleiding vastgelegd in het leerlingvolgsysteem zorgen hiervoor. Het belangrijkste criterium bij de overgang is de ontwikkeling van het kind. Het leerlingvolgsysteem moet een voldoende ontwikkeling aangeven zowel op leergebied als op sociaal-emotioneel gebied en het oordeel van de leerkracht moet positief zijn.
Instrumenten	Toetsen observaties
Procedure	Af en toe komen we tot de conclusie dat alle extra inzet en zorg onvoldoende effect hebben gehad op de ontwikkeling van een kind. In het belang van het kind nemen we dan, in overleg met de ouders, het besluit om het kind kleuterverlenging te geven of een leerjaar te laten overdoen.
Betrokkenen	leerkracht ouders
Moment van beslissen verlenging	Niet genoemd
Mogelijkheid ouders weigeren	Kunnen ouders en leerkracht er niet uitkomen dan ligt de uiteindelijke beslissing bij de schoolleiding.
Doorstroommomenten	x
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	x

deno-37 Schoolplan 2011-2015

Criteria cognitief gebied	Niet genoemd
Criteria sociaal-emotioneel gebied	Niet genoemd
Overige criteria	Leerlingen die nog onvoldoende in staat het onderwijs in groep 3 te kunnen volgen. Denk aan sociaal-emotionele ontwikkeling, werkhouding, taalontwikkeling
	In de onderbouw fase is er sprake van een rijping. In de onderbouw heeft men de gelegenheid op zeer individuele wijze de ontwikkeling te volgen en te stimuleren. Als de leerling extra hulp of aanbod nodig heeft wordt dat beschreven in het groepsplan.
Instrumenten	Toetsen observaties
Procedure	Elk half jaar worden de ontwikkelingen van leerlingen gevolgd tijdens de groepsbespreking. Als een leerling zich anders ontwikkelt dan verwacht mag worden, wordt zorgvuldig bekeken wat deze leerling nodig heeft tijdens een leerlingbespreking. Mogelijk te verwachten aanpassingen in de schoolloopbaan worden besproken, ook met de ouders.
Betrokkenen	Leerkrachten ib-er ouders
Moment van beslissen verlenging	Eind van schooljaar
Mogelijkheid ouders weigeren	Niet genoemd
Doorstroommomenten	1x per jaar
Aanbod kleuterverlengers in groep x	

2

deno-38 Schoolgids 2014-2015

Criteria cognitief gebied	Niet genoemd
Criteria sociaal-emotioneel gebied	Niet genoemd
Overige criteria	De leerkracht van de onderbouw beslist dan samen met de intern begeleider of een kind toe is aan groep 2.
Instrumenten	observaties van de leerkracht resultaten van het werk in de groep resultaten van de methode gebonden toetsen methode onafhankelijke toetsen
Procedure	De beslissing om een kind te laten doubleren wordt voorbereid door het zorgteam en besproken in de teamvergadering. Daarna wordt het als vastgesteld besluit door de betrokken leerkracht aan de ouders verteld.
Betrokkenen	leerkracht ib-er
Moment van beslissen verlenging	niet genoemd
Mogelijkheid ouders weigeren	Niet genoemd
Doorstroommomenten	Niet genoemd
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	Dit betekent op onze school overigens niet dat deze kinderen weer helemaal van voor af aan moeten beginnen met het programma van de (jaar)groep.

deno-39 Ondersteuningsplan

Criteria cognitief gebied	Niet genoemd
Criteria sociaal-emotioneel gebied	Niet genoemd
Overige criteria	Welbevinden, motivatie en taakgerichtheid Brede ontwikkeling, waaronder de ontwikkeling van de motoriek. Cognitieve ontwikkeling, waaronder beginnende geletterdheid en gecijferdheid.
Instrumenten	Observaties met behulp van HOREB toetsresultaten
Procedure	In groep 2 worden kleuters waarbij twijfel bestaat over de overgang naar groep 3 tijdig besproken met de ib-er-er, in elk geval voor februari. Als blijkt dat de benodigde ondersteuning beter geboden kan worden als er een doublure of versnelling plaatsvindt, wordt dit besproken met de ouders en de Ib-eren eventuele andere betrokkenen bij het leerling. Bij deze bespreking worden alle relevante aspecten van de ontwikkeling van het leerling meegewogen. Gedurende het hele traject worden ouders betrokken en op de hoogte gebracht en dit wordt vastgelegd in ParnasSys.
Betrokkenen	leerkracht ib-er ouders
Moment van beslissen verlenging	Uiterlijk in mei wordt een definitief besluit genomen.
Mogelijkheid ouders weigeren	Als het beeld van de school en het beeld van de ouders met betrekking tot de leerling erg verschilt en er geen overeenstemming bereikt wordt, besluit de school. Het besluit en de motivatie tot plaatsing in een bepaalde groep wordt vastgelegd en wordt ter ondertekening aangeboden aan de ouders. Ouders kunnen bezwaar maken door gebruik te maken van de geldende klachtenprocedure zoals deze omschreven staat in de schoolgids.
Doorstroommomenten	1 x per jaar
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	Leerlingen die in groep 2 verlengen krijgen in ieder geval in de tweede helft van het extra jaar een gericht aanbod van geletterde activiteiten, waarbij ernaar gestreefd wordt dat zij gaan lezen. Vraag die gesteld kan worden bij overweging om te verlengen: wat kunnen wij de leerling in groep 2 bieden, wat niet in groep 3 geboden kan worden?

deno-40 Overgangsprotocol

Criteria cognitief gebied	Het kind blijft in groep 2 bij: <ul style="list-style-type: none">- D of E-score op Cito Taal voor Kleuters E2- D of E-score op Cito Ordenen E2
Criteria sociaal-emotioneel gebied	blijft het kind in groep 2 bij een: <ul style="list-style-type: none">- een score tussen 5;0 en 5;3 op de ontwikkelingslijnen van “KIJK”.
Overige criteria	Tijdens het bespreken speelt het effect van de tot nu toe gegeven extra hulp een belangrijke rol.
Instrumenten	<ul style="list-style-type: none">- leerlingvolgsysteem (LVS) van CITO- observaties en resultaten SCOL, wat betreft de sociaal-emotionele ontwikkeling en de werkhouding,- voor de groepen 1-2 hanteren we hierbij het leerlingvolgmodel KIJK.- kleutertoetsen op het gebied van voorbereidend lees/rekenontwikkeling- eventueel rapportage van externe deskundigen
Procedure	<p>In februari wordt met ouders de gedachte aan een doublure besproken (reguliere spreekavond). Daarbij worden de redenen genoemd en wordt de procedure uitgelegd.</p> <p>In mei wordt definitief besloten en wordt het ingevulde formulier “verantwoording doublure” met de ouders besproken. Onderdeel van dit formulier is een globaal plan van aanpak, dat wordt opgesteld voor het volgende schooljaar.</p>
Betrokkenen	Leerkracht ouders zorg coördinator externe deskundigen
Moment van beslissen verlenging	Eind mei
Mogelijkheid ouders weigeren	<p>De beslissing voor een doublure ligt bij de school. We gaan ervan uit, dat school de ouders heeft kunnen meenemen in het proces van besluitvorming via bovenstaande stappen.</p> <p>Ouders zijn echter verantwoordelijk voor hun kind. Als zij niet akkoord gaan met de door de directie genomen besluit, kan deze hen adviseren uit te zien naar een andere school, die beter aansluit bij dat wat de ouders van de school verlangen met het oog op de begeleiding van hun kind.</p>
Doorstroommomenten	1x per jaar
Aanbod kleuterverlengers in groep 2	Met het oog op de “ononderbroken ontwikkeling” is het van belang dat een kind, die voor de tweede keer groep 2 doet, een aangepast programma krijgt om de voorsprong op de nieuwe groep 2 te behouden en een goede start te kunnen maken in groep 3.

Bijlage 2 – Interviewleidraad

Interviewleidraad Onderzoek alternatieven voor Kleuterbouwverlenging

School:

Plaats:

Leerkracht groep --:

Intern begeleider:

Schoolgesprek

Het ITS, Kohnstamm Instituut en Oberon voeren dit onderzoek uit in opdracht van ministerie van OCW. Het percentage zittenblijvers in Nederland is hoog, vergeleken met veel andere landen. Dat komt vooral door kleuterbouwverlenging. Het ministerie wil graag meer zicht krijgen op de overwegingen van scholen om leerlingen groep 2 over te laten doen en op effectieve manieren om kleuterbouwverlenging te voorkomen.

In principe voeren wij één gesprek op uw school, dat zich richt op de vraag hoe de school omgaat met kleuterbouwverlenging en het voorkomen hiervan.

Visie en beleid

- Heeft de school een bepaalde visie en beleid ten aanzien van kleuterbouwverlenging?⁴⁹ (bijv. het voorkomen ervan, alternatieven, maatwerk onderwijs)
- Wanneer is er volgens u/de school eigenlijk sprake van kleuterbouwverlenging? In hoeverre verschilt dit van de definitie van de inspectie⁵⁰?

Protocol/procedures

- Op welk moment gedurende het schooljaar en op welke manier komt op tafel dat een leerling groep 2 mogelijk nog een keer over gaat doen?
- Is er sprake van een vaste procedure (of protocol) die wordt gevolgd en zo ja, hoe gaat dit in zijn werk? (*Document opvragen*)
 - Wordt dit ook per leerling vastgelegd?
- Op welk moment wordt de definitieve beslissing tot kleuterbouwverlenging genomen?
- Met welke gegevens (toetsresultaten, testen...) wordt de beslissing onderbouwd?
- Hoe wordt de tijd tussen het besluit tot kleuterbouwverlenging en het eind van het schooljaar voor dat kind ingevuld?
- Hoe wordt het extra kleuterjaar voor dat kind ingevuld indien (toch) besloten wordt tot kleuterbouwverlenging?

49 Als de school haar visie/beleid rond zittenblijven in documenten heeft verwoord zouden wij graag over een exemplaar hiervan willen beschikken. Dit geldt ook voor een eventueel schriftelijk uitgewerkt protocol die de school daarbij volgt.

50 In het toezicht wordt de volgende definitie gehanteerd voor kleuterbouwverlengers: Dit zijn kinderen in groep 3 die op 1 oktober van schooljaar 20xx 7 jaar of ouder zijn.

Criteria

- Welke afwegingen of criteria spelen meestal mee bij de beslissing om een leerling langer te laten kleuteren? Cognitief – sociaal-emotioneel?
- Moeten alle leerlingen voldoen aan dezelfde instroomeisen voor groep 3?
- In hoeverre wordt gekeken naar/rekening gehouden met de SLO-doelen voor leerlingen eind groep 2?
- Zijn de criteria vastgelegd? (*Document opvragen*)

Ouders

- Wat is de rol van de ouders?
- Op welk moment worden zij geïnformeerd over de mogelijke kleuterbouwverlenging van hun kind?
- Worden zij betrokken bij de beslissing?
- Worden zij betrokken bij mogelijke voorkoming van kleuterbouwverlenging?
- Hoe vaak gebeurt het dat ouders het niet eens zijn met de beslissing? Wat zijn dan de redenen daarvoor? En hoe wordt daar mee omgegaan door de school?

Onderwijs

Voorkomen van kleuterbouwverlenging

- Worden er bewuste maatregelen genomen om kleuterbouwverlenging te voorkomen? In welke groep(en)?
- Zijn er maatregelen die wellicht/waarschijnlijk minder kleuterbouwverlenging tot gevolg hebben?
bv onderwijsaanpak in groep 1/2, groep 3 of buitenschools?
- Hoe zien de maatregelen/onderwijsaanpak er uit? Voorbeelden? Cognitief – sociaal-emotioneel?
(*Daar weten we al wat van, dus daarop inhaken*)
- Succesfactoren?
- Knelpunten?
- Zichtbare effecten?

En verder...

- Welk type leerling is volgens u relatief vaak een kleuterbouwverlenger (denk aan motivatie, sociaal-emotionele ontwikkeling, executieve functies, taalachterstand)?
- Zijn er verschillen tussen jongens en meisjes? Zijn er verschillen tussen autochtone en allochtone leerlingen? Zijn er dan ook verschillen in aanpak?
- Welke afwegingen worden gemaakt bij de keuze tussen kleuterbouwverlenging en verwijzing naar het speciaal onderwijs? Heeft de invoering van Passend onderwijs nog gevolgen voor het aandeel leerlingen dat groep 2 nog een keer overdoet?
- Hoe groot was het percentage kleuterbouwverlengers de afgelopen 3 jaar ongeveer? Stijgend, dalend, constant?

Bijlage 3 – Deelnemers expertmeeting

Dhr. Van Oers	Bijzonder Hoogleraar Cultuurhistorische Onderwijspedagogiek, VU Amsterdam
Mevr. C. Oenema-Mostert	Universitair docent, Universiteit Groningen
Dhr. P. Burgers	Coördinator Stichting PAS, Arnhem
Dhr. H. Weessies	Projectcoördinatie Taalpilots en Schakelklassen, Stichting PAS, Arnhem
Mevr. J. Smeets	Docent taal- en leesdidactiek Hogeschool iPabo
Mevr. D. Van der Aalsvoort	Lector Pabo Hogeschool Saxion
Mevr. M. Mulder-Bunk	Instar Onderwijsadvies
Dhr. N. Fijma	Directeur/trainer bij De Activiteit, landelijk centrum voor Ont- wikkelingsgericht Onderwijs
Mevr. J. de Vink	Leerkracht onderbouw, specialist jonge kind,
Mevr. M. Overbeek	Leerkracht onderbouw
Mevr. W. Grootaarts	Ib'er basisschool
Dhr. J.W. Hengeveld	Beleidsmedewerker Primair Onderwijs, ministerie OCW
Mevr. N. Deelstra	Beleidsmedewerker PO-Raad
Mevr. A. Jansen	Beleidsmedewerker PO-Raad
Mevr. L. Mulder	onderzoeker ITS
Mevr. A. Veen	onderzoeker Kohnstamm Instituut
Mevr. I. Bollen	onderzoeker Kohnstamm Instituut (verslaglegging)
Mevr. G. Damstra	onderzoeker Oberon

